

Π
7108, α

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000093087

949.53
ΣΤΕ

Μαυρο

Π. Α. Α., α

Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ
δ. φ. Γυμνασιάρχου

Δ. Ο. Ρ. Ε. Α.
ΣΟΦΙΑ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΤΑ ΒΟΡΕΙΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Prof. Dott. Sophia Antoniadis
ρρ

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΒΑΣ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ 2
1945

64747

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΝΕΚΔΟΤΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
1981

π

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ
ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ
1940 - 1941

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

1. Οί άρχαιοί χρόνοι.
2. Οί μεσαιωνικοί χρόνοι.
3. Οί νεώτεροι χρόνοι.

II. ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

1. Διώξεις και έξιολαμισμός.
2. Πληθυσμός.
3. Λαογραφικά και άνθρωπολογικά στοιχεία.

III. Η ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΠΟΛΕΜΟΝ

IV. ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΑΠΟ ΑΠΟΨΕΩΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι εύλογον νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ προσκῆνιον τοῦ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα, διότι πολὺ ὀλίγον εἶναι τὸ χρονικὸν διάστημα πὸ μεσολαβεῖ ἕως τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ προσκληθῇ καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ ἀναπτύξῃ εἰς τὸ συνέδριον τῆς εἰρήνης τὰ δίκαιά του, τοὺς πόθους του, τὰ παράπονά του καὶ γενικῶς τὰ προβλήματα πὸ τὸ βασανίζουσι καὶ ἔχουσι σχέσιν μὲ ἄλλα γειτονικά. Τοιοῦτοτρόπως προβάλλει αὐτόματος ἡ ὑποχρέωσις κάθε Ἑλληνοῦ νὰ παράσχῃ τὰς πληροφορίας πὸ συνεκέντρωσε, τὰ στοιχεῖα πὸ κατέχει καὶ τὴν γνώμην πὸ ἐσχημάτισε σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἐπιβάλλεται σήμερον ἐπιτακτικωτέρα ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν, διότι «οἱ καιροὶ οὐ μενετο», μὲ τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν νὰ γίνῃ ἡ ποθητὴ διαφώτισις καὶ νὰ κατορθωθῇ ἡ ἀναγκαῖα σύμπνοια εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὸ βορειοηπειρωτικὸν ἢ ἄλλα ὅμοια ζητήματα, σύμπνοια εἰς τὴν κεντρικὴν γραμμὴν, συμφωνία εἰς τὴν μέθοδον τοῦ χειρισμοῦ, συνεννόησις εἰς τὰ γενικά καὶ μερικά, εἰς τὴν βάσιν καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας.

Εἶναι παρήγορον ὅτι ἡ ἀσχολία μὲ τὰ ἔθνικὰ αὐτὰ ζητήματα ἔλαβε τώρα τελευταῖα πολὺ μεγάλην ἔντασιν, καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐγίνε συνείδησις ἡ ὑποχρέωσις ἀπέναντι συμπαγῶν πληθυσμῶν, πὸ ὁμογενεῖς μὲ ἡμᾶς τοὺς ἐλευθέρους δὲν κατατάσσονται μετὰξὺ μας κρατικῶς. Μὲ τὴν παροῦσαν μελέτην παρέχω ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, πὸ κατὰ τὴν κρίσιν μου συνθέτουσι τὸ ὅλον βορειοηπειρωτικὸν πρόβλημα καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τοὺς πολιτικούς, ὅταν φιλοδοξοῦντες θελήσουσι νὰ ἀσκήσουσι τὴν σχετικὴν τῶν ἐπίδρασιν

ἔδῳ ἢ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Εἰς τέσσαρα σημεία θὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν μας, διότι αὐτὰ κυρίως ἀπαρτίζουν καὶ ὅλο τὸ πρόβλημα πὸν προβάλλει πρὸς λύσιν. Ἀφίνων εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἐρεῦνης τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικότητος ἢ μὴ τῶν Ἑπειρωτῶν, διότι σήμερον, ὅπως εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀπροκαταλήπτους καὶ σοβαροὺς ἱστορικοὺς δὲν ἀμφισβητεῖ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἑλλήνων¹, θὰ δώσω πρῶτα μίαν πιστὴν καὶ ἀκριβῆ ἐξιστόρησιν περὶ τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑπέρου, ἔπειτα θὰ παρουσιάσω τὴν σημερινὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν τακτικὴν τῶν Ἀλβανῶν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Βόρειον Ἑπειρον, κατόπιν θὰ παρουσιάσω τὴν θέσιν τῆς Ἀλβανίας ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν συμμάχων κατὰ τὸν σημερινὸν πόλεμον, καὶ τελευταῖα θὰ ἐκθέσω τὰ σχετικὰ μὲ τὴν στρατιωτικὴν ἀσφάλειαν τῆς χώρας ὡς πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ σύνορά της.

Αὐτὰ εἶναι τὰ τέσσαρα ἄρθρα πὸν διαρθρώνουν τὸ ὅλον βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα καὶ εἰς ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ συνάγεται συμπέρασμα διὰ τὰ βόρεια σύνορα μακρὰ ἀπὸ κάθε προκατάληψιν ἢ κοσμοθεωρίαν, ἀλλὰ μὲ βάσιν ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει χωριστὸν ἑλληνικὸν κράτος ἐλεύθερον δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀκρωτηριάζεται καὶ νὰ παρέχῃ ὀργανικὰ τμήματά του εἰς ἄλλους, πὸν οὔτε ἡ λογικὴ οὔτε ἡ πολὺπλευρος πραγματικότης καὶ τὸ δίκαιον συγχωρεῖ. Μὲ τοιαύτην προοπτικὴν θὰ παρακολουθήσω ἀπὸ τὰ πρὸ παλαιὰ χρόνια τὸ ζήτημα τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ γνωστοῦ τμήματος τῆς Ἑπέρου μὲ τὴν Ἑλλάδα ἐβαπτίσθη μὲ τὸ ὄνομα «βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα».

¹ Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ Ἴταλοι σχεδὸν χωρὶς ἐξαιρέσιν γράφουν ὅτι οἱ Ἑπειῶται εἶναι ἰλλυρικῆς καταγωγῆς (P. Zanica n Enciclopedia Italiana ἀρ. Epiro) G a l a n t i L'Albania Roma 1901 79. E u g. B a r b a r i c h Albania Roma 1905 139. O B a l d a c c i L'Albania Roma. 130 θεωρεῖ τοὺς Ἑπειῶτας ὡς μείγμα ἰλλυρῶν καὶ Ἑλλήνων τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

Ἡ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ζητήματος τῶν βορείων συνόρων εἶναι ἀπαραίτητος, διότι τὰ σχετικὰ ζητήματα δὲν ἢμποροῦν ὀρθῶς νὰ ἐρευνηθοῦν μόνον μὲ βάσιν τὴν σημερινὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὰ δεδομένα, ποῦ παρέχει τό παρελθόν. Ἐξετάζοντες τὴν σημερινὴν ἔθνολογικὴν κατάστασιν τοῦ ὑποδοῦλου τμήματος τῆς Ἠπείρου, εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνέλθωμεν εἰς προγενεστέρους χρόνους καὶ νὰ ἀντικρύσωμεν τὰ αἷτια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπήγασεν ἡ σημερινὴ κατάστασις. Τοιοῦτοτρόπως ἐπιβάλλεται νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν, ποῦ κατήντησε ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ πᾶσαν συζήτησιν περὶ τῶν συνοριακῶν προβλημάτων.

Τοιαύτη ἔρευνα δὲν εἶναι συμπληρωμένη χρονικῶς οὔτε ἄμοιρος ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ ἐπιταγὰς ἀνωτέρας· τὰ ἀρχαῖα σύνορα ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἐρεύνης ἀπὸ ξένους ἱστορικοὺς καὶ ὑπῆρξαν ὡς πρὸς τοῦτο εὐτυχισμένα, ἂν καὶ μερικοὶ ἔθνολόγοι καὶ ἱστορικοὶ κατήντησαν γραμμόφωνα τῶν ἀντιλήψεων συγχρόνων κρατῶν· τὰ μεσαιωνικὰ ὁμῶς καὶ τὰ νεώτερα ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν σύγχρονον φρασεολογίαν, δὲν ἠρευνήθησαν καθόλου καὶ τὸ σχετικὸν ἔδαφος εἶναι παρθένον.

Ἡ ἰδικὴ μας ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἠπείρου θὰ ἔχη τὸ πλεονέκτημα ὅτι θὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀντικειμενικὴ παραθέτουσα χωρὶα συγγραφῶν εὐμενῆ καὶ δυσμενῆ, παρουσιάζουσα στοιχεῖα καταδικαστικὰ ἢ ὑπερψηφιστικὰ, παρατάσσουσα ἀπόψεις διαφορετικὰς εἴτε αὐταὶ ἀνήκουν εἰς τὴν μίαν εἴτε εἰς τὴν

ἄλλην παράταξιν. Εἰς τὴν πορείαν τῆς ἐρεύνης θὰ ἴδωμεν ὅτι ὄσοι ἠσχολήθησαν κάπως μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ἢ δὲν ἔγραψαν εἰς τὰς πραγματείας των ὅλας τὰς σχετικὰς μαρτυρίας, ἀλλὰ μόνον ἐκείνας, ποὺ ἐβοήθουν εἰς τὰς ἀργιότητι θεμελιωμένας ἀντιλήψεις των, ἢ δὲν ἐπροσπάθησαν καθόλου νὰ ἐρμηνεύσουν τὰς πηγὰς μὲ πλατυτέραν προοπτικὴν τοποθετημένην εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν ὄρων, μὲ τοὺς ὁποίους ἔγραψαν οἱ παλαιοί. Ἀποτέλεσμα τῆς τακτικῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ παρερμηνεῖα σαφῶν χωρίων παλαιῶν συγγραφέων ποὺ ἐβοήθει πολὺ καὶ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν συγχρόνων πολιτικῶν σκοπῶν.

1. Οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι.

Πολὺ ὀλίγα ἐγνώριζαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς περὶ τῶν Ἡπειρωτῶν, ὅπως καὶ περὶ τῶν ἄλλων βορείων Ἑλλήνων καὶ ἔνεκα τούτου αἱ πληροφορίαι μας εἶναι πενιχραί. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ ἐξαφάνισις ἀρχαίων ἐργασιῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας μερικαὶ ἀνεφέροντο εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ ζητήματα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Καὶ αἱ διατηρηθεῖσαι ὁμῶς ἕως τὴν ἐποχὴν μας μαρτυρίαι εἶναι ὄχι ὅλαι σύμφωνοι. Ἀκόμη τὸν IV π.Χ. αἰῶνα ὀλίγα σχετικὰ γράφει ὁ Θεόπομπος, ἀλλ' ὁ Στράβων λέγει τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι «οὐ πιστὰ λέγει»¹. Κατὰ τὸν Σκύλακα (περὶ τὸ 350 π. Χ.) «μετὰ δὲ τοὺς Λιβυνοὺς εἰσὶν Ἰλλυριοὶ ἔθνος καὶ παροικοῦσιν οἱ Ἰλλυριοὶ παρὰ θάλατταν μέχρι Χαονίας τῆς κατὰ Κέρκυραν τὴν Ἀλκινόου νῆσον»² καὶ τοιοῦτοτρόπως ἡ Χαονία, ποὺ ἀναμφισβητήτως εἶναι ἠπειρωτικὸν τμῆμα, ἔφθανε εἰς τὸ βόρειον μέρος τῶν Ἀκροκεραυνίων. Εἰς τὸ ἴδιον συμπέρασμα φθάνομεν καὶ μὲ ἄλλο χωρίον τοῦ Σκύλακος, κατὰ τὸ ὁποῖον «κατὰ ταῦτά ἐστι τὰ Κεραύνια ὄρη ἐν τῇ Ἡπειρῷ καὶ νῆσος

¹ VII 317.

² Περίπλους 21.

παρά ταῦτα μικρά, ἢ ὄνομα Σάσων»¹. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι τὸ χωρίον τοῦ Σκύμνου (II π. Χ. αἰῶν) κατὰ τὸ ὁποῖον «ἡ δ' Ἰλλυρίς μετὰ ταῦτα (δηλ. τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ὑλλῶν) παρατείνουσα γῆ ἔθνη περιέχει πολλά· πλήθη γάρ τῶν Ἰλλυριῶν λέγουσιν εἶναι καὶ τὰ μὲν αὐτῶν κατοικεῖν τὴν μεσόγειον νεμόμενα»². Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο οἱ Ὑλλεῖς δὲν εἶναι Ἰλλυριοὶ καὶ ἀποτελοῦν τοὺς νοτίους γείτονας τῆς Ἰλλυρικῆς χώρας, ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως «Βύλλις», τοῦ σημερινοῦ χωρίου Γραδίτσας, συμπεραίνομεν ἀναμφισβητήτως ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἔφθαναν βορειότερον ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτήν.

Πολλὰ καὶ σημαντικὰ εἶναι τὰ χωρία τοῦ γεωγράφου Στράβωνος εἴτε αὐτὰ ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὴν Ἠπειρον εἴτε ἐμμέσως· οὐμιλῶν περὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους λέγει ὅτι «τὴν μὲν ἐν δεξιᾷ πλευρᾷν ἡ Ἰλλυρίς ποιεῖ, τὴν δ' εὐώνυμον ἡ Ἰταλία . . . νῆσοι δὲ εἰσιν ἐνταῦθα συχναὶ μὲν αἰ πρὸ τῆς Ἰλλυρίδος, αἱ τε Ἀψυρτίδες καὶ Κυρικτικὴ καὶ Λιβυρνίδες, ἔτι δ' Ἰσσα καὶ Τραγούριον καὶ ἡ Μέλαινα Κόρκυρα καὶ Φάρος . . . τὸ δὲ ἀπὸ ἄκρας Ἰαπυγίας ἐπὶ τὸν μυχὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου . . . νῆσοι δ' εἰσιν ἐνταῦθα Κόρκυρα καὶ Σύβοτα πρὸ τῆς Ἠπειρώτιδος»³. μὲ τὸ χωρίον τοῦτο ὁ γεωγράφος διδάσκει ὅτι βορειότερα νῆσος ἀπέναντι τῆς Ἠπείρου εἶναι ἡ Κέρκυρα· ὡς συμπλήρωμα ὅμως τοῦ χωρίου αὐτοῦ, πού εἶναι πολὺ γενικὸν καὶ σχετίζεται μὲ τὸν καθορισμὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Ἰονίου πελάγους, ἔρχεται ἄλλο τὸ ὁποῖον ἀναβιβάζει πολὺ βορειότερα τὴν ἔννοιαν τῆς Ἠπείρου ἀναφέρον τὴν «Ἰάσωνα τὴν νῆσον, ἣτις μέση πῶς ἴδρυται τοῦ

¹ Περίπλους ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεγραφεθέντων ἐν Βιέννῃ 1807 τ. Α' σελ. 25.

² 415 ἐξ.

³ II 123.

διάρματος τοῦ ἐκ τῆς Ἠπείρου πρὸς τὸ Βρεντέσιον»¹. Περισσότερον συγκεκριμένα καὶ μάλιστα μὲ ἐθνολογικὴν βάσιν γράφει εἰς ἄλλο χωρίον σχετικὰ μὲ τὴν Ἐγνατίαν ὁδόν: «ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ἃ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικοῦντα μέχρι Μακεδονίας καὶ Παιόνων»². Ἐπειδὴ εἶναι γνωστὴ ἡ ἀφετηρία καὶ ἡ πορεία τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἀπὸ τοῦς λόγους αὐτοῦς τοῦ Στράβωνος συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ποταμὸς Γενοῦσος ἀποτελεῖ τὸ σύνορον τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν ἐθνῶν, χωρὶς νὰ εἶναι τοῦτο ἀντίφασις πρὸς τὰ προηγούμενα χωρία οὔτε καὶ πρὸς τὸ πρῶτον ἀκόμη, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τῶν νήσων τῆς «Ἰλλυρίδος» καὶ περὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἀδριατικοῦ, διότι ὁ γεωγράφος θὰ εἶχε εἰς τὸν νοῦν τοῦ τὴν ἔκτασιν ποῦ ἦτο κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος Ἰλλυρικὴ. Εἰς τὸ ἴδιον αὐτὸ συμπέρασμα ὁδηγεῖ καταπληκτικὸν χωρίον τοῦ Στράβωνος, ὅπου προκειμένου περὶ τῶν ἠπειρωτικῶν φύλων γράφει: «ἀναμείκται δὲ τούτοις τὰ Ἰλλυρικὰ ἔθνη τὰ πρὸς τῷ νοτίῳ μέρει τῆς ὀρεινῆς καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ Ἰονίου κόλπου· τῆς γὰρ Ἐπιδάμνου καὶ τῆς Ἀπολλωνίας μέχρι τῶν Κεραυνίων ὑπεροικοῦσι Βυλλιονέες τε καὶ Ταυλάντιοι καὶ Παρθένοι καὶ Βρῦγοι»³. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ ἠπειρώται φθάνοντες ἕως τὴν Ἐγνατίαν ἐδέχθησαν σιγά-σιγὰ Ἰλλυρικὰ φύλα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀνέμιχθησαν μέχρι τῶν βορείων πλευρῶν τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ ἔτσι κατὰ τὸν ἴδιον γεωγράφον οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ «τὴν ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ὀρέων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου παραλίῳν νέμονται χώραν»⁴. Ἀπὸ τὴν

¹ VI 281.

² VII 323.

³ VII 326.

⁴ VII 324.

ανάμειξιν αὐτὴν ἐδημιουργήθησαν εἰς τὸ μέρος αὐτὸ «διγλωττοί»¹ μερικοί. Εἰς ἓνα δὲ σφάλμα μόνον πίπτει ὁ Στράβων θέλων νὰ δικαιολογήσῃ διατί μερικοί «καὶ σύμπασαν τὴν μέχρι Κερκύρας Μακεδονίαν προσαγορεύουσιν, αἰτιολογοῦντες ἅμα ὅτι καὶ κουρᾶ καὶ διαλέκτῳ καὶ χλαμύδι καὶ ἄλλοις τοιούτοις χρῶνται παραπλησίως»². Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀβάσιμος ἐθνολογικὸς ἰσχυρισμὸς καὶ ἐξηγήσεις ἀσταθῆς διὰ τὴν ἔκτασιν ποὺ ἔλαβε κατὰ τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας ἡ ἔννοια τῆς Μακεδονίας, ἐνῶ αὐτὴν θὰ εὕρωμεν μόνον εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς καὶ εἰς τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τῶν Ρωμαίων· εἰς τὸν ἴδιον τὸν Στράβωνα εὐρίσκομεν ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐρμηνείαν ὅταν ἀναγινώσκωμεν «καταλυθείσης δὲ τῆς Μακεδόνων ἀρχῆς ὑπὸ Ρωμαίους ἔπεσε»³.

Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν περιηγητὴν (χρόνοι τοῦ Αὐγούστου πρὸς δὲ νότον μάλα πολλὸν ὑπὲρ Θρήκην ἐρείβωλον Ὀρικήν -δ' ὑπὲρ αἴαν, ἐρείδεται Ἑλλάδος ἀρχή, πολλὸν ἀνερχομένη, δισηῆ ζωσθεῖσα θαλάσση, Αἰγαίη Σικελῆ τ'.

ὁ δὲ σχολιαστὴς δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι ἔπειτα ἀπὸ «τὴν Ὀρικήν ὡς πὲρ ἰσθμὸς τις ἐστὶ διείρων τὴν χώραν. Λοιπὸν γὰρ ἐστὶ τὰ ἑλληνικὰ ἐκ τῆς Ἡπειροῦ. Ὀρικήν

¹ VII 327. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἀππιανὸν (σελ. 524), ὅταν λέγῃ ὅτι «Ἄγρων ἦν βασιλεὺς Ἰλλυριῶν μέρους ἀμφὶ τὸν κόλπον τῆς θαλάσσης τὸν Ἰόνιον, ὃν δὴ καὶ Πύρρος τῆς Ἡπειροῦ βασιλεὺς κατεῖχε καὶ οἱ τοῦ Πύρρου διαδεξάμενοί τ' Ἄγρων δ' ἔμπαλιν τῆς τε Ἡπειροῦ τινὰ καὶ Κέρκυραν ἐπ' αὐτοῖς καὶ Ἐπίδαμνον καὶ Φάρον καταλαβὼν ἔμφρουρα εἶχεν». Κατὰ τὸν Ἀππιανὸν ὁ «Ἰόνιος κόλπος» περιλαμβάνει καὶ τὴν σημερινὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν. Διὰ τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπιρομὰς βλ. M o m m s e s Römische Ciesch. τ. Α' 657.

² VII 327.

³ VII 327.

⁴ Οἰκουμένης περιήγησις Geogr. minores II σελ. 12 στ. 398.

δέ φησι τὴν Ἑπειρον τὴν κατὰ Μολοττίαν καὶ Θεσπρωτούς. Πόλις δέ ἐστὶν Ἑπίρου»¹.

Τοῦ Πausανίου (II αἰών μ. Χ.) ἡ πληροφορία ὅτι τῆς «Ἐπιδάμνου καὶ τῆς Ἀπολλωνίας μέχρι τῶν Κεραίνων ὑπεροικοῦσι Βυλλιονές τε καὶ Ταυλάντιοι καὶ Παρθένοι καὶ Βρυῖοι»² εἶναι ἀντίγραφον σχετικοῦ χωρίου τοῦ Στράβωνος³ καὶ δὲν προσφέρει τι τὸ νεώτερον καὶ οὐσιαστικὸν ἀλλ' ἀπὸ τοῦτο συνάγεται ὅτι τὰ Κεραίνια κατοικοῦνται ἀπὸ Ἑλλήνας.

Μεγάλην ἀναταραχὴν δημιουργοῦν αἱ πληροφορίες πού μᾶς δίδει ὁ γεωγράφος Κλαύδιος Πτολεμαῖος (II αἰών μ. Χ.) καὶ διὰ τὸ λόγον αὐτὸν καταχωρίζω ὀλόκληρον τὸ σχετικὸν χωρίον : «τῆς Ἑπίρου ἡ μὲν ἀρκτικωτάτη πλευρὰ διορίζεται τῷ τῆς Μακεδονίας μέρει κατὰ τὴν εἰρημένην γραμμὴν... ἡ δὲ ἀπὸ δύσεως πλευρὰ τῆ κατὰ Ἀκροκεραύνια τοῦ Ἴονίου πελάγους παραλίῳ, ἧς ἡ περιγραφὴ ἔχει οὕτω :

2) Χαονίας

ᾠρικόν

ἡ ἀκρόρεια τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων

Πάνορμος λιμὴν

ᾠγχησμός λιμὴν

Κασσιώπη λιμὴν»⁴

Ἐκ τούτων γίνεται σαφές τὸ πόρισμα ὅτι ὅλα τὰ Ἀκροκεραύνια εἶναι ἡρειωτικά· ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο

¹ ἔνθ. ἀν. σελ. 446.

² IV, 35.

³ VII 326.

⁴ Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις 1 σ. 525 κεφ. ΙΓ'. Σχετικὸν πρὸς τὰς πληροφορίες αὐτὰς τοῦ Πτολεμαίου εἶχεν ἡ σχετικὴ ἀπὸ τὰ Γεωγραφικά τοῦ Στράβωνος (VII 329 § 10) ὅτι «ἡ Μακεδονία ὀρίζεται ἐκ μὲν δυσμῶν τῆ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου» καὶ (§ 11) «κατεῖχον δὲ τὴν χώραν ταύτην (Μακεδονίαν) Ἑπειρωτῶν τινές καὶ Ἴλλυριῶν, τὸ δὲ πλεῖστον Βοττιαῖοι καὶ Θρᾷκες».

πρέπει νά συνδυασθῆ πρὸς ἄλλο, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τῆς Μακεδονίας. «2) Ταυλαντίων· Δυρράχιον· Πανυάσου ποτ. ἐκβολαί—'Αψου ποταμοῦ ἐκβολαί—'Απολλωνία, 'Αῶου ποταμοῦ ἐκβολαί, Αὐλῶν πόλις ἐπίνειον.

3) 'Ελιμιωτῶν

Βοῦλλις

4) 'Ορεστίδος

'Αμαντία

Κελίδνου ποταμοῦ ἐκβολαί

17. Πόλεις δέ εἰσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ μεσόγειοι αἴδε·
Ταυλαντίων "Αρνισσα·

18. 'Ελιμιωτῶν 'Ελιμία

19. 'Ορεστίδος 'Αμαντία».¹

'Ο γεωγράφος Πτολεμαῖος γράφων τὸ γεωγραφικόν του ἔργον ἢ πίπτει εἰς ἀνακρίβειας ἢ λαμβάνει ὡς βάσιν τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν· φαίνεται ὅτι συμβαίνει τὸ δεύτερον, καὶ τοῦτο πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἔκτασιν τῆς Μακεδονίας, πού δὲν εἶναι ἐθνολογική, ἀλλὰ διοικητική· κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ γεωγράφου ἢ "Ηπειρος διοικητικῶς καὶ ἴσως ἐθνολογικῶς, εἶχε περιορισθῆ εἰς τὸ κάτω τῶν βορείων πλευρῶν τῶν 'Ακροκεραυνίων διότι κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους τὰ ἰλλυρικὰ φύλα εἶχον εἰσβάλει νοτιώτερον τοῦ Γενοῦσου καὶ εἶχον ἀναμιχθῆ πολὺ μὲ τὰ ἐκεῖ κατοικοῦντα ἠπειρωτικὰ φύλα· ὅτι δὲ εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς γεωγραφικῆς ἐννοίας εἰσέδυσσε ἀπὸ τὸν Πυλῶνα καὶ τὰς λίμνας τῆς περιφέρειας Κορυτσᾶς καὶ συμπεριέλαβε τὴν περιοχὴν ἀπὸ τὸν Γενοῦσον ἕως τὸν Αὐλῶνα, ἐπιβαιώνεται καὶ ἀπὸ τρίτον χωρίον τοῦ Πτολεμαίου, ὅπου λέγει ὅτι νῆσοι, «παράκεινται τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν μὲν τῷ 'Ιονίῳ πελάγει Σασῶ νῆσος (ἢ Σάσει)»²· ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ καὶ μόνον συμπεραί-

¹ Βλ. ἀνωτέρω III 12, 2. ἔκδ. Müller Paris Didot 1883.

² Γ' 13 37 ἔκδ. Nobbe ἐν Λειψίᾳ 1843 τ. Α' σ. 201. 'Ο Stanl

νομεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν ταξινομήσιν τῶν χωρῶν ὁ Πτολεμαῖος ἔγραψε πολιτικὴν γεωγραφίαν τῆς ἐποχῆς του, αἱ δὲ διαιρέσεις του δὲν ἔχουν ἐθνολογικάς, ἀλλὰ διοικητικάς βάσεις. Εἶναι πολὺ περιέργον ὅτι καὶ βυζαντινὴ πηγὴ τοῦ ΧV αἰῶνος τὴν «σύμπασαν Ἑπειρον» ἀναβιβάζει εἰς τὰ Ἀκροκεραύνια βουνά. (1)

Αὐταὶ εἶναι αἱ πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων σχετικῶς μετὰ τὰ σύνορα τῆς Ἑπέιρου, πληροφορίαι ποὺ θέτουν τὸ κατώτατον ὄριον εἰς τὰ Ἀκροκεραύνια καὶ τὸ ἀνώτατον εἰς τὸν Γενοῦσον ποταμόν. Οἱ νεώτεροι, ὅσοι παροδικῶς ἢ ἐπιμόνως, εἰδικὰ ἢ γενικά, ἠσχολήθησαν χαρακτηρίζονται ἐπίσης ἀπὸ μεγάλην ἀμφιταλάντευσιν, χρονολογημένην ἀπὸ τὸν ΧVII αἰῶνα καὶ προερχομένην ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστίαν ποὺ ἔδινε ὁ καθεὶς εἰς τὴν μίαν ἢ εἰς τὴν ἄλλην πηγὴν τῆς ἀρχαιότητος, χωρὶς νὰ προβαίνει καὶ εἰς εἰδικευμένην ἔρευναν τοῦ ζητήματος τούτου με ἀφειρησίας τὰς σημερινὰς ἐνεργείας εἰς παρομοίας περιστάσεως. Ἀπὸ ἔλλειψιν μεθόδων καὶ ἀπὸ σύλληψιν ἐσφαλμένης βάσεως προέκυψεν ἡ μεγάλη διχογνωμία τῶν νεωτέρων ὡς πρὸς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑπέιρου.

Μία ἀνασκόπησις δίδει τὸν βαθμὸν τῆς ποικιλίας τῶν γνωμῶν, ποὺ διατυπώνονται, χωρὶς νὰ παρουσιάζωνται με κριτικὴν ἔρευναν τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Οἱ συγγραφεῖς τῆς σπουδαίας ὡς μνημείου φιλολογίας «Γεωγραφίας νεωτερικῆς» ἀκολουθοῦν πιστῶς τὸν Πτολεμαῖον γράφοντες ὅτι ἡ Ἑπειρος «ἀπὸ τὸ δυτικοβόρειο τῆ Μακεδονία, ἀπὸ τὴν ὁποία τὴ χωρίζει μιά ράχι τῶν Ἀκροκεραυνίων, ὅπου εἶναι ἐπάνω εἰς τὸ Ἀκροκεραύνιο». (2) Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας

Casson Macedonia, Thrace, Illyria 1926 291) λέγει ὅτι τὸ βόρειον σύνορον τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους εὑρίσκετο ὀλίγον βορειότερον ἀπὸ τὴν Ἐγνατίαν ὁδόν.

(1) Ἑπειρωτικά Χρονικά I 1926 73 καὶ 79.

(2) Δανιὴλ καὶ Γρηγορίου Δημητρίων Γεωγραφία νεωτε-

τὴν ἀρχαίαν Ἕπειρον ὑπολογίζει ὡς τὰ βόρεια βουνὰ τοῦ Δελβίνου, ὡς τὸ Γαρδίκι καὶ Τεπελένι, τὸν Αὐλῶνα, τὸ Κούδεσι, τὴ Μαλακάστρα καὶ τὸν ποταμὸν Ἄφον.¹ Ὁ Hahn τοποθετεῖ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοὺς Ἰλλυριοὺς μέχρι τῶν βορείων ἄκρων τῶν Ἀκροκεραυνίων, κατὰ δὲ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ Μακεδονία περιλαμβάνει κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ τὴν περιοχὴν μέχρι τοῦ Δυρραχίου καὶ βορειότερον μὲ τὰς πόλεις Βύλλιν, Αὐλῶνα καὶ Ἀμαντίαν, τὰς ὁποίας ὁ Πτολεμαῖος λέγει μακεδονικάς, ἐνῶ τὸ Ὠρικόν εἶναι ἡ βορειότερα τῆς Ἑπίρου.² Ὁ Buissan συμπεριλαμβάνει εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἕπειρον τὰς πόλεις Αὐλῶνα καὶ Βύλλιν καὶ μικρὸν τμήμα βορειότερον αὐτῶν, θεωρῶν ὡς Ἑπειρώτας τοὺς Ἀμαντας καὶ τοὺς Περαιβοὺς.³ Ὁ Kierpert περιλαμβάνει τὰ Ἀκροκεραυνία εἰς τὴν Χαονία ποῦ εἶναι ἡπειρωτικὴ χώρα τῶν Ἀμάντων, καθὼς καὶ τὴν πόλιν Ὠρικόν.⁴ Ὁ Β. Δ. Ζῶτος Μολοσσὸς νομίζων ὡς Ἑπειρώτας μεταξὺ τῶν ἄλλων τοὺς Ἀπιντᾶνας (τῆς περιοχῆς τοῦ Αὐλῶνος), τοὺς Κεραυνίους (τοὺς κατοίκους τῶν Ἀκροκεραυνίων), τοὺς Ὀρέστας (σημερινοὺς Τόσκηδες πέρα ἀπὸ τὸν Ἄφον ποταμὸν), τοὺς Περαιβοὺς (τῆς περιοχῆς τῆς Πρεμετῆς) καὶ τοὺς Τάλαρας (τοῦ σημερινοῦ Λιασκοβικιοῦ)⁵ ἀναβιβάζει τὰ βόρεια τῆς Ἑπίρου σύνορα σχεδὸν ἕως τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἄφου. Ὁ Alb. Forhiger θεωρεῖ ὡς κύρια βουνὰ τῆς Ἑπίρου

ρικὴ ἐν Βιέννῃ A 243 καὶ 250. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἕπειρον ὑπάγεται καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον 246.

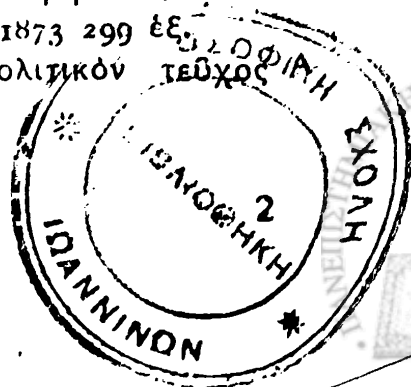
¹ Ἑπειρωτικὰ Χρονικὰ ΣΤ' 59.

² Albanesische Studien Wien, 1853 11 καὶ 12.

³ Geographie von Griechenland Leipzig 1862 10 ἐξ. καὶ χάρτης τοῦ H. Lange προσηρητημένος εἰς τὸ βιβλίον.

⁴ Lehrbuch der alten Geographie Berlin 1873 299 ἐξ.

⁵ Ἑπειρωτικαὶ μελέται Α' βιβλ. Α πολιτικὸν τεῦχος 1875 ἐν Ἀθήναις 101.

τὰ Κεραύνια.¹ Ὁ Alfr. Philippson λέγει ὅτι ἀπὸ τὸν V π. Χ. αἰῶνα εἰς τὸν Πίνδαρον, εἰς τὸν Θουκυδίδην καὶ ἔπειτα εἰς τὸν Ξενοφῶντα ἡ Ἠπειρος ἔγινε τὸ κύριον ὄνομα τῆς χώρας, ποῦ περιλαμβάνετο μεταξὺ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων, μεταξὺ Ἰονίου πελάγους καὶ τῆς Θεσσαλίας, καὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν διετηρήθη τὸ ὄνομα ἕως σήμερα.² Κατὰ τὸν Ἡλίαν Δασσάρητον ἡ Ἠπειρος, νέα καὶ παλαιά, ὅπως διηρέθη ἀπὸ τὸν Θεοδόσιον, ἦτο ἐλληνικὴ καὶ περιελάμβανε τὴν Κοριτσάν, Πρεμετὴν, Τεπελένι, Κολώνια, Μουζακιά, Σπαθιά, Δυρράχιον, Ἐλβασάν, Κρόϊα, Πόγραδετς, Δίβρην, Ἀχρίδα, ἀργότερα δὲ ὡς βέριον ἔσχατον ὄριον τῆς νέας Ἠπειροῦ ἐχρησιμοποιήθη ὁ ποταμὸς Γενοῦσος καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔμειναν εἰς τὴν Ἰλλυρίδα αἱ περιφέρειαι Δυρραχίου, Κρόϊας, Τυράννων, Ἐλβασάν, Δίβρης καὶ Ἀχρίδος.³ Ὁ Art. Galanti νομίζων τοὺς Ἠπειρώτας ὡς Ἰλλυριοὺς ὀρίζει εἰς τὰ βόρεια τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ εἰς τὸν Ἄψον καὶ πιστεύει ὡς ἠπειρωτικὰς τὰς πόλεις Αὐλῶνα, Ὠρικὸν καὶ Βύλλιν.⁴ Ὁ G. Dottin στηριζόμενος εἰς τὴν ἀπλὴν παράδοσιν ὅτι οἱ Ἐγχελεῖς ἦσαν Ἰλλυριοὶ θεωρεῖ αὐτοὺς ὡς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπειροῦ.⁵ Ἡ Enciclopedia Britannica ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἠπειρος ἦτο τὸ ἀρχαῖον διαμέρισμα τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ποῦ ἐξετείνετο ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια ἕως τὸν Ἀμβρακικόν, καὶ ὅτι οἱ Χάονες, μία ἀπὸ τὰς δέκα τέσσαρας ἠπειρωτικὰς φυλάς, εὕρισκοντο εἰς τὴν ἀκτὴν τῶν Ἀκροκεραυνίων βουνῶν.⁶ Ἡ

¹ Handbuch der alten Geographie von Europa II ἔκδ. Hamburg 1877 584.

² Thessalien und Epeiros 1897 194.

³ Δελτίον ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Ε (1900) 123--4. Ἡ γνώμη του περὶ τοῦ χρόνου τῆς διαιρέσεως ἐλέγχεται ψευδῆς. Βλ. κατωτέρω.

⁴ L'Albania 1901 79, 96 καὶ 99.

⁵ Les anciens peuples de l'Europe. Paris 1916 152.

⁶ τ. VIII ἔκδ. XIV ἄρθρ. Epirus. Τοῦτο παραδέχονται καὶ μερικοὶ Ἄγγλοι ἱστορικοί.

Ρ. Zanussi δέχεται ὅτι τὰ βόρεια σύνορα τῆς ἀρχαίας Ἡπειροῦ ἔφθαναν σχεδὸν πλησίον τῆς μέσης λεκάνης τοῦ Ἄφου καὶ ὅτι αὕτῃ εἶχεν ἔκτασιν 17.500 τ. χ. χωρὶς νὰ καταρτίζη φυσικὴν ἐνότητα¹ καὶ ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου ἡ χώρα περιελάμβανε ὅλον τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ἀπλώνεται ἕως τὸν Γενοῦσον παταμὸν καὶ κατὰ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ὀλίγα χιλιόμετρα βορειότερον, ὀλίγα χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς Λυχνηδοῦ μετ' ἑνὸς τμήματος τῆς Δασσαρητίας, καὶ ἀνατολικῶς ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Πίνδον.² Ὁ Δ. Εὐαγγελίδης, ποῦ εἰδικώτερον καὶ καρποφόρωτερον ἠσχολήθη μετ' ἃς τὸ πρόβλημα τοῦτο, τοποθετεῖ τὰ σύνορα τῆς Ἡπειροῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τὰ βόρεια πλευρὰ τῶν Ἀκροκεραυνίων, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου (Ἀτιντᾶνες) καὶ εἰς τὰ ὄρεινά μέρη τῆς Κολώνιας (Ὀρέσται).³ Ὁ A. Baldacci τοὺς Ἰλλυριοὺς καταβιβάζει εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀλβανίαν; δηλαδὴ ἕως τὰ Ἀκροκεραύνια.⁴

Ἡ ἴδια διαφωνία παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς χάρτας τῆς ἀρχαίας Ἡπειροῦ, ποῦ ἐτυπώθησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐστηρίχθησαν εἰς τὰς πηγὰς καὶ εἰς τὰ διάφορα πορίσματα τὰ ἐξηγημένα ἀπὸ τοὺς ἐκδότας τῶν. Ἄλλοι χάρται περιλαμβάνουν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἡπειρον τὴν πόλιν Αὐλῶνα, ὅχι ὅμως τὴν πόλιν Βύλλιν, χαράσσουν δὲ τὰ σύνορα ὀλίγον νοτιώτερον αὐτῆς.⁵

Ἡ ποικιλία τῶν γνωμῶν αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν πληροφοριῶν ποῦ ἠντλήσαμεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, συμπίπτει εἰς ἓνα σημεῖον, ὅτι τὰ βόρεια σύνορα τῆς ἀρχαίας Ἡπειροῦ τὸ ὀλιγώτερον δὲν εἶναι κάτω ἀπὸ

¹ Enciclopedia italiana 1932 τ. XIV ἄρθρ. Epiro 98.

² αὐτ. 100.

³ Ἡ Βόρειος Ἡπειρος ἐν Ἀθήναις 1919 11 καὶ 245.

⁴ L'Albania Roma 1929 129.

⁵ Tabulae maximae, quibus illustrantur terrae veterum in usum scholarum editae ab Alb. de Kampen. Tabula I Graecia. Κλ. 1 : 375.000 Gothae.

τὰ βόρεια πλευρὰ τῶν Ἀκροκεραυνίων μὲ τὴν πρὸς ἀνατολὰς κατεύθυνσιν ἀποκλίνουσιν πρὸς βορρᾶν τόσον, ὥστε νὰ περιλαμβάνεται καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Κοριτοῦσᾶς· πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην ὀδηγοῦν ἡ μορφολογία τῆς χώρας καὶ ἡ ταξινόμησις τῶν διαφόρων ἡπειρωτικῶν φύλων μέσα εἰς αὐτήν." Ἄλλο συμπέρασμα ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς πηγᾶς εἶναι ὅτι τὸ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Γενοῦσου καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέρος τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς ἐπικρατείας κατωκεῖτο παλαιότερα ἀπὸ ἡπειρωτικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ κατὰ τὸν ροῦν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς ἔπαθαν μεγάλην ἀνάμειξιν μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς· οὗτοι συνεχῶς πρὸς νότον ἀποβλέποντες κατελάμβανον διάφορα μέρη τῆς Ἠπείρου καὶ κυρίως μεσογειακά, τοιοῦτοτρόπως δὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ κατέρχωνται καὶ νὰ ἐπιτυγχάνουν, ἔσταμάτησαν εἰς τὰ Ἀκροκεραύνια ὄρη καὶ δὲν κατῴρθωσαν νὰ προχωρήσουν περισσότερο, διότι σιγὰ - σιγὰ ἐξειλίχθη ἡ ἡπειρωτικὴ ἔνωσις εἰς ἀξιόλογον πολιτικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία ἐπέτυχε νὰ ἀνακόψῃ τὴν πορείαν των. Εἰς ἀποκατάστασιν τούτων ὁ Πύρρος δίδει ἀργότερον εἰς τὸ κράτος του τὴν παλαιὰν ἐθνολογικῶς ἔκτασιν ἐν Ἠπείρῳ. Μὲ τὴν σκέψιν αὐτὴν δικαιολογοῦνται δύο νέα ὀνόματα ποὺ εἶχαν δοθῆ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τὸ μέρος, ποὺ κατὰ τὰς ἀρχὰς ὠνομάσθη Μακεδονία καὶ ἀργότερα Ἰνέα Ἠπειρος. Τὸ δεύτερον αὐτὸ ὄνομα δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐξηπειρωτισμὸν τοῦ μέρους αὐτοῦ, ὅπως λογικῶς θὰ ἐπίστευε κανεὶς· ἀλλὰ, ἐπειδὴ εἶχε μεσολαβήσει ἡ ὀνομασία Μακεδονία, ἐπειδὴ ἡ κάτω ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια Ἠπειρος ἔμεινε ἀνεξάρτητος καὶ σταθερά, ἐπειδὴ ἀκόμη ὁ Πύρρος νικῶν τοὺς Ἰλλυριοὺς πέραν ἀπὸ τὰ μέρη ποὺ αὐτοὶ εἶχαν πάρει κατὰ τὰ παλαιότερα χρόνια, ἀπέκτησε πάλιν αὐτὰ, καὶ ἐπειδὴ τέλος κέντρα ἡπειρωτικὰ ὑπῆρξαν εἰς τὴν νότιον Ἠπειρον (παράβαλε Δωδώνη, Ἀμβρακία, Πασσαρῶν κλπ.), ἐθεωρήθη ἀπὸ τοὺς κυβερνήτας τότε ἕνεκα ἀγνοίας τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ἱστορίας ὡς νέον τμήμα τῆς Ἠπείρου. Τοῦτο μάλιστα εἶχε ἡπειρωτικόν

πληθυσμόν εις μειοψηφίαν, ό όποίος ένομίσθη ώς άποικιακόν στοιχείον και όχι ώς ύπόλειμμα παλαιού και έντοπίου.

Πρός άπόδειξιν τών σκέψεων τούτων ύπάρχουν και άλλοι λόγοι πού είναι άξιοπρόσεκτοι και από τούς όποιους οί περισσότεροι δέν έχουν καταστή άντικείμενον έρεύνης. Τό ζήτημα της καταγωγής τών 'Αμάντων μέ βάσιν τήν γλώσσαν των, ή έρευνα του πληθυσμού της 'Ηπείρου και ή άρίθμησης τών ήπειρωτικών πόλεων, όσαι ύπήρχαν κατά τούς χρόνους, πού έρευνώμεν, ή μελέτη τών αρχαιολογικών μνημείων όχι μόνον εις τά παραλιακά κέντρα, αλλά και εις τά μεσόγεια, καθώς και ή κινήσεις του πληθυσμού και ιδιαιτέρως τών έλληνικών φυλών κατά τήν κάθοδόν των εις τήν έλληνικήν γήν, είναι ζητήματα, πού σχετίζονται πολύ μέ τόν καθορισμόν τών βορείων συνόρων της άρχαίας 'Ηπείρου, διότι αυτά άποδεικνύουν έμμέσως άν ήμπορούσαν άλλοι λαοί νά διοχετευθούν από τās χώρας αυτές, άν ώρισμένος πληθυσμός ήμπορούσε νά κατοικήση και νά ζήση εις ώρισμένης έκτάσεως χώραν, άν τά αναγραφόμενα συνοικιστικά κέντρα χωρούν εις ώρισμένον τοπικόν πλαίσιον και άν εύρήματα ζωής ώρισμένης καταγωγής ήμπορούσαν νά άνήκουν εις λαόν διαφορετικής φυλετικής ύποστάσεως. Μία έρευνα όλων αύτών τών στοιχείων είναι πολύ διδακτική.

Ποία είναι από τήν αρχαιολογικήν άποψιν ή γραμμή τών βορείων συνόρων της 'Ηπείρου; Δυστυχώς δέν έχομεν τόσα στοιχεία, ώστε νά ήμπορούμεν νά χαράξωμεν έπακριβώς τά σύνορα· άλλότριαι και πολιτικής άποχρώσεως έπεμβάσεις κατώρθωσαν νά δημιουργήσουν άγνοιαν· ός προς τό σημείον αυτό και αί σχεικαί έρευναί έχουν γνώσιν μέ α priori καθωρισμένον πολιτικόν σκοπόν. 'Αλλά και αί όλίγαι αύται είδήσεις σχετικά μέ τήν ύπαρξιν λειψάνων 'Ελληνικού βίου αρχαίων χρόνων είναι έπαρκείς διά τόν σκοπόν μας, είναι δέ άπαραίτητον νά μνημονευ-

θοῦν ὄλοι οἱ τόποι, ὅπου πιστοποιεῖται ἀρχαία ἑλληνικὴ ζωὴ· πραγματικὰ δὲ ἑλληνικῆς καταγωγῆς εὐρήματα καὶ ἴχνη ἀνεκαλύφθησαν καὶ σώζονται εἰς πολλὰ μέρη τῆς Βορείου Ἡπείρου ὅχι μόνον εἰς τὴν παραλίαν· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μεσόγεια.

Σημασίαν διὰ τὴν προοπτικὴν ποῦ ἐθέσαμεν δὲν ἔχει καθόλου ἡ μνημόνευσις καὶ ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συνοικισμῶν κατὰ μῆκος τῆς Ἀδριατικῆς ἀκτῆς· οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν καταλάβει ὅλα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν σήμερα ὅτι τὰ μέρη ταῦτα ἦσαν ἑλληνικά, ἂν τὰ μεσόγεια ἦσαν ξένης καταγωγῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν παρατηρεῖται εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ παλλαχοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἐγκατεσπαρμένα ὑπολείμματα τοῦ ἀρχαίου βίου.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Κοριτσᾶς σώζονται πολλὰ λείψανα ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου· τὰ φρούρια τῆς Κιουτέζας καὶ τῆς Γρασθενίτσας ἐκτίσθησαν κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.¹ Μακεδονικὰ νομίσματα καὶ ἀνάγλυφον ποῦ εἰκονίζει τὴν θεάν Ἄρτεμιν καὶ ἀφιερῶθη ἀπὸ λιθογλύφον εἰς τὴν θεάν κάτοικον τῆς κώμης Κέλλιο, πλησίον εἰς τὸ Μπόζεγκραδ καὶ τὴν Ποντζάρα, εὐρέθησαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄνω Δεβόλη, ὅπου θὰ ἦτο συνοικισμὸς² εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ χωριοῦ Τρέν καὶ κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς λίμνης Βεντρόκ εὐρέθη τείχος ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς τὴν πεδιάδα δὲ τῆς Κοριτσᾶς δύο ὥρας καὶ ἡμισίαν πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως παρὰ τὸ Μπουλτοῖστι εὐρέθησαν πολλὰ νομίσματα καὶ μάλιστα τοῦ Ἀλεξάνδρου.³ Προχωροῦντες δυτικώτερα, εἰς τὰς περιφέρειας τῆς Κολώνιας καὶ τοῦ Λιασκοβικιοῦ, πολὺ ὀλίγα ἴχνη ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου συναντῶμεν ὅχι διότι δὲν ὑπῆρχεν

¹ Δ. Εὐαγγελίδη Ἡ Βόρειος Ἡπειρος 40.

² Ἐνθ. ἀν. 40.

³ Ἐνθ. ἀν. 41.

ἐκεῖ ζωὴ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἑλληνική, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μέρη ἦσαν ὄρεινά καὶ τραχέα εἶχαν μείνει ἔξω ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰ τεῖχη ἦσαν ἄχρηστα, ὁ δὲ λαὸς κατοικοῦσε εἰς κώμας ἀτειχίστους.¹ Τὸ Μπεράτι εἶναι τὸ βορειότερον μεσογειακὸν δεῖγμα ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους κατέχον τὴν θέσιν τῆς πόλεως Ἀντιπατρίας.

Δυτικώτερα τὰ πράγματα ἀλλάζουν πολὺ· εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δελβίνου ἐξαιρετικὴν θέσιν κατέχουν τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως Φοινίκης, νοτιοανατολικῶς τῆς κωμοπόλεως Δελβίνου, κοντὰ εἰς τὸ χωρίον Φοινίκι, ἦτοι εἰδῶλια, νομίσματα, κίονες, ἀγάλματα, κιονόκρανα, ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἑλληνικῶν χρόνων ἐντειχισμένοι εἰς μικρὸς ἐκκλησίας, τάφοι καὶ σαρκοφάγοι σκορπισμένοι εἰς τοὺς ἀγρούς.² γύρω ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἑλληνικὴν πόλιν εὐρίσκονται πολλοὶ ἄλλοι συνοικισμοὶ ἠπειρωτικοὶ δύο ὥρας καὶ ἡμίσειαν νοτιοδυτικὰ τοῦ Δελβίνου κοντὰ εἰς τὸ χωρίον Μεσοπόταμο εὐρέθησαν ἄφθονα λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, πού ἀνήκουν εἰς τοὺς μακεδονικοὺς ἢ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ προδίδουν τὴν ὕπαρξιν ἀρχαίου ἱεροῦ³ βορείως τοῦ Δελβίνου σώζονται τὰ πολυγωνικὰ τεῖχη τῆς Παλισυλῆς, νοτίως δὲ ὑψώνονται ὠχυρωμένοι ἀκροπόλεις εἰς τοὺς λόφους καὶ εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπως τοῦ Καραλήμπεη μὲ τοὺς πελωρίους λίθους καὶ νοτιώτερα παρὰ τὸ Τσιφλίκι εἰς τὴν εὐφορον πεδιάδα τοῦ Μουρσιοῦ, ἐνῶ κοντὰ εἰς τὸ χωρίον Βαγκλιάτες σώζονται σκορπισμένα εἰς τὰς ὑπώρειας τοῦ βουνοῦ ἐρείπια πόλεως, τάφοι, κτίσματα, κορμοὶ ἀγαλμάτων καὶ κεφαλαί, ὅλα ἀπὸ μάρμαρον κατεσκευασμένα.⁴

¹ Δ. Εὐαγγελίδης ἐνθ. ἀν. 40.

² ἐνθ. ἀν. 39. Lolling 157.

³ Φρ. Βερσάκη, Βυζαντιακὸς ναὸς ἐν Δελβίνῳ ΑΔ 1915 29.

⁴ Δ. Εὐαγγελίδης Ἡ βόρειος ἠπειρος 39.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀργυροκάστρου ἔχομεν πολὺ περισσότερα ἴχνη ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου· τὸ Παλιόκαστρο πλησίον εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον εἶναι ἀρχαῖος ἑλληνικὸς συνοικισμὸς, ἀξιολογωτάτη δὲ πόλις ἦτο ἐκείνη, ὅπου σήμερα ἐκτείνονται τὰ ἐρείπια τῆς Γέρμας· κάτω τοῦ χωρίου Σαρακίνιστα τῆς Λιούντζης ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρον εὐρύτατος περίβολος ἰσοδομικοῦ ρυθμοῦ περιλαμβάνει δύο λόφους, ἐκεῖ δὲ εὐρέθησαν ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ πολλὰ νομίσματα ἠπειρωτικὰ τοῦ IV καὶ III αἰῶνος π. Χ.¹ Ἀπέναντι καὶ ὀλίγον νοτιώτερα ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρον πλησίον τοῦ χωρίου Σοφράτικα σώζονται ἱκανὰ λείψανα ἀρχαίας πόλεως, ἐκοτέρωθεν δὲ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, πού ὁδηγεῖ εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον, μεγάλοι μαρμάρinari σαρκοφάγοι φαίνονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους·² ἐπίσης εἰς πολλὰ σημεῖα ἐκεῖθεν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Δρίνου σώζονται διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἐντειχισμέναι εἰς σπίτια ἢ εἰς ἐκκλησίας καὶ κρήνας καὶ τείχη πόλεων καὶ ὠχυρωμένων θέσεων, ὅπως εἰς τὸ Ἄνω Λάμποβον, παρὰ τὸ Γράψι, παρὰ τὸ Σελιό, ἐνῶ παρὰ τὸ Γοραντζῆ ὑπάρχουν τείχη καὶ λείψανα ἀρχαιοτήτων ἐντειχισμένα εἰς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, πού ἀποδεικνύουν ὅτι κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἠκμασεν ἐκεῖ ἀξιόλογος πόλις.³

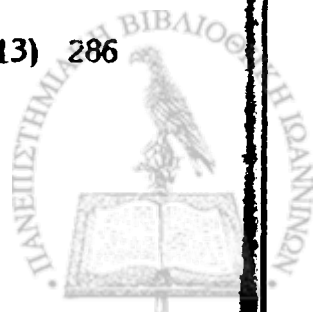
Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τεπελενιοῦ ἔχομεν ἐπίσης πολλὰ δειγματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ζωῆς· ἀπὸ τὸ χωρίον Καλυβάτσι πού εὐρίσκεται πέραν ἀπὸ τὸν ποταμὸν Ἄωον καὶ ἔχει ἀρχαῖα ἐρείπια, εἶχε μεταφερθῆ εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς Τούρκου εἰς τὸ Τεπελένι λίθος μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν.⁴ Εἰς τὸ Τεπελένι ἐπίσης εὐρέθη μεταφερθεῖσα πιθανὸν ἀπὸ τὴν κοντινὴν ἀκρόπολιν μὲ πολυγωνικὰ τείχη τοῦ

¹ Ἐνθ. ἀν. 37.

² Ἐνθ. ἀν. 37.

³ Ἐνθ. ἀν. 38.

⁴ Κατὰ Δ. Εὐαγγελίδη Ν. Ἑλληνομνήμων Χ (1913) 286

χωριού Δούκαϊ στήλη με ανάγλυφον παράστασιν ταύρου καὶ ἐπιγραφὴν, ποὺ ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος.¹ Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Τεπελένι ὑπάρχει ἀρχαία ἀκρόπολις ἐλληνικῶν χρόνων,² ἄνω δὲ τοῦ χωρίου Δούκαϊ εἰς τὸν λόφον Κιουτέζα (=μικρὸ φρούριο) διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ περιβόλου πολυγωνικοῦ τείχους ἐλληνικῆς καταγωγῆς.³ Ὀλίγον βορειότερα τοῦ Τεπελενιοῦ κεῖται ἡ Πλιότσια, ποὺ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀμαντίας· τείχη ταύτης διατηροῦνται ἰσοδομικοῦ ρυθμοῦ, ἔξω δὲ ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν μεγάλοι κτιστοὶ τάφοι, κάθε δὲ οἰκία τοῦ χωριοῦ ἔχει μικρὰν συλλογὴν ἀρχαιοτήτων ἐλληνικῆς τέχνης.⁴

Εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν εὐρίσκομεν ἴχνη ἀρχαίας ἐλληνικῆς ζωῆς εἰς τὴν παραλίαν καὶ εἰς μικρὸν βάθος τῆς παραλιακῆς ζώνης. Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοὺς Ἀγίους Σαράντα, ποὺ κατέχουν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς πόλεως Ὀγχησμος⁵, φθάνομεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βουθρωτοῦ με σωζομένας τὰς βάσεις τοῦ πολυγωνικοῦ τείχους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔκτισαν νέον φρούριον οἱ Ρωμαῖοι.⁶ Παρὰ τὸ χωρίον Λούκοβον εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ εἰς τὸ Τσόραϊ ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον με ἐπιγραφὴν, ἄλλα δὲ ἐρείπια σώζονται παρὰ τὸ Χουντέτσοβο καὶ ἄνω ἀπὸ τὸ χωρίον Τατζάτες, μεταξὺ δὲ τοῦ χωριοῦ Νίβιτσας καὶ τῆς μονῆς Κοκομιᾶς εἰς βράχον αὐτοφυῆ εὐρέθη ἐπιγραφὴ ποὺ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τῶν ὀρίων

¹ Αὐτ. 279, 280, 286. Δ. Εὐαγγελίδης. Ἡ Βόρειος Ἡπειρος 36.

² Ν. Ἑλλην. Χ 1913 288. Ἐκεῖ τοποθετεῖται ἡ πόλις Ἀντιγόνη, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Doro Levi λέγει ὅτι εἶναι «antica città al confine settentrionale dell' Epiro» (Enciclopedia Italiana ἄρθρ. Antigonìa). Βλ. ΚΕ Ι, 2404 5.

³ Ἐνθ. ἀν. 288. Δ. Εὐαγγελίδης. Ἡ βόρειος Ἡπειρος 36.

⁴ Δ. Εὐαγγελίδης. Ἐνθ. ἀν. 36.

⁵ Ἐνθ. ἀν. 39.

⁶ Ἐνθ. ἀν. 39.

Τέρμωνα.¹ Μεταξύ τῶν χωρίων Μπόρσι καὶ Πικέρνι εἰς θέσιν Βόσνια εὐρέθη βυζαντινὴ θόλος καὶ πλάξ προερχομένη ἀπὸ σαρκοφάγον μὲ ἀνάγλυφον ποῦ παριστάνει ἀμαζονομαχίαν.² Κοντὰ εἰς τὸ χωρίον Πύλιουρι εὐρέθησαν ἑλληνικοὶ τάφοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ θέσις ἐπήρε τὸ ὄνομα «τράπ Γελλήνιτ» (=τάφοι ἑλληνικοὶ) μὲ ἑλληνικὰ κτερίσματα ἀναβαίνοντα ἕως τὸν III π. Χ. αἰῶνα καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον αὐτὸ ἴχνη μικροῦ συνοικισμοῦ.³ Ἐξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Μπόρσι ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου στεφανώνεται ἀπὸ τεῖχος κατεσκευασμένον ἀπὸ τὸν Ἄλῆ πασᾶ, ἀλλ' ἔξω ἀπὸ αὐτὸ σώζονται λείψανα ἀρχαίου ἑλληνικοῦ περιβόλου εἰς ὄρκετὸν ὕψος καὶ μῆκος πολυγωνικοῦ ρυθμοῦ.⁴ Κάτω ἀπὸ τὸ χωρίον Δρυμάδες εἰς θέσιν Μεγάλῃ Χώρα καὶ Καλάμι παρατηροῦνται κτίσματα ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ λουτροῦ.⁵ Εἰς Χιμάραν, ὅπου σώζονται ἴχνη ἑλληνικοῦ πολυγωνικοῦ τείχους, εὐρέθησαν καὶ ἑλληνικοὶ τάφοι.⁶ Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος εὐρίσκονται πολλαχοῦ ἀρχαῖα μάρμαρα καὶ συνοικιομοί· εἰς τὸν ὄρμισκον ποῦ λέγεται Πελεκητὸ καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Γλώσσας, εἶναι μικρὸν ἱερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ εἰς τὸν βράχον σώζεται ἀνάγλυφον σχετικὸν μὲ τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς.⁷ Ἐπίσης εἰς τὴν ἀντίθετον ἀκτὴν τῶν Ἀκροκεραυνίων ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἔχουν δώσει τὸ ὄνομα εἰς ἄλλον ἐκεῖ ὄρμον, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀφειτηρίαν τῶν διαγραφέντων διὰ

¹ Δ. Εὐαγγελίδη ἔνθ. ἀν. 36.

² Ν. Ἑλληνομν. Χ 1913 284. Δ. Εὐαγγελίδη Ἡ βόρειος Ἡπειρος 35.

³ Ν. Ἑλληνομν. Χ 1913 282.

⁴ Δ. Εὐαγγελίδη Ν. Ἑλλ. Χ 1913 282. Τοῦ αὐτοῦ τοῦ Ἡ βόρ. Ἡπειρος 35.

⁵ Δ. Εὐαγγελίδη Ἡ βόρειος Ἡπειρος 34.

⁶ Δ. Εὐαγγελίδη Ν. Ἑλληνομν. Χ 1913 279. Τοῦ αὐτοῦ Ἡ βόρ. Ἡπειρος 34.

⁷ αὐτ. σελ. 33.

διεθνῶν συμφωνιῶν, ἀλλὰ μὴ πραγματοποιηθέντων ἑλλη-
νικῶν συνόρων, τὰ Γράμματα.¹

Τοιοιουτρόπως μὲ βάσιν τὴν ἀρχαιολογίαν πολὺ βο-
ρειότερον ἀπὸ ἡμέρον κεῖνται τὰ βόρεια τῆς Ἡπείρου
σύνορα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὁ Casson λέγει ὅτι
ἡ Ἐπίδαμνος εἶναι τὸ τελευταῖον σημεῖον ἑλληνικῆς διεισ-
δύσεως,² διὰ τῆς φράσεως ὅμως ταύτης ἐννοεῖ τὴν ἐγ-
κατάστασιν τῶν νοτίων Ἑλλήνων εἰς χώραν, ἡ ὁποία
ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ ἦτο πολὺ καθυστερημένη. Ἀλλὰ
ἐκ τῆν τῶν στοιχείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἔφερον εἰς φῶς ἡ
ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ὑπάρχει συμφόρησις πληροφο-
ριῶν καὶ μαρτυριῶν περὶ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν
Ἄμαντων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι οἱ
Ἄμαντες ὡς τὸ νότιον μέρος τῆς προσωρινῆς ἰλλυρικῆς κα-
τοχῆς κατοικοῦντες διετήρησαν περισσότερα ἠπειρωτικὰ
στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν βορειότερον.

Ὑπάρχουν βεβαίως μερικοὶ καὶ ἰδίως ἱστορικοὶ καὶ
ἀρχαιολόγοι, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα
ἀρνοῦνται εἰς τοὺς Ἄμαντας ἑλληνικότητα, στηριζόμενοι
εἰς μερικὰς φιλολογικὰς μαρτυρίας. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ
(γενν. 100 π.Χ.) ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἀπολλωνιάται «ad Gae-
sarem legatos mittunt oppidoque recipiunt. Hos sequun-
tur Byllidenses Amantini et reliquae finitimae civitates
totaque Epirus».³ Ὁ Κικέρων (γενν. 106 π.Χ.) γράφει ὅτι
«praeterea, patres conscripti, M. Brutum retinet etiam
nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem
et gravem, tenet, opinor, Byllidem, tenet Amantiam, in-
stat Epiro urget Oricum, habet aliquot cohortes, habet
equitatum».⁴ Δὲν ἀπαιτεῖται μεγάλη φιλολογικὴ κατάρ-
τις νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ νόημα

¹ Δ. Εὐαγγελίδης Ἡ βόρ. Ἡπειρος 33.

² Ἐνθ. ἀν. 322,

³ Bellum civile III 12.

⁴ Philippicae XI 26.

των χωρίων αὐτῶν. Κατὰ τὸν Ugolini οἱ δύο Λατῖνοι συγγραφεῖς μνημονεύοντες χωριστὰ τὴν Ἀμαντίαν καὶ τὴν Ἑπειρον ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι ἡ Ἀμαντία δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν Ἑπειρον.¹ Τὸ νόημα τοῦ χωρίου εἶναι σαφές· λέγων ὁ πρῶτος «οἱ Βυλλιδεῖς καὶ Ἀμαντῖνοι καὶ αἱ λοιπαὶ μεσόγειαι πόλεις καὶ ὅλη ἡ Ἑπειρος» δὲν ἀποκλείει ἀπὸ τὴν Ἑπειρον τοὺς ἀνωτέρω κατοίκους πόλεων, ἀλλὰ μνημονεύει τὰ ἐπὶ μέρος καὶ μὴ θέλων νὰ ἐξαντληθῇ ἀναφέρων καὶ τὰς ἄλλας σημαντικὰς ἡπειρωτικὰς πόλεις καταλήγει μὲ τὸ ὄνομα Ἑπειρος εἰς τρόπον ὥστε ἡ φράσις «καὶ ὅλη ἡ Ἑπειρος» νὰ σημαίη «καὶ γενικῶς ὅλη ἡ Ἑπειρος», δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ Ἀμαντία ἦτο ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας πόλεις. Τὸ αὐτὸ νόημα ἔχει καὶ τὸ χωρίον τοῦ Κικέρωνος διὰ τοῦ ὁποῦ ἐρμηνεύοντες κατὰ γράμμα καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν ἀποσπῶμεν καὶ τὸ Ὠρικὸν ἀπὸ τὴν Ἑπειρον! Διὸ κοντὰ εἰς τὴν φιλολογικὴν κατανόησιν πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ἡ συμφωνία τοῦ πράγματος, ἡ ὁποία νὰ μὴ ὑποχωρῇ πρὸ τῆς πρώτης. Εἰς τὸ ἴδιον σφάλμα ὑπέπεσεν ὁ ἴδιος Ἰταλὸς ἀρχαιολόγος Ugolini παραδεχόμενος τὴν πληροφορίαν τοῦ Πλινίου² (I αἰ. μ. Χ.) καὶ τοῦ Πτολεμαίου³ (II αἰ. μ. Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἀμαντία τίθεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Μακεδονίας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν δύο τούτων συγγραφέων ἡ Μακεδονία δὲν ἦτο ἐθνολογικὴ μονάς, ἀλλὰ διοικητικὴ μοῖρα, ἡ ὁποία δὲν ἔφθανε μόνον ἕως τὴν Ἀμαντίαν, ἀλλὰ περιελάμβανε καὶ τὴν ὑπόλοιπον Ἑπειρον. Ὁ δὲ Στέφανος Βυζάντιος ἀντλῶν ἀπὸ παλαιὰν πηγὴν, κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα παλαιοχριστιανικὴν, σημειώνει ὅτι ἡ Ἀμαντία ἦτο «Ἰλλυριῶν μοῖρα»,⁴ διότι κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς

¹ L'Acropoli di Amantia Rendicondi dei Lincei ser. VI vol XI 1935 28.

² Nat. Ristor. III 23 § 145.

³ Γεωγραφικὴ ὑφήγησις III 12, 2 ἔκδ. Müller Paris Didot. 1883.

⁴ Ἀμάντια.

αἰῶνας ἐδημιουργήθη ἡ διοίκησις τοῦ ἰλλυρικοῦ, εἰς τὴν ὁποῖαν ὑπήχθη καὶ τὸ τμήμα τοῦτο.

Ὑπάρχουν ὁμῶς καὶ ἄλλαι φιλολογικαὶ πληροφορίες ἀποδεικνύουσαι ὅτι ἡ Ἄμαντία ἦτο περιοχὴ τῆς Ἠπείρου· ἡ παλαιότερα μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ὑπάρχει εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῶν Ἀπολλωνιατῶν εἰς Ὀλυμπίαν χρονολογούμενον περὶ τὰ μέσα τοῦ V αἰῶνος π.Χ. καὶ τὸ ὁποῖον σωζόμενον ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἔχει ὡς ἑξῆς.

Μνάματ' Ἀπολλωνίας ἀνακείμεθα, τὰν ἐπὶ πόντῳ
Ἴονίῳ Φοῖβος ὦκισ' ἀκερσεκόμας·
οἱ γὰρ τέρμαθ' ἑλόντες Ἀβαντίδος ἐνθάδε ταῦτα
ἔστασαν σὺν θεοῖς ἐκ Θρονίου δεκάτην¹.

Ὁ Πρόξενος, ὅπως μᾶς διέσωσε τὴν πληροφορίαν ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος καὶ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ ἀμφισβητήσωμεν, κατατάσσει τοὺς Ἀβαντας εἰς τοὺς Ἠπειρώτας: «καὶ ὁ Πρόξενος καταλέγων αὐτοὺς (τοὺς Ἠπειρώτας) φησὶ Χάονες, Θεσπρωτοί, Τυμφαῖοι, Παραυαῖοι, Ἀμύμονες, Ἀβαντες, Κασωποί»² Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος ἀκμάσας τὸν III αἰῶνα π. Χ. μνημονεύει τοὺς Ἀμαντας εἰς τοὺς στίχους :

κεῖθεν δὲ Κεραῦνια μέλλον Ἀβάντων
οὔρεα, Νεσταίους τε καὶ Ὠρικὸν εἰσαφικέσθαι.³

Ὁ Πausανίας συνεχίζων τὸ ἀνωτέρω ἐπίγραμμα γράφει: «ἡ δὲ Ἀβαντις καλουμένη χώρα καὶ πόλις ἐν αὐτῇ Θρόνιον τῆς Θεσπρωτίδος ἦσαν Ἠπείρου κατὰ ὄρη τὰ Κεραῦνια»⁴ καὶ οὕτω κατὰ τὸν περιηγητὴν ἡ Ἠπειρος ἔφθανε τοῦλάχιστον εἰς τὰ Ἀκροκεραῦνια, λέγω δὲ τοῦλάχιστον, διότι δὲν κάμνει λόγον καταφατικὰ ἢ ἀρνητικὰ διὰ τὴν καταγωγὴν τῶν κατοικούντων εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἀβαντίδος χώρας. Ὁ Ἡσύχιος λέγει ὅτι «Ἀμαντοὶ ἔθνος

¹ Πausανίου v 22.

² FHGr II 462.

³ Ἀργοναυτικά IV 12114 ἐξ.

⁴ v, 22.

ἡπειρωτικόν». ¹ Κατὰ τὸν Στέφανον τὸν Βυζάντιον «Χοανία μέση τῆς Ἠπείρου· οἱ οἰκήτορες Χάονες. Ἑλλάνικος ἱερείων Ἦρας τρίτῳ· «Ἀμβρακιῶται καὶ οἱ μετ' αὐτῶν Χάονες καὶ Ἠπειρῶται». Καὶ ὁ Πρόξενος δὲ καταλέγων αὐτούς φησι· Χάονες, Θεσπρωταί, Τυμφαῖοι, Παραυαῖοι, Ἀμύμονες, Ἀβαντες, Κασσωποί». ² Τὰ σχόλια εἰς Λυκόφρονα (στ. 1042) χρονολογούμενα τὸν XII αἰῶνα ἀναφέρουν «Ἀμαντία δὲ πόλις Ἠπείρου καὶ Ἀτιντᾶνες ἔθνος ἡπειρωτικόν». ³

Κατόπιν τῶν δεδομένων τούτων συνάγεται ὅτι οἱ Ἀμαντες ἦσαν Ἠπειρῶται· τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ Ἀκροκεραύνια εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Ἠπείρου (inītiūm Epiri)· ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀμαντία εἶναι χώρα κειμένη ἀνατολικῶς τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ βορείως, πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ ἔχωμεν ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως αὐτῆς ἡπειρωτικὴν καὶ ἑλληνικὴν. Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Βούλλις εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην εἶναι ἐπίσης τεκμήριον τῆς ἑλληνικότητος τοῦ τμήματος τούτου. ⁴

Πλὴν τῆς ἀποδείξεως ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν

¹ Ἐκδ. Schmidt Jena 1858 138, 32.

² λ. Χαονία.

³ S e h e e r Lycerhronis Alexand'ra vol. II scholia continens, Berlino 1908 320—21.

⁴ Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν συγγένειαν τοῦ τοπωνυμίου· βλ. Βούλιν πόλιν Φωκίδος RE III 1046. Ἡ πόλις τοποθετεῖται εἰς Γραδίτσαν I, o l l i n g Hellerische Landeskunde und Topographie 227.

⁵ Nat. Hist. Ὁ Eng. Barbatic h Albania. Roma 1905-163, θεωρεῖ χαονικὰς τὰς πόλεις Ὠρικόν, Ἀμαντία καὶ Βούλιν (σημερινὸν χωρίον Γραδίτσα). Εἰς RE I¹ 1724 σημειώνονται δύο Ἀμαντῖαι ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2, ἐνῶ πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς. Ἡ Ἀμαντία τῆς Ὀρεστίδος εἶναι ἡ αὐτὴ Ἀμαντία, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος ἀνωτέρω. Εἰς προηγουμένας σελίδας ἐρμηνεύω τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Πτολεμαίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ἡ ἐσφαλμένη γνώμη περὶ δύο Ἀμαντιῶν.

Ἀμάντων καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀναβιβάζει βορειότερον ἀπὸ τὰ σημερινὰ τὰ σύνορα τῆς ἀρχαίας Ἑπείρου. Βεβαίως πληροφοροῖται πολλοὶ δὲν ὑπάρχουν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ποὺ διεσώθησαν εἶναι ἀρκεταὶ διὰ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν. Ἀπὸ τὸν Διόδωρον μανθάνομεν ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ «ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ ἐγένετο μάχη κρατερὰ, καθ' ἣν νικήσαντες οἱ Ἰλλυριοὶ κατέκοψαν τῶν Μολυττῶν πλείους τῶν μυρίων πεντακισχιλίων».¹ Ἔτσι μίαν μόνον ἡπειρωτικὴν φυλὴν ἔχασε 15 χιλιάδας στρατιωτῶν, πού, ἂν λάβωμεν ὡς βάσιν, ὅπως γίνονται οἱ σχετικοὶ ὑπολογισμοὶ σήμερα, ἠμποροῦμεν ἀναμφιβόλως νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἀντιπροσωπεύουν 150 χιλιάδας πληθυσμοῦ. Κατ' ἄλλην πληροφορίαν ὁ Ῥωμαῖος Αἰμίλιος Παῦλος, ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ἐξηνδραπόδισε «πέντε καὶ δέκα ἀνθρώπων μυριάδας καὶ ἐπόρθησεν ἑβδομήκοντα πόλεις τῆς Ἑπείρου».² Ἄν πιστεύσωμεν εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτῆν τοῦ Πλουτάρχου, καὶ δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὁ ἀριθμὸς τῶν 150.000 ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν Ἑπειρον εἶναι ἐνδεικτικὸς ὅτι τὸ ὀλιγώτερον τριπλάσιος θὰ ἦτο ὁ πληθυσμὸς ὅλης τῆς χώρας· ἀλλὰ καὶ διπλάσιον ἀκόμα ἂν φαντασθῶμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, πάλιν δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ χωρέσῃ εἰς τὰ σημερινὰ σύνορα τῆς χώρας, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν ταξινόμησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν πυκνότητα αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Εἰς τὸ ἴδιον πόρισμα καταλήγομεν καὶ μὲ τὰς 70 πόλεις, ποὺ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος, διότι αὐταὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ εὑρίσκωνται ὅλαι μέσα εἰς τὸ σημερινὸν ἡπειρωτικὸν ἔδαφος. Λέγων δὲ ὁ Πλούταρχος πόλεις ἀσφαλῶς δὲν ἐννοοῦσε καὶ τοὺς συνοικισμοὺς ἢ τὰς κώμας, ἀλλὰ μόνον τὰς πόλεις ποὺ εἶχαν τείχη. Ἀνασκο-

¹ 15, 13.

² Αἰμίλιος Παῦλος 29.

πούντες τὴν Ἠπειρον βλέπομεν ὅτι εἰς τὰ σημερινά της σύνορα δὲν εὐρίσκονται 70 ἀλλὰ ὀλιγώτεραι πόλεις καὶ μόνον ἂν ἐπεκτείνωμεν τὰ ὄρια πολὺ ὑψηλότερα, ἕως τὸν Γενοῦσον ποταμόν, τότε μόνον ἤμποροῦμεν νὰ φθάσωμεν τὸν μεγάλον αὐτὸν ἀριθμὸν πόλεων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος ἱστορικοῦ. Ἐξαιρετικῶς βοθητικὴ εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Προκοπίου διὰ τὰ φρούρια ποῦ κατεσκεύασε ἢ ἀνενέωσε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός· ἡ ἀρίθμησις των μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι εἰς τὴν παλαιάν Ἠπειρον ἐπεσκεύασε 24 καὶ ἴδρυσε 12, δηλ. 36, καὶ εἰς τὴν Νέαν ἐπεσκεύασε 26 καὶ κατεσκεύασε 32.¹ Ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Αἰμιλίου ἀσφαλῶς εἶχαν σωθῆ μερικὰ² καὶ τῶν φρουρίων ἡ κατασκευὴ ἢ ἀνανέωσις σχετίζεται πολὺ πρὸς τὴν παλαιάν διοικιστικὴν κατάστασιν τῆς Ἠπέιρου, ὅπως τουλάχιστον διδάσκει ἡ ἱστορικὴ γεωγραφία.

Ἡ ἐπιστῆμη αὐτὴ ἐξετάζουσα μεταξὺ τῶν ἄλλων τὴν πορείαν τῶν φυλῶν καὶ τὴν συγκρότησιν τῶν συνοικισμῶν μὲ βάσιν τὸ ἔδαφος, δίδει τὴν πιὸ ἀσφαλῆ βάσιν διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς πορείας καὶ κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Παραδέχονται ὅλοι ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εὐρίσκοντο εἰς τὸ μέρος ποῦ ἔλαβε τὸ ὄνομά των πρὸ τῆς καθόδου τῶν λεγομένων βορειοδυτικῶν φύλων, ποῦ, ὅπως ἐπίσης ὅλοι πιστεύουν, τελευταῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν ἑλληνικὴν χώραν ἔχοντα ἔμπροσθοφυλακὴν τοὺς Ἡλείους, κύριον σῶμα τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, ὀπισθοφυλακὴν δὲ τὰ διάφορα ἠπειρωτικὰ φύλα. Δίοδοι διὰ τὴν κατάληψιν τῶν μερῶν, ποῦ ὠνόμασαν τὰ τελευταῖα, δὲν ὑπῆρχαν ἄλλαι παρά μία ἀπὸ τὴν Πρέσπα, ὅπου εἰσῆλθον οἱ βορειοδυτικοί, ἐπέρασαν τὴν Ἠπειρον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ, ὅπου διάφοροι λόγοι τοὺς ἠνάγκασαν. Ἄν οἱ

¹ Περί κτισμάτων IV 4.

² Λέγεται ὅτι μόνον ἡ Φοινίκη ἐσώθη (Δ. Εὐαγγελίδης Ἡ βόρειος Ἠπειρος 31).

Ἰλλυριοὶ κατεῖχον τὴν χώραν ἕως τὰ Ἀκροκεραύνια, ὅπου ἐμπεδώνονται ἀργότερα τὰ βόρεια σύνορα, θὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τοὺς βορειοδυτικούς νὰ καταβοῦν εἰς τὰς χώρας των, διότι δεινὴ ἀπὸ τοὺς πολεμικούς καὶ πολυαριθμούς Ἰλλυριοὺς θὰ προεβάλλετο ἀντίστασις κατὰ τῶν ἐπιδρομέων. Καὶ ἂν πάλιν εἰς τὸν χώρον ἀπὸ τὸν Γενοῦσον ἕως τὰ Ἀκροκεραύνια ἦσαν Ἰλλυριοί, πάλιν οὗτος θὰ ὑπετάχθη καὶ θὰ ἐξηπειρωτίσθη, διότι οἱ βορειοδυτικοί, ὅπως προηγουμένως οἱ Ἴωνες, οἱ Ἀχαιοί, διαβαίνοντες ἀπὸ τὸ τμήμα τοῦτο μετέδωκαν τὸν ἑλληνισμόν των, ἐξελλήνισαν τοὺς παλαιούς κατοίκους καὶ ἔτσι ἀπὸ τὸν ΧΙ αἰῶνα π.Χ. εὐρίσκονται εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ποὺ λαμβάνουν τὰ ὀνόματά των¹. Ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἐπικυρώνεται ἡ γνώμη τοῦ St. Casson, στηριζομένου ἐπὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ νότιον ὄριον τῆς Ἰλλυρίας ὀρίζεται διὰ τῆς γραμμῆς, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Δυρράχιον καὶ διευθυνομένη πρὸς τὰ ἀνατολικά φθάνει βορείως τῶν λιμνῶν Ἀχρίδος καὶ Πρέσπας πλησίον τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη (Ἀξιόν).²

Ὡς πρὸς τοὺς ἀρχαίους χρόνους συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐθνολογικῶς ἡ Ἠπειρος φθάνει ἕως τὸν Γενοῦσον ποταμὸν κατὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ πρώτην ἐποχὴν ἐγκυριαστικῆς καταστάσεως τῶν Ἠπειρωτῶν, ἐπειδὴ δὲ τὸ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως Αὐλῶνος μέρος ὑποβάλλεται εἰς τὰς συνεπείας τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν, οἱ ἐκεῖ κάτοικοι μεταβάλλονται εἰς «διγλώττους» καὶ ἔτσι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴν τῆς Ἠπείρου εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῶν Ἀκροκεραυ-

¹ Εἰς τὴν κίνησιν αὐτὴν τῶν πληθυσμῶν βοηθεῖ καὶ ἡ φυσικὴ διαίρεσις τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὸν Γενοῦσον ποταμὸν εἰς τὴν ἄνω καὶ εἰς τὴν κάτω (βλ. Arturo Galanti *L'Albania*, Roma 1901 24).

² Macedonia Trace and Illyria, Oxford, 1926, 291· τὸ αὐτὸ ἀναγεται καὶ εἰς σελ. 321 κ.έξ.

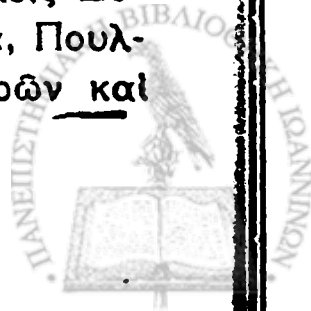

νίων. Ἡ βασιλεία τοῦ Πύρρου ἐπανεφερε διοικητικῶς μόνον τὰ παλαιὰ σύνορα τῆς χώρας, ποῦ κατήργησε ἡ μακεδονικὴ δύναμις, ἡ δὲ διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ Διοκλητιανοῦ εἰς παλαιάν καὶ νέαν Ἕπειρον ἀπηχεῖ μίαν κατάστασιν ποῦ ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὴν γλωσσικὴν καὶ ὄχι πρὸς τὴν συνολικὴν ἐθνολογικὴν πραγματικότητα, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἰλλυριῶν ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς μεταζῦ Ἀκροκεραυνίων καὶ Γενούσου περιοχῆς· ἡ ἐπίδρασις αὐτὴ ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς τὴν γλώσσαν, ἀφοῦ τὰ ἄλλα ἐθνολογικὰ στοιχεῖα παραμένουν καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἀμετάβλητους, ὅπως ἀποδεικνύεται εἰς ἄλλο κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης.

2. Οἱ μεσαιωνικοὶ χρόνοι.

Εἰς τὸ ἴδιον συμπέρασμα φθάνομεν, ὅτι δηλαδὴ πολὺ βορειότερα ἀπὸ σήμερα εὐρίσκονται χαραγμένα τὰ ἑλληλοαλβανικὰ σύνορα, καὶ μὲ τὴν παρακολούθησιν αὐτῆς κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ἔστω καὶ ἂν λάβωμεν ὡς βάσιν τοὺς πρὸ ἀπαισιοδόξους συγγραφεῖς καὶ τὰς πρὸ ἀνθελληνικὰς ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Ἡ ἠπειρωτικὴ ἱστορία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὸν IV ἕως τὸν X αἰῶνα, εἶναι σκοτεινὴ· κατὰ τὸν V αἰῶνα ὑφίστανται αἱ δύο ἐπαρχίαι τῆς Νέας καὶ Παλαιᾶς Ἑπέρου, ποῦ συνεκροτήθησαν εἰς διοικητικὰ διαμερίσματα ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἔφθανεν ἡ μὲν δευτέρα ἕως τὰ Κεραύνια ὄρη, ἡ δὲ πρώτη μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δρίλωνος καὶ τοῦ βουνοῦ Σκάρδου (σήμερα Νίσαβα Γκόρα, Σὰρ Ντάχ). Τοῦτο μαρτυρεῖται κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ δύο πηγᾶς, τὴν *Notitiam dignitatum utriusque imperii* καὶ τὸν *Συνέκδημον* τοῦ Ἱεροκλέους. Αἱ πόλεις «Δυρράχιον, Σκάμπα, Ἀπολλωνία, Βούλλις, Ἀμαντία, Πουλχεριούπολις, Αὐλών, Αὐλίνιδος μητρόπολις, Λιστρῶν καὶ

Σκευπτών», που κατά τον Ίεροκλέα ανήκουν εις την επαρχίαν Νέας Ήπειρού,¹ περιλαμβάνονται έντός της επικρατείας άρχομένης από τας βορείους πλευράς των όρεινων όγκων των Κεραυνίων που καταλήγουν εις την πεδιάδα του Αύλωνος, και φθανούσης μέχρι του ποταμού Δρίλωνος. Υπάρχουν επίσης και έκκλησιαστικά έγγραφα του V αιώνος μ. Χ, που όχι μόνον μνημονεύουν τά δύο αυτά διοικητικά διαμερίσματα, αλλά και πόλεις, αί όποϊαι από δεικνύουν ότι ή παλαιά Ήπειρος φθάνει κατά την νοτιαν πλευράν εις τας βορείους πλευράς των Κεραυνίων.²

Κατά τούς χρόνους της βασιλείας του Ίουστινιανού έκτίσθησαν ή άνενεώθησαν τά φρούρια άρκετών πόλεων της νέας και παλαιάς Ήπειρου, των όποίων τά όνόματα μνημονεύει ό ιστορικός Προκόπιος.³ Είναι αλήθεια ότι εις τον κατάλογον των φρουρίων αυτών ό ιστορικός Προκόπιος κάμνει διάκρισιν της νέας και παλαιάς Ήπειρου, διάκρισιν, ή όποια όμοιάζει καταπληκτικά με την του Ίεροκλέους. Έπειδή όμως ό ίδιος ιστορικός από άλλα χωρία, όπως «του δε κόλπου έκτός πρώτοι μόν Έλληνές εισιν, Ήπειρώται καλούμενοι, άχρι Έπιδάμνου πόλεως, ήπερ επιθαλασσία οίκεϊται» και «σεισμοί δε καθείλον Αντιόχειάν τε Λυχνηδόν τε την έν Ήπειρώταις και Κόρινθον»,⁴

¹ Συνέκδημος 653 έκδ. Burckhardt Leipzig 1893

² Το 412 ό πάπας αναθέτει εις τον επίσκοπον Θεσσαλονίκης να ρυθμίξη τά ζητήματα των έκκλησιών «Achaiae, ... Epiri veteris, Epiri novae...» (Thallogazy Acta κλπ. 2 άρ. 7). Το 422 ό πάπας στέλλει διαταγήν εις τούς επισκόπους «Macedoniae, Achaiae, Epiri veteris, Epiri novae...» (3 άρ. 12). Εις έγγραφον σχετικόν με την σύνοδον της Έφέσου τό 431 αναφέρονται «Eucharis episcopus Dyrrhachii (επίσκοπος Δυρραχίου), Dyrrhachii Epiri nova (Δυράκιου Ήπειρου νέας), Felix episcopus civitatis Apolloniae et Bullidis (επίσκοπος πόλεως Απολλωνίας και Βελίδες) (αύτ. 3 άρ. 14).

³ Περί κτισμάτων IV 4.

⁴ Έκδ. Βό νης II 80.

⁵ Αύτ.

φαίνεται νά πιστεύη ὅτι οἱ Ἑπειρώται ἔφθαναν μέχρι τῆς Ἐπίδαμνου καὶ τῆς Λυχνηδοῦ τοῦλάχιστον, ἐννοοῦμεν συμπληρωματικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω γραφόμενα διατι ἀπὸ τὴν διαίρεσιν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐδόθη τὸ ὄνομα Νέα Ἑπειρος· δὲν εἶναι λογικὸν οὔτε ἱστορικὸν νά ὑποθέσωμεν μετανάστευσιν Ἑπειρωτῶν ἀπὸ τὴν παλαιάν εἰς τὰς περιοχὰς ποῦ διατρέχουν οἱ ποταμοὶ Ἄψος, Γενοῦσος καὶ Δρίνος· ἡμποροῦμεν ὅμως νά θεωρήσωμεν πιθανώτατον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη, διότι εἰς μέρος τῆς παλαιᾶς Ἑπίρου, ποῦ ἔφθανε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἕως τὸν Γενοῦσον ποταμόν, προσετέθη ἄλλο τμήμα ξένον ἐντελῶς πρὸς τὴν Ἑπειρον, τὸ βόρειον τοῦ Γενοῦσου καὶ νότιον τοῦ Δρίνου, καὶ τοῦτο ἐκτὸς τῶν ἀλλαχοῦ ἀναγραφόμενων ἠνάγκασε τὸν δημιουργὸν τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως, περιλαμβάνοντα καὶ τμήμα τῆς παλαιᾶς διὰ τὴν κανονικὴν ταξινομήσιν τῶν περιοχῶν, νά δώσῃ τὴν ὀνομασίαν τῆς νέας Ἑπίρου.

Ὁ παλαιὸς χωρισμὸς εἰς παλαιάν καὶ νέαν παρέμεινε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομα τῆς Ἑπίρου, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς πρωτεύουσῆς· ἡ παλαιὰ Ἑπειρος ἔγινε θέμα Νικοπόλεως καὶ ἡ νέα θέμα Δυρραχίου. Ἡ ταυτότης τῆς νέας Ἑπίρου μὲ τὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου δηλώνεται καὶ μὲ τὴν μνείαν τῶν ἰδίων πόλεων, ποῦ καταγράφω, διὰ νά καταστήτῃ περισσότερον αἰσθητὴ ἢ ὁμοίότης τῆς ἐκτάσεως τῶν δύο γεωγραφικῶν ἐννοιῶν: «ἐννατον θέμα Δυρράχιον. Δυρράχιον ἢ ποτε Ἐπίδαμνος, ὑπὸ κονσιλαρίου, πόλεις θ'. Σκάμπα, Ἀπολλωνία, Βούλλις, Ἀμαντία, Πουλχεριούπολις, Αὐλών, Λίστρων, Σκεύπτων Ἀλήνιδος μητρόπολις».

Κατὰ ταῦτα μέχρι τοῦ Χ αἰῶνος Ἑπειρος ἐνομιζέτο

ἰ Περί θεμάτων σ. 54.

ὄχι μόνον ἡ σημερινή, ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρα ἔκτασις, ἕως τὸν ποταμὸν Δρίλωνα· ἔθνολογικῶς μὲ τὴν εὐρυτέραν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ ὄχι μόνον τὴν γλωσσικὴν ἑλληνικὴν δὲν ἦτο ὅλη, ἀλλὰ μόνον ἡ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Γενοῦσου. Ἐπάνω εἰς τὸ ἴδιον πλαίσιον ἐξηγοῦμεν καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου (VI αἰῶν μ. Χ.) ποῦ λέγει ὅτι «Χαονία μέση τῆς Ἠπείρου», ὅτι δηλαδὴ ἡ Χαονία κατέχει τὸ μέσον τῆς Ἠπείρου καὶ ὄχι τὸ βόρειον ἄκρον· ἔχοντες ἐμπρὸς μας τὸν χάρτην καὶ ὑπολογίζοντες τὰ σύνορα ἕως τὸν ποταμὸν Γενοῦσον βλέπομεν ὅτι ὁ βυζαντινὸς συγγραφεὺς ἀκριβολογεῖ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Χαονίας.

Μετὰ τὸν Χ αἰῶνα δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἔκτασιν ποῦ λαμβάνει εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν ἡ ἔννοια Ἠπειρος, διότι αὐτὴ εἶναι συμβατικὴ τὸ ἰδρυόμενον ἀπὸ τοὺς Ἀγγέλους δεσποτᾶιον τῆς Ἠπείρου μὲ τὴν ἔκτασιν ποῦ ἔλαβε δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴν πραγματικὴν ἠπειρωτικὴν ὑπόστασιν· περιλαμβάνονται εἰς αὐτὸ περιοχαὶ ἑλληνικαὶ ἀλλ' ὄχι ἠπειρωτικαὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀντιπαρερχόμεθα ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν αὔξησιν ἢ τὴν μείωσιν τῆς ἐπικρατείας τοῦ δεσποτάτου τῶν πριγκήπων τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη εἰς Ἄρταν τὸ ἔτος 1204. Τὴν ἴδιαν ἐπίσης ἀναλογίαν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκολουθήσωμεν, ἂν ἐπιζητήσωμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἀντικειμενικῶς καὶ ὄχι ἀπὸ δόλον καὶ προκατάληψιν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, καὶ διὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅποτε δυτικοὶ ἢ ἀλβανικοὶ οἴκοι ἔρχονται καὶ καταλαμβάνουν προσωρινῶς τὴν ἐξουσίαν τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς Ἠπείρου καὶ μοιράζουσι αὐτὰ ἐκάστοτε ἀναλόγως πρὸς τὰς γενικωτέρας ροπὰς, χωρὶς νὰ ἔχουσι καμμίαν ἄμεσον καὶ θετικὴν ἢ οὐσιαστικὴν ἐπαφὴν μὲ τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν πᾶ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν ὄχι

¹ Α. Χαονία καὶ F.H.Gr. II 462.

τὴν Ἑπειρὸν ὡς γεωγραφικὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ὡς ἐθνολογικὴν ὑπαρξίν. Συμφώνως μὲ τὴν τροπὴν, εἰς τὴν ὁποίαν περιέρχεται πᾶ τὸ ζήτημα, ἀναγκαζόμεθα νὰ διαγράψωμεν τὴν ἔκτασιν τῆς Ἀλβανίας κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας¹ καὶ νὰ καθορίσωμεν ἕως ποῖον σημεῖον τῆς παλαιᾶς ἐκτάσεως τῆς Ἑπείρου ἠλλαξε ἢ ἐθνολογικὴ ὑπόστασις ἢ ποῖα καὶ πόσα στοιχεῖα χαρακτηρίζοντα τὴν ἑλληνικὴν ἢ ἀλβανικὴν ἐθνότητα παρέμειναν ἰσχυρὰ ἢ κατέστησαν ἀδύνατα.

Κατὰ τὰς βυζαντινὰς πηγὰς τοῦ ΧΙ αἰῶνος μ.Χ. «Ἄλβανον» ἢ «Ἄρβανον» θεωρεῖται ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ μεταξὺ τῶν πόλεων Σκόδρας - Δυρραχίου - Ἀχρίδος - Πρισρένης². Ὁ Κάρολος Τόπιος (1359—1392), ποὺ ἔκαμε τὸν ἑαυτὸν τοῦ «αὐθεντεύοντα πάσης χώρας Ἀλβάνου», κρατεῖ εἰς χεῖρας τοῦ τὰς ἐπαρχίας μεταξὺ τῶν ποταμῶν Μάτι καὶ Διβόλη, εἰς τὴν περιφέρειαν Δυρραχίου - Κρόϊας, ὃ δὲ Ἀνδρέας Μουζάκη τὸ 1319 ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ πάπα στρατηγὸς τοῦ ἀλβανικοῦ βασιλείου εἰς Μπεράτι. Ἀλλὰ τὰ βασίλεια ταῦτα ἔχουν τὸν χαρακτήρα τῆς προσωρινότητος καὶ θεωροῦνται μᾶλλον ἀπόπειραι πρὸς ἵδρυσιν ἀλβανικῶν κρατῶν³. Ὁμοίαν τύχην ἔχει καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ἀλβανίας τῶν Ἀνδηγανῶν τοῦ ΧΙΙΙ αἰῶνος ποὺ περιλαμβάνει περιοχὰς περὶ τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Κρόϊαν. Εἰς τὰς ἀναγραφὰς τῆς Ραγούσας τοῦ ΧΙV αἰῶνος λέγονται

¹ Ὅπως προκειμένου περὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὡς πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς οἱ Ἴταλοι ἰδίως μεροληπτοῦν ὑπὲρ τῶν Ἀλβανῶν. Αἱ συγγραφαὶ περὶ Ἀλβανίας, αἱ ὁποῖαι ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, εἶναι πολλαὶ καὶ πᾶσαι ἀποβλέπουσιν εἰς πολιτικοὺς σκοποὺς. Εἰς δευτέραν μοῖραν διὰ τοὺς ἰδίους λόγους τηροῦν τὴν ἰδίαν τακτικὴν καὶ οἱ αὐστριακοὶ συγγραφεῖς.

² Th. Halasz - Jirecek - Sufflay Acra et Diplomata res Albaniae mediae aetatis I 1916 III.

³ Κ. Ἀμάντου Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀθήναις 1923 141.

θέσεις αλβανικάι ὁ ἅγιος Σέργιος παρὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Βογιάνου, τοῦ XV αἰῶνος ἢ Ἀντίβαρις, ἢ Λούτσικα πλησίον εἰς τὸ Κάταρο καὶ ἢ Ροντγορίκα. Ἀργότερον κατηλθόν νοτιώτερον οἱ Ἀλβανοὶ καὶ τοιοῦτοτρόπως ὁ Sufflay πιστεύει ὡς μεσαιωνικὴν Ἀλβανίαν τὸ τετράγωνον τὸ ὁποῖον σχηματίζεται μεταξὺ τῶν πόλεων Αὐλώνος· Ἀχρίδος· Πρισρένης καὶ Ἀντίβαρι¹. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἰσχυρὰ δι' ὅλους τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους καὶ διὰ πάσας τὰς μορφὰς τῆς διεκδικήσεως. Διοικητικῶς ἢ ἔννοια τῆς Ἀλβανίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶναι μεταβλητὴ, ἔθνολογικῶς δὲ ἀμετάβλητος ἢ κάτω τοῦ Γενούσου ποταμοῦ περιοχῇ, ὅπως τοῦτο γίνεται φανερόν εἰς ἄλλο τμῆμα τῆς παρούσης πραγματείας. Ἡ γλῶσσα μόνον ἢ ἑλληνικὴ πιέζεται ἀπὸ τὸ βόρειον μέρος καὶ καθ' ὅλον τὸν ροῦν τοῦ μεσαίωonos κατέρχεται πρὸς νότον. Μέχρι ποίου σημείου γίνεται τοῦτο δένεῖναι εὐκόλον νὰ καθορισθῇ. Τὰ δεδομένα τῶν νεωτέρων χρόνων πείθουν ὅτι τὰ γλωσσικά σύνορα τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας κατὰ τοὺς ἐσχάτους μεσαιωνικοὺς χρόνους δὲν εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ βόρεια πλευρὰ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὄρέων.

Σχετικῶς ἐνδιαφέρουσα εἶναι μίᾳ ἄλλῃ μαρτυρία ἀνήκουσα εἰς τὸ δεῦτερον τέταρτον τοῦ XV αἰῶνος (1427—1446), ἓνας ἀνεπίγραφος πανηγυρικός², τοῦ ὁποῖου τὸ σχετικὸν μὲ τὸ ζήτημά μας χωρίον καταχωρίζομεν ὀλόκληρον, διὰ νὰ δυνάμεθα εὐκολώτερον νὰ τὸ κρίνωμεν: «πάσης δὲ ἐκείνης τὰ μὲν ἐπὶ θάλατταν χωρία Ἕλληνες ὤκουν, τὰ δ' ἄνωτέρω καὶ πρὸς μεσόγαιαν βάρβαροι καὶ πάλαι καὶ νῦν, οὓς ἐκβαλῶν (ὁ Κάρολος Α' Τόκκος τὸ 1418 γενό-

¹ Theallogry κλπ. ἐνθ' ἄν. σ. III.

² I. K. Βογιατζίδου. Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου (Ἠπειρωτικὰ χρονικά I 1926 σ. 73 καὶ 79). Ὁλόκληρος ὁ πανηγυρικός ἐδημοσεύθη εἰς τοῦ Σπ. Λάμπρου Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά τ. III 194 ἐξ.

μενος «δεσπότης Ρωμαίων») τοῦτο μὲν ἀπάτη καὶ πειθοῖ, τοῦτο δὲ δόλω, ἔστι δ' οἷς καὶ βία ἐπαγαγών, ἄρχει ξυμπάσης (Ἑπείρου), ἐν ἧ τὸ παλαιὸν τοσάδε διανενέμητο τὰ γένη, Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Ἀμφιλόχων, Κασσιοπαίων, Δολόπων, Ἀμπρακιωτῶν, Ἀθαμάνων, Θεσπρωτῶν Μολοττῶν καὶ Χαόνων τῶν καὶ ἀνηκόντων ἐς Ἀκροκεραῦνια ὄρη. Ταῦτα, γένη παλαιὰ καὶ πολλὰ εὐανδροῦντα καὶ πολυανδροῦντα τὸ πάλαι, νῦν ἀπορίᾳ μεγάλη κατείληπται καὶ τοῦνομα προσαπολωλὸς ἕκαστόν ἐστι... Καὶ τανῶν ὤκισται σποράδην ἐκείνη καὶ κατὰ μικρὸν ὑπ' Ἀλβανῶν, γένους Ἰλλυρικοῦ ξύμπασα καὶ κωμηδόν· νομαδικὸν γὰρ τὸ γένος καὶ λυπρόβον, οὐ πόλεσιν, οὐ φρυγίοις, οὐ κώμαις, οὐκ ἀγροῖς, οὐκ ἀμπελώσιν, ἀλλ' ὄρεσι χαῖρον καὶ πεδιάσιν. Αἱ δὲ πόλεις καθαρὸν ἔτι σώζουσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὧν δύο ἐστὸν ἄρτι προκαθεζομένω...». Ἀπὸ τὴν πηγὴν αὐτὴν ἐξάγομεν πολλὰ συμπεράσματα· ὁ Κάρολος Τόκκος γίνεται δεσπότης «Ρωμαίων», δηλαδὴ Ἑλλήνων καὶ ὄχι Ἀλβανῶν, διότι τὸ μέρος ποῦ ἀνελάμβανε νὰ κυβερνήσῃ κατωκεῖτο ἀπὸ Ἑλληνας· ἡ περιοχὴ τοῦ κράτους αὐτοῦ, ποῦ ἔχει κατοίκους Ἑλληνας, φθάνει ἕως καὶ τὰ Ἀκροκεραῦνια ὄρη· δύο τμήματα τοῦ χωρίου φαίνονται ἀντιφατικά, χωρὶς καὶ πραγματικά νὰ εἶναι τὸ τμήμα· «πάσης δὲ ἐκείνης τὰ μὲν ἐπὶ θάλατταν χωρία Ἑλληνες ὤκουν, τὰ δ' ἀνωτέρω καὶ πρὸς μεσόγαιαν βάρβαροι καὶ πάλαι καὶ νῦν», πρέπει νὰ νοηθῇ ἐν συσχετισμῷ μὲ τὸ κατωτέρω «τανῶν ὤκισται σποράδην ἐκείνη καὶ κατὰ μικρὸν ὑπ' Ἀλβανῶν...» μὲ τὸ περιεχόμενον ὅτι αἱ μὲν πόλεις ἦσαν καθαρὰ ἑλληνικαί, ἡ ὑπαιθρος ὅμως σποραδικῶς κάπου· κάπου εἶχε Ἀλβανούς· διότι, ἂν οἱ Ἀλβανοὶ εἶχαν συμπαγῆ χωρία, δὲν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ ἐξελληνισθοῦν, νὰ μάθουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅπως ἀπτόν μᾶς δίδουν τὸ παράδειγμα ἀλβανόφωνοι συνοικισμοὶ τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, καίτοι οὗτοι εἶναι κάτω ἀπὸ ἑλληνικὸς κρατικὸς νόμους περισσότερον ἀπὸ ἑκατὸν ἔτη.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὸ λεγόμενον ὅτι ἐξελληνίσθησαν οἱ ἄλβανικοὶ πληθυσμοὶ δὲν περιέχει ἀλήθειαν· ἡ παρακολούθησις διδάσκει ὅτι Ἕλληνες ἀπὸ πιέσεις καὶ διωγμοὺς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποβάλουν θρησκείαν καὶ γλῶσσαν.

Συμπέρασμα ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἶναι ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ ἐμφανισθέντες βορείως τοῦ Γενοῦσου ἀρχίζουν νὰ κατέρχωνται πρὸς νότον, νὰ διαδίδουν τὴν γλῶσσάν των καὶ νὰ καταλαμβάνουν τὴν ἀρχήν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καταβιβάζει τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου γλωσσικῶς μέχρι τῶν βορείων πλευρῶν τῶν Ἀκροκεραυνίων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης κάμνει διάκρισιν τῆς Ἠπείρου καὶ Ἰλλυρίας γράφων ὅτι μεταξύ «τῆς Ἠπείρου καὶ αὐτοῦ τῆς χώρας (τοῦ Στεφάνου τοῦ Σανδάλεω) πόλεις τε ἔνεισιν αὐτῶν τε τῶν Οὐνετιῶν καὶ τοῦ Ἰβάνεω χώρα τοῦ Καστριώτου, μετὰ δὲ ταύτην ἢ τοῦ Κομνηνοῦ χώρα, τὰ πολλὰ παράλιος οὔσα»,¹ καὶ προκειμένου περὶ Τούρκων ὅτι «οἱ δὲ σὺν τῷ Ἀλίῃ ἀποτραπόμενοι ταύτην τὴν πορείαν πεδινωτέραν ἐποιήσαντο καὶ ἐπιμήκη, καὶ ἐξελθόντες εἰς τὴν Ἠπειρον τὴν κατὰ Κέρκυραν ὠκημένην ἐκ πολλῶν ἀπενόστησαν διαφυγόντες μὴ ἀπόλλυσθαι».· Τοιοῦτοτρόπως ὁ μεσαίων πιέζει πρὸς νότον τὰ γλωσσικὰ ὄρια τῆς Ἠπείρου, χωρὶς ἢ πιέσις αὕτη νὰ καρποφορῇ καὶ εἰς τὴν ἀλλοίωσιν ἄλλων οὐσιωδῶν ἔθνομολογικῶν χαρακτηριστικῶν, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται ἄλλοχόου λόγος.

3. Οἱ νεώτεροι χρόνοι

Οἱ ἔσχατοι μεσαιωνικοὶ χρόνοι ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς νεωτέρους τὴν ἴδιαν κατάστασιν ὡς πρὸς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις διαίσθανο·

¹ Ἐκδ. Βόννης 249.

² Ἐκδ. Βόννης 251.

μένη ότι η Ἡπειρος, ὅπως ἦτο παλαιότερον, ἀποτελοῦσε μίαν φυσικὴν ἐνότητα μετὰ τὴν ἰδίαν ἱστορίαν καὶ οἰκονομίαν, συνεκρότησε τὸ βιλαέτιον τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὸ ὁποῖον περιέλαβε καὶ τὰς διοικήσεις τοῦ Αὐλῶνος καὶ τοῦ Μπερατιοῦ μέχρι τοῦ Γενούσου ποταμοῦ¹. Τοῦτο δὲν σημαίνει μόνον ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται ἡ παλαιὰ διοικητικὴ διαίρεσις, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ διαμόρφωσις τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς συγκοινωνίας, τῆς ἐθνολογίας, τῶν τάσεων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἀποτελοῦσε αὐτὸ μίαν φυσικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐνότητα².

Αἱ μαρτυρίαι καὶ αἱ γνώμαι πού ἐκφράζονται εἰς τὰ βιβλία ἢ εἰς τοὺς χάρτας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι πολὺ διαφορετικαί· εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ ἡ ἄγνοια τῶν πραγμάτων, ἡ καταγωγὴ τῶν ἀρχόντων τῆς Ἡπείρου καὶ ἡ διοικητικὴ ὑπαγωγὴ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς χώρας αὐτῆς. Κάποια περιγραφή τοῦ XVI αἰῶνος λέγει ὅτι ἡ Ἀλβανία ἐξετείνετο ἀπὸ τὸ Οὐλκίνιο ἕως τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Κεραύνια.³ Ὁ Louis Moregi πού ἀντλεῖ τὰς πληροφορίες του ἀπὸ τὸ Dictionnaire géographique τοῦ Maty, μᾶς πληροφορεῖ σχετικῶς μετὰ τὴν Σάσωνα ὅτι εἶναι μικρὰ νῆσος τῆς Ἡπείρου κειμένη εἰς τὸν κόλπον τῆς Βενετίας καὶ πλησίον τῆς πόλεως Αὐλῶνος,⁴ τοῦτο δὲ μᾶς δηλώνει ὅτι καὶ ἡ ἀπέναντι περιοχὴ εἶναι ἠπειρωτικὴ καὶ ὄχι ἀλβανικὴ. Οἱ συγγραφεῖς τῆς «Γεωγραφίας νεωτε-

¹ Τὸ βιλαέτιον Ἰωαννίνων περιεῖχε ὅλην τὴν Κάτω Ἀλβανίαν (Galanti L'Albania Roma 1901 49) καὶ μόνον ἡ Κοριτσά ὑπήγετο εἰς τὸ βιλαέτιον τοῦ Μοναστηριοῦ.

² Τὸ 1873 τὸ βιλαέτιον τῶν Ἰωαννίνων περιλαμβάνει πέντε σαντζάκια: τῶν Ἰωαννίνων, Πρεβέζης, Ἀργυροκάστρου, Μπερατιοῦ καὶ Θεσσαλίας (Alb. Dumont Le Balkan et l'Adriatique Paris 1873 335, αὐτὸς δὲ τὸ ὀνομάζει Ἡπειρον).

³ Thalloczy — Iirecek — Sufflay Acta κλπ. σελ. III.

⁴ Le grand dictionnaire historique ἔκδ. 1^η ἐν Παρισίοις 1763 Z 579.

ρικῆς» καταβιβάζουν τὴν «'Αρβανιτιὰ» ποῦ θεωροῦν μίαν «χωριστὴ ἐπαρχία», ἂν καὶ δὲν τὴν περιγράφουν χωριστὰ παρὰ ὑπὸ τὴν γεωγραφικὴν ἐνότητα τῆς Μακεδονίας, ἀκολουθοῦντες παλαιὰς πηγὰς, ἀπὸ τὸ 'Αντίβαρο ἕως τὸ Δυρράχιον, τὴν Κρόϊαν, τὸν Αὐλῶνα, τὸ 'Ελβασάν, ἀναφέροντες δὲ μόνον ὅτι ὁ «Μελέτιος θέτει καὶ τὴ Βοσκόπολι εἰς τὴν 'Αρβανιτιὰ».¹ Κατὰ τὸν Ritter ἡ Σάσων εἶναι τουρκικὴ νῆσος εἰς τὴν 'Αδριατικὴν θάλασσαν, εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς 'Αλβανίας, πρὸ τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος² καὶ ἔτσι ἡ 'Αλβανία περιελάμβανε τὴν πόλιν αὐτὴν. 'Ο Κ. Δ. τάσσει τὸν 'Αῶνα ὡς βόρειον σύνορον περιλαμβάνων εἰς τὴν Ἡπειρον τὰ 'Ακροκεραῦνια, τὸ Τεπελένι καὶ τὸ 'Αργυρόκαστρον.³ 'Ο Α. Dumont ὀρίζει τὴν διοίκησιν 'Ιωαννίνων, ποῦ περιέχει τὴν Θεσσαλίαν καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη χωριζόμενα ἀπὸ τὸν Πίνδον, πρὸς βορρᾶν μὲ τὴν ἄνω 'Αλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν⁴ καὶ ἔτσι ὑπάγει εἰς αὐτὸ τὰ 'Ακροκεραῦνια, τὸν Αὐλῶνα, τὸ 'Αργυρόκαστρον καὶ τὸ Μπεράτι. 'Ο Meyer θεωρεῖ τὴν Σάσωνα νῆσον τῆς 'Αδριατικῆς θαλάσσης, πρὸ τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Γλῶσσα, ἀνήκουσαν εἰς τὸ βιλαέτιον τῶν 'Ιωαννίνων.⁵ 'Ο Γάλλος Alfred Gilleron γράφει ὅτι «ἡ μέχρι τοῦ Σκούμπη ποταμοῦ χώρα εἶναι ἀπόλυτα ἑλληνικὴ».⁶ Νεώτεροι γνώμαι, ὅπως τοῦ Brockhaus⁷ καὶ τῆς Grande Encyclopédie,⁸ παρουσιάζουν τὴν νῆσον Σά-

¹ Ἐνθ. ἀν. 250—252.

² Geographisch-Statistisches Lexikon ἔκδ. δ' ἐν Λειψίᾳ 1855. 1170.

³ Ὀνήσανδρος VI 1867 95.

⁴ Le Balkan et l'Adriatique. Paris 1873 331. Τοῦτο φαίνεται διότι τὸ ὀνομάζει πάντα «le pachalikat d'Épire» ἢ ἀπλῶς «Épire».

⁵ Konversations-Lexikon ἔκδ. γ' ἐν Λειψίᾳ 1878 170.

⁶ Γ ι α λ ί σ τ ρ α Ὁ Ἑλληνισμὸς κλπ. 1945 179.

⁷ Konversations-Lexikon ἔκδ. XIV Leipzig 1895. Δ' 236.

⁸ τ. κθ' 539.

σωνα ἑλληνικὴν ἀπέναντι τοῦ Αὐλῶνος καὶ τοιοῦτοτρόπως ἢ ἀπέναντι αὐτῆς περιοχὴ εἶναι ἠπειρωτικὴ. Ὁ Μ. Δήμιτσας ὀρίζων τὴν Ἠπειρον ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια, χωρὶς νὰ περιλαμβάνῃ τὸν Αὐλῶνα, ἀναφέρει ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸν ἕκτον νομὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας διαιρούμενον εἰς πέντε ἐπαρχίας καὶ περιλαμβάνει ὡς ἑλληνικὰ τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλβινον, τὸ Πρεμέτι, τὴν Χιμάραν, τὸ Λιασκοβίκι, τὴν Δρόβιανην ὡς τὰς σπουδαιότερας πόλεις καὶ κωμοπόλεις,¹ κατατάσει δὲ τὴν ἐπαρχίαν Κοριτσᾶς εἰς τὸν νομὸν Βιτωλίων, ποῦ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς τῆς Μακεδονίας.²

Τὴν ἰδίαν διχογνωμίαν, ἀλλὰ καὶ ὁμοφωνίαν εἰς τὸ σημεῖον ὅτι βορειότερον ἀπὸ τὰ σημερινὰ εἶναι τὰ σύνορα τῆς Ἠπέιρου παρατηροῦμεν καὶ εἰς τοὺς χάρτας. Κατὰ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοῦς, ὅπως εἶναι ὁ ναυτικὸς χάρτης τῆς Μεσογείου σχεδιασμένος τὸ 1520 ἀπὸ τὸν Κερκυραῖον Ἰωάννην Ξενοδοσίου (τώρα εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Βενετίας), ὁ χάρτης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ποῦ ἐσχεδιάσθη κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ xvi αἰῶνος (Συλλογὴ Καρρέρ) καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ ἴδιον μουσεῖον καὶ τέλος ὁ ναυτικὸς χάρτης τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἔργον τοῦ Ἑλληνοῦ Γεωργίου Καλαπόδα (Συλλογὴ Νόρντενσχολντ), τὰ σύνορα τῆς Ἠπέιρου ὀρίζονται εἰς τὸν ποταμὸν Ἄψον. Κατὰ ἄλλους χάρτας, ποῦ ἀνήκουν εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ xvi αἰῶνος τὰ ἠπειρωτικὰ σύνορα διαγράφονται εἰς τὸν ποταμὸν Γενοῦσον. Τοιοῦτοι χάρται εἶναι ὁ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου τοῦ Ε. Α. Νόρντενσχολντ καὶ ὁ χάρτης τῆς Μεσογείου τοῦ Βισκόντε Μάτζιολο ἀπὸ τὴν Γένουαν (Ἀμβροσιανὴ βιβλιοθήκη Μιλάνου).

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ μαρτυρίαι καὶ πληροφορίες

¹ Φυσικὴ καὶ πολιτικὴ Γεωγραφία ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ἐν Ἀθήναις 1892 125, 129, 130.

² αὐτ. 119.

σχετικῶς μὲ τὰ βόρεια ὄρια τῆς Ἡπείρου δὲν ἔχουν παράστατιστικὴν μόνον σημασίαν, ὅπως ἐπίσης καὶ μάλιστα εἰς πολὺ μεγαλυτέραν ἔντασιν, δὲν ἔχουν ἀξίαν ἄλλαι μαρτυρίαι τοποθετημέναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἐπισημοὺς πράξεις, συνθήκας καὶ συμφωνίας, κατὰ τὰς ὁποίας Ἀλβανία λέγεται ὀλόκληρος ἢ βορειοδυτικὴ Ἑλλάς ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἕως τὴν πραγματικὴν Ἀλβανίαν· τοιοῦτοτρόπως εἰς συνθήκας σχετικὰς μὲ τὰς νήσους τοῦ Ἴονίου πελάγους ἀναγράφεται ὅτι αὐτοὶ εὐρίσκονται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἀλβανίαν.¹ Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς γεωγραφικῆς ἐννοίας Ἀλβανία καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον ὀφείλεται πρῶτον εἰς τὴν ἴδρυσιν προσωρινῶν κρατῶν ἀπὸ Ἀλβανοῦς φυλάρχους κατὰ τοὺς τελευταίους μεσαιωνικοὺς χρόνους, περὶ τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν ἀλλαχοῦ λόγον, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ κράτους τοῦ Ἀλῆ πού ἦτο Ἀβανὸς καὶ Ἀλβανοῦς ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας εἰς τὸ κράτος του, πού ἐξηπλώθη ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἡπειρον ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχάς. Ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτὴν πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν ὅσα λέγει ὁ Ἀθ. Ψαλίδας, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἀλβανίαν «εὐρίσκονται καὶ Ἕλληνες ἐγκάτοικοι ἐπαρχίαις ὀλόκληραις», ὅτι «ἢ Ἀρβανητιὰ ἢμπορεῖ νὰ μοιρασθῇ εἰς δύο εἰς ἄνω Ἀρβανητιὰ καὶ κάτω Ἀρβανητιὰ ἢ βόρειον Ἀρβανητιὰ καὶ νότιον Ἀρβανητιὰ. Ἡ νότιος ἐλέγονταν τὸ

¹ Βλ. Ch. Martens Recueil des principaux traités en Γοιγγῆ 1826 τ. Ε' 1791—5, 422, τ. Ζ' 1831 43. Le tre Costituzioni delle sette isole Jonie ἐν Κερκύρα Τίρογραφία Mercurio 1849 41, 190 καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ἄποψιν αὐτὴν προσεταιρίσθησαν κυρίως οἱ Ἴταλοὶ καὶ ἄλλοι ἀπὸ αὐτοῦς ἔδωσαν εἰς τὸν ὄρον Ἀλβανία ἕκτασιν ἕως τὴν Ἄρταν καὶ ἄλλοι ἕως τὴν Ναύπακτον (Βλ. Galanti I, Albania Roma 1901 39 ἔξ). Πόσον τοῦτο εἶναι συμπέρασμα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ὄχι ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης φαίνεται εἰς τὰ διάφορα τμήματα τῆς μελέτης αὐτῆς.

πάλαι "Ἠπειρος καὶ ἡ βόρειος Ἰλλυρικὸν» καὶ τελευταῖον ὅτι ἡ "Ἠπειρος περιέχει ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἄλλας περιοχὰς τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλβινον, τὸν Αὐλῶνα, τὴν Τοτσκάρια, τὴ Λιπνίτζα, τὸ Νταλί, τὸ Σκραπάρι, τὴν Γκιόρτζια καὶ Κολώνια,¹ δηλαδὴ ἕως τὸν ποταμὸν Γενοῦσον.

Τοιοιουτρόπως τὸ ὄνομα Ἀλβανία μὲ ἐπικράτειαν ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἠπέιρου εἶναι δημιούργημα τῆς τουρκοκρατίας ὄχι διότι εἰς τὴν "Ἠπειρον εἶχον ἐξαλβανισθῆ οἱ κάτοικοι, ἀλλὰ διότι οἱ Ἀλβανοὶ προσεταιρισθέντες πολιτικῶς καὶ προσκολληθέντες κατὰ μέγαλο ποσοστὸν θρησκευτικῶς τοὺς Τούρκους ἀνέλαβον οὐσιαστικῶς τὴν διοίκησιν ὄχι μόνον εἰς τὰ καθαρῶς ἀλβανικὰ βιλαέτια, ὅπως τοῦ Σκούταρι, ἀλλὰ καὶ εἰς βιλαέτια μὲ καθαρῶς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, ὅπως τὸ τοῦ Ἰωαννίνων.² Ἐκ τούτου ἐρμηνεύεται ἡ ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἠπέιρου γεωγραφικὴ ἐπέκτασις τοῦ ὅρου Ἀλβανία, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκουεν εἰς τοὺς περιηγητὰς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Τοιοιουτρόπως εἰς περισσοτέρους χάρτας τοῦ τμήματος τούτου τῆς Εὐρώπης θὰ συναντήσωμεν τὸ ὄνομα Ἀλβανία νὰ φθάνη μέχρι τῆς Ἄρτης ἢ καὶ Ναυπάκτου, τὸ δὲ ὄνομα Ἠπειρος νὰ εἶναι ὑπάλληλος εἰς τὴν Ἀλ-

¹ Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ΣΤ' 1931 σελ. 58. "Ἐτοι ἡ παρατήρησις (Δ. Εὐαγγελίδης Ἠ Βόρειος Ἠπειρος 12) ὅτι ἡ ὀνομασία «Νότιος Ἀλβανία» εἶναι νεώτερον πολιτικὸν ἐπινόημα δὲν εἶναι ἀληθινὴ. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἀναλογίαν δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τῶν Bianconi - Cheéradame - Wesselsky La question albanaise Paris 1913 ὅτι ὁ ὅρος «Νότιος Ἀλβανία» τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὸν χάρτην τοῦ Αὐστροουγγρικοῦ ἐπιτελείου ἀντὶ τῆς ἱστορικῶς καθιερωμένης ὀνομασίας «Ἠπειρος» καὶ «Βόρειος Ἠπειρος».

² Ὁ καθηγητὴς Κ. Ἀμαντος γράφει χαρακτηριστικῶς ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ «ἐπῆραν μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ τὸ παράδειγμα τῶν εἴλκυε τοὺς συμπατριώτας τῶν εἰς τὸν μουσουλμανισμόν. Στρατηγοί, βεζύραι, ὑπουργοί, ἐγίνοντο συχνότατα Ἀλβανοὶ» ἔνθ. ἀν. 144.

βανίαν γεωγραφική έννοια ἀρχίζουσα ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια καὶ τὸ Τεπελένι καὶ καταλήγουσα μέχρι τῶν ὄριων τῆς Ἀκαρνανίας.¹

Αὕτῃ εἶναι ἡ κατάστασις μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς. Ἐπειδὴ τότε εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος εἶχε γίνει ἡ χάραξις τῶν βορειοδυτικῶν συνόρων τὸ ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἔπαυσε νὰ ἐνεργῇ βοηθούμενον ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν ὑποδοῦλων ὑπὲρ τῆς ἐνσωματώσεως τῆς Ἠπείρου εἰς τὸν ἑλληνικὸν κορμόν. Τὸ 1862 ὁ Πάλμεστρον ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἠπείρου μετὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδήλωσε ὅτι θὰ ἤρπαζε τὴν εὐκαιρίαν νὰ πείσῃ τὴν Τουρκίαν.² Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐξισλομισμοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου ποῦ ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησε ἀργότερα ἐμπρὸς εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ὅταν τὰ κράτη ταῦτα διὰ τὰ ἰδικὰ των συμφέροντα ἐδημιούργησαν ἀλβανικὴν πολιτικὴν καὶ ἀλβανικὸν ζήτημα καὶ ἐνθαρρύνοντα τοὺς ἀλβανοφώνους ὑπεβοήθησαν εἰς τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Ἠπειρον. Ταύτην προσεπάθησαν νὰ κατορθώσουν οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ δημιουργήσουν εὐνοϊκὴν κατάστασιν. Τὸ 1879 ἡ Ἰταλία διαγράφει εἰδικὴν ἀλβανικὴν πολιτικὴν, ποῦ στρέφεται κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῆς τάσεως αὐτῆς νὰ προωθηθῇ πρὸς τὰ Ἰωάννινα καὶ νὰ ὀλοκληρώσῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς τῆν ἑλληνικὴν Ἠπειρον.³ Κατὰ τὴν διάσκεψιν τοῦ Βερολίνου ποῦ ἔγινε τὸ 1880 μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ δώσῃ λύσιν εἰς τὸ

¹ Βλ. χάρτην L. Villari *The Balkan question*. London 1905.

² La scaris. *La Politique extérieure* κλπ. Paris 1924 201.

³ Χαρακτηριστικὸν τῆς πολιτικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ ἔκδοσις πολλῶν ἰταλικῶν βιβλίων περὶ τῆς Ἀλβανίας καὶ ὁ καταρτισμὸς ἐθνικῶν σειρῶν, ὡς ἡ «Biblioteca italo-albanese» κ. ἄ.

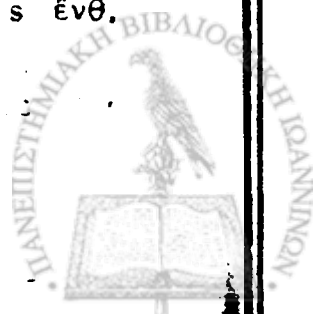
ζήτημα της παραχωρήσεως της Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπος ἐπρότεινε ὀροθετικὴν γραμμὴν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καλαμᾶ, ἐνῶ ὁ Ρῶσος ὑπέβαλε τὴν πρότασιν νὰ ὀρισθοῦν τὰ σύνορα πολὺ βορειότερα καὶ μάλιστα εἰς τέτοιο σημεῖον, ὥστε ὅλη ἡ ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ πρὸ εὐρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κέρκυραν νὰ γίνῃ ἐλληνικὴ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο κατεπολεμήθη σκληρῶς καὶ ἐπιμόνως ἀπὸ τὸν Ἰταλὸν ἀντιπρόσωπον, ἔγινε δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Γάλλου.¹ Ἡ διάσκεψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1881 ἔπειτα ἀπὸ ἄλλας ἐπεμβάσεις καὶ μεσολαβήσεις ἔλυσε τὸ ζήτημα τῶν βορειοδυτικῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος μὲ κέρδος τῆς Τουρκίας καὶ ὄχι τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἀλβανίας².

Κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους μεγάλα κράτη ἀγωνίζονται μὲγάλον ἀγῶνα διὰ τὸν διακανονισμόν τοῦ ἀλβανικοῦ ζητήματος μὲ ζημίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἰδίων σκοπῶν παραμερίζουν τὰ ἱστορικά, τὰ γλωσσικά, θρησκευτικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα. Κατὰ τὸν βαλκανικὸν πόλεμον τοῦ 1912 οἱ ἀλβανόφωνοι συντάσσονται μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τουρκαλβανοὶ πολεμοῦν κατὰ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον. Παρὰ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ πρὶν ἀκόμη οἱ Ἀλβανοὶ ζητήσουν τὴν αὐτονομίαν των, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Αὐστρία ζητοῦν τὸ 1913 νὰ μὴν καταλάβῃ ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς τὸν Αὐλῶνα καὶ νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Χιμάρρας, τοῦ Τεπελενιοῦ, τῆς Κλεισούρας καὶ τῆς Μοσχοπόλεως ἕως τὴν νότιον ἄκραν τῆς λίμνης Ἀχρίδος. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεκλείσθησαν αἱ περιοχαὶ τοῦ Αὐλῶνος καὶ τοῦ Μπερατιοῦ.³

¹ Α. Λεοντίου, τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα Ἀθήνησιν, 1847 69. Villari The Balkan question London 190 573.

² Galanti, L'Albanie, Roma, 1901 10. Lascares ἐνθ. ἀγ.201.

³ Δ. Εὐαγγελίδης, Ἡ Βόρειος Ἡπειρος σ. 13.

Αἱ ἕξ μεγάλαι δυνάμεις μὲ τὸ πρωτόκολλον τῆς 29 Ἰουλίου 1913 εἰς τὸ Λονδῖνον δημιουργοῦν τὸ ἀλβανικὸν βασίλειον· ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐνέδωσε τότε εἰς ὀροθετικὴν γραμμὴν ἀπὸ τὸν μικρὸν ὄρμον Γράμματα (Δεῖδιλ) ἕως τὸ Κγιόρε τῶν Ἀκροκεραυνίων, Ἄνω Σουσίκα, Κεπὶν κορυφὴν, συρροὴν Δρίνου καὶ Ἀῶου, Κλεισοῦρα, ὀροσειρὰν Δαγκλῆ, κορυφὴν Βουνάρ, καὶ ἔτσι περιλαμβάνοντο εἰς τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος αἱ περιοχαὶ τῶν Ἀγίων Σαράντα, τῆς Χιμάρας, Ἀργυροκάστρου, Δελβίνου, Πρεμετῆς, Κοριτσᾶς, Μοσχοπόλεως.¹ Ἀλλὰ τὴν 8 Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους ἀποφασίζουσιν νὰ συμπεριλάβουν εἰς τὸ νεαρὸν βασίλειον τὸν καζάν Κορυτσᾶς καὶ τὴν ἀκτὴν ἕως τὴν Φτελιάν.² Ἐπιτροπὴ διεθνῆς θὰ ἐπήγαινε ἐκεῖ καὶ μὲ γεωγραφικὰ καὶ ἐθνολογικὰ δεδομένα θὰ καθώριζε τὰ σύνορα μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν σημείων. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς ἐπιτροπῆς εἶναι πολὺ περιορισμένον ὄχι μόνον διότι τὰ σύνορα εἶχαν καθορισθῆ, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὸ πρωτόκολλον ὑπῆρχε διάταξις, πού διὰ τὴν πιστοποίησιν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτηῆρος τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν γλῶσσαν πού ὠμιλεῖτο εἰς τὰς οἰκίας. Ἐπειτα ἀπὸ ἐπιτόπιον ἐξέτασιν ἡ ἐπιτροπὴ ἐξέδωκε τὴν 17 Δεκεμβρίου 1913 τὴν ἀπόφασίν της πού εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας», τὴν 13 Φεβρουαρίου 1914 αἱ μεγάλαι δυνάμεις κοινοποιοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν συνοριακὴν γραμμὴν μὲ τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν προσκαλοῦν νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά της, πού ἐπιδικάζονται εἰς τὸ γειτονικὸν της κράτος. Ἡ Ἑλλὰς διμαρτυρήθη ἀποστείλασα τὴν διακοίνωσιν τῆς 21 Φεβρουαρίου 1914, ἀλλ' ὑπέκυψε καὶ ἐζήτησε μερικὰς τροποποιήσεις εἰς τὸ καζάν τῆς Κορυτσᾶς καὶ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου, καθὼς καὶ ἐγγυήσεις διὰ τὴν θρησκείαν,

¹ Ἐνθ. ἀν. 14.

² Ἐνθ. ἀν. 15.

τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ποῦ ἐπεδικάζετο εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Ἡ Ἑλλάς συμφώνως πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν, ποῦ ἀνέλαβε, ἤρχισε νὰ ἐκκενώνη τὰ ἐδάφη αὐτὰ τὴν 1 Μαρτίου 1914 ἀπὸ τὸν καζὰν Κορυτσᾶς καθὼς καὶ τὴν Ἐρσέκα. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ βορειοηπειρωτικὸς ἀγών. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐλάμβανε διαστάσεις μὲ μεγάλην ζημίαν τῶν Ἀλβανῶν, ἡ διεθνὴς ἐπιτροπὴ τηλεγραφεῖ εἰς τὸν Γεώργιον Ζωγράφον, πρόεδρον τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον, νὰ διατάξῃ τὴν παῦσιν τῆς προελάσεως καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κέρκυραν διὰ διαπραγματεύσεις. Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις τῆς Βορείου Ἡπέρου γνωρίζουσα ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῶν μεγάλων δυνάμεων ἦσαν ἀμετάβλητοι καὶ πιεζομένη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ποῦ συναντοῦσε δυσκολίας ἀπὸ τὴν Τουρκίαν διὰ τὴν πρὸσάρτησιν τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, ἠρκέσθη νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐξασφάλισιν ἐγγυήσεων διὰ τὴν ἀσφάλειαν καθὼς καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἡπειρωτῶν. Πραγματικὰ αἱ διαπραγματεύσεις τῆς Κερκύρας κατέληξαν εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς 17 Μαΐου 1914, ποῦ προβλέπει εἰδικὴν ὀργάνωσιν τῶν δύο νοτίων ἐπαρχιῶν, τῆς Κοριτσᾶς καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου, δηλαδὴ πρόσληψιν ὑπαλλήλων καὶ συγκρότησιν τοπικῆς χωροφυλακῆς μὲ βάσιν τὴν θρησκευτικὴν ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐξασφάλισιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἀναγνώρισιν τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων, χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς εἰς ὅλας τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας ἐν ἰσοτιμίᾳ μὲ τὴν ἄλβανικὴν, χορήγησιν ἀμνηστίας καὶ ἀναγνώρισιν εἰδικῶν προνομίων διὰ τὴν Χιμάραν. Διὰ τὴν κύρωσιν τοῦ πρωτοκόλλου ἀπὸ τὴν ἄλβανικὴν κυβέρνησιν καὶ τὰς μεγάλας δυνάμεις ἀνέλαβε ἡ διεθνὴς ἐπιτροπὴ ἐλέγχου, ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους δὲ τῶν Ἡπειρωτῶν οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Βορείου Ἡπέρου.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἤρχισαν ἐπεισόδια μετὰ τῶν δύο ἀντιπάλων δυνάμεων, τὰ ὁποῖα κατέληξαν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος καταλαμβάνονται ἀπὸ τοὺς Ἑπειρώτας τὸ Τεπελένι καὶ ἡ περιφέρεια Κουρβελέσι καὶ τὴν 23 Ἰουνίου 1914 ἡ περιφέρεια Κοριτσᾶς, τὴν δὲ ἐπομένην αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἐγνωστοποίησαν τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν ποῦ ἔγινε κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος ἐδημιουργήθη ἀναρχία εἰς τὴν χώραν, αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἔδωσαν ἐντολὴν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1914 εἰς μὲν τὴν Ἑλλάδα νὰ καταλάβῃ τὸν Αὐλῶνα, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν Βόρειον Ἑπειρὸν διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, μετ' ὀλίγον δὲ πάλιν ἀποσύρεται κατόπιν ἀξιώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ τὴν δήλωσιν τῶν συμμάχων ὅτι ἡ τύχη τοῦ τμήματος τούτου θὰ ἐκρίνετο ἀπὸ τὰς μεγάλας δυνάμεις μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἡ σύγκρουσις τῶν γνωμῶν τῶν ξένων καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἀντίθεσις τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν προώθησιν τῶν βορειοδυτικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα. Τὴν 16 Δεκεμβρίου 1916 ὁ Γάλλος στρατηγὸς Sarail ἀνακηρύττει τὴν περιφέρειαν τῆς Κοριτσᾶς εἰς ἀνεξάρτητον δημοκρατίαν, ὁ δὲ Ἑλλᾶς στρατηγὸς Ferrero κατόπιν διαταγῆς τῆς κυβερνήσεώς του κηρύττει τὴν 3 Ἰουνίου 1917 εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον τὴν ἑνώσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν δημιουργίαν ἑλληνικοῦ κράτους ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἑλλάδος¹.

Ἀπὸ τότε πράγματι δὲν ἔπαυε ἡ Ἑλλάς νὰ ἐνεργῇ μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς εἰρήνης, ποῦ ἔγινε εἰς τὸ Παρίσι, φανερὰ πλέον λαμβάνει στάσιν κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βορείου Ἑπείρου

¹ Will. Miller The ottoman empire and its successors 1801—1922. Cambridge 1923 537.

πού ἐζήτησε ἡ Ἑλλάς, καθὼς καὶ οἱ Βορειοηπειρώται· τὴν 29 Ἰουλίου 1919 ἐπῆλθε συμφωνία Ἑλλάδος-Ἰταλίας, πού ἔλυε τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο· καὶ εἶναι γνωστὴ ὡς συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι· ἡ συμφωνία αὕτη περιελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίξη ἡ μὲν Ἰταλία τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς εἰρήνης διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἡ δὲ Ἑλλάς τὴν Ἰταλίαν διὰ τὴν χορήγησιν ἐντολῆς εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἀναγνώριζουσα ἀκόμη τὴν ἰταλικὴν κυριαρχίαν εἰς τὸν Αὐλώνα. Τὴν 9 Δεκεμβρίου 1919 ἡ Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ἀμερικὴ μὲ ὑπόμνημά των πιστοποιοῦν τὴν ἀπόφασίν των νὰ δώσουν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐντολήν διὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ ὠρίζαν ὀριστικῶς τὴν Βόρειον Ἡπειρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ Βενιζέλος τὴν 13 Ἰανουαρίου 1920 εἰς τὴν ἐπίσημον συνεδρίαν τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῶν συμμάχων ἀνακινῶναι τὴν μετὰ τοῦ Τιττόνι ὑπογραφεῖσαν συμφωνίαν περὶ παραχωρήσεως τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ πρεσβευτικὴ διάσκεψις τοῦ 1921 ἀρνεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς προηγουμένας συμμαχικὰς ἀποφάσεις καὶ καταλήγει ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν κατὰ τὸ 1913 καθορισθέντων ὁρίων μὲ τὴν Ἀλβανίαν.

Συμπέρασμα διὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι ὅτι μὲ τὴν πῶ ἀπαισιόδοξον γνώμην δὲν ἔφθασαν τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου τόσον χαμηλὰ ὅσον εὐρίσκονται σήμερα καὶ ὅτι κατεβλήθησαν προσπάθειαι ἀπὸ ὠρισμένας δυνάμεις, πού ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως, νὰ μὴ δικαιωθῇ ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν ζήτημα, ἀλλὰ χάριν τῶν συμφερόντων ἄλλων κρατῶν, πού δὲν ἐνεργοῦσαν παρὰ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ζωτικῆς χώρου καὶ μὲ τὸν νόμον «τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου» κατεδικάζετο ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ νὰ βλέπῃ ἀποσπώμενα διάφορα ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς καὶ προσφερόμενα εἰς ἄλλους μέλη ὀργανικὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτήν. "Ὅ,τι συμπε-

ράναμεν διὰ τούς μεσαιωνικούς χρόνους τὸ ἴδιον ἐξάγε-
 ται καὶ ἀπὸ τὴν παρακολούθησιν τῶν συνόρων κατὰ τούς
 νεωτέρους· ἢ πλείους τῶν Ἀλβανῶν γίνεται εἰς τὸν χῶρον
 μεταξύ τοῦ ποταμοῦ Γενούσου καὶ τοῦ Αὐλῶνος, ἀλλὰ
 καὶ ἐκεῖ τὰ ἐθνολογικὰ στοιχεῖα ἄσήμερα ἀποδεικνύουν
 τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. ὅπως τοῦτο γίνε-
 ται φανερόν εἰς ἄλλο κεφάλαιον τῆς μελέτης, ἐκτὸς ἀπὸ
 τὴν γλῶσσαν, οὐδαμοῦ ὅμως βλέπομεν νὰ τοποθετεῖται
 κάτω ἀπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ Αὐλῶνος· Κοριτσᾶς ἢ μεθο-
 ριακὴ γραμμὴ Ἀλβανίας· Ἠπείρου. Αἱ περισσότεραι πρόσ-
 φατοι πράξεις τῶν διασκέψεων εἶχαν δικαιώσει τὴν Ἑλ-
 λάδα εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, κατὰ τι, διότι βάσις κρίσεως
 τῆς ἐθνικότητος ἐλαμβάνετο ἀποκλειστικῶς ἡ γλῶσσα,
 ἀλλὰ ἄλλοι παράγοντες συνετέλουν τὴν τελευταίαν στιγ-
 μὴν εἰς τὴν ἀκύρωσιν ἢ εἰς τὴν μὴ ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφά-
 σεων.

II. ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Ἐφοῦ ἠρευνήσαμεν τὸ ζήτημα τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑπείρου ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἄποψιν ὅσον ἦτο δυνατόν πρὸ ἀντικειμενικῶν καὶ εἶδαμεν ὅτι μὲ τὴν πλέον ἀπαισιόδοξον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἄποψιν ἀντίληψιν οὐδέποτε τὰ σύνορα αὐτὰ κατέβησαν νοτιώτερα ἀπὸ τὰς βορείας πλευρὰς τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Κοριτσᾶς, θὰ ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸ ζήτημα τὸ ἐθνολογικόν, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὸ μὴ ἐλεύθερον ἠπειρωτικὸν μέρος καὶ σήμερα καὶ κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν. Εἰς τὴν ἐθνολογίαν παίζουν ρόλον πολλοὶ παράγοντες, συνηθίζεται ὅμως νὰ ὁμιλοῦν κυρίως περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς θρησκείας. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν ἐπίμαχον τόπον, ὅπου ἡ Ἑλλάς παρουσιάζει περγαμηνᾶς, μὴ στηριζομένης εἰς ἐνθουσιασμόν καὶ μεγαλοῖδεατισμόν, ἀλλὰ εἰς τὴν ὠμὴν ἀντιμετώπισιν τῶν σημερινῶν πραγμάτων, ἔχουν διαδραματισθῆ καὶ κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν γεγονότα ποῦ ἐπέφεραν μίαν ἀλλαγὴν τῆς καταστάσεως, εἶναι σκόπιμον νὰ μνημονευθοῦν ὅσον εἶναι δυνατόν σύντομα αἱ προσπάθειαι τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν εἴτε ἀπὸ διοικητικὸν σύστημα ἐμπνεόμεναι εἴτε ἀπὸ τοπικοὺς λόγους ἐρεθιζόμεναι νὰ μειώσουν τὸ χριστιανικὸν καὶ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τοῦ μέρους τούτου καὶ νὰ καταβιβάσουν τοιοῦτοτρόπως τὰ γλωσσικὰ ἢ θρησκευτικὰ σύνορα, νὰ καταχωρισθοῦν πίνακες τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ καταδειχθῆ ἡ ἀνθρωπολογικὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψιν ἐθίμων ὁμοιότης τῶν Ἑπειρωτῶν μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ ἀλυτρώτου τμήματος τῆς Ἑπείρου.

Με τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐρεύνης δὲν ἀποδεικνύεται ἀπλῶς ἡ ἑλληνικότης τῆς λεγομένης Βορείου Ἡπείρου ἀλλὰ παρακολουθεῖται ἀκριβέστερον ἢ ταλάντευσις, ἢ μεταβολή, ἢ τροποποιήσις τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων καὶ ἀναγράφονται τὰ προκαλέσαντα αὐτὰς αἷτια.

1. Διώξεις καὶ ἐξισλαμισμοί.

Αἱ διώξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Ἡπείρου εἶναι συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοποι, αἱ δὲ γλωσσικαὶ ἢ θρησκευτικαὶ ἀλλαγαὶ καταβιβάζουν σὺν τῇ ροῇ τοῦ χρόνου πάντοτε πρὸς τὰ νότια τὰ βόρεια σύνορα τῆς χώρας. Ὁ καθηγητὴς Κ. Ἄμαντος γράφει ὅτι ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἄλῃ πασᾶ «τὸ τουρκαλβανικὸν στοιχεῖον ἐδυνάμωσεν οἰκονομικῶς καὶ ἀριθμητικῶς, διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854 καὶ ἐξῆς, παντοιοτρόπως ἐπέλεξε τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἡπείρου καὶ ἐβοήθει τοὺς Τουρκαλβανούς. Τὰ μεγάλα καὶ πολλὰ κτήματα τῆς Ἡπείρου ἔγιναν κατὰ τὸ πλεῖστον τουρκικὰ δι' ἀρπαγῆς ἢ ἀναγκαστικῆς πωλήσεως, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔμειναν κύριοι τῶν πτωχοτέρων ἐδαφῶν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσουν διὰ νὰ ζήσουν ἀνετώτερον. Τελευταῖα μάλιστα ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμίτ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Ἡπείρου ἦσαν Ἄλβανοί, διότι ὁ σουλτάνος αὐτὸς ἤθελε καὶ ἐπεδίωκε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Τουρκαλβανῶν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, ἤθελε τὴν ἐξαλβανισιν τῶν μερῶν τούτων, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν τότε ἐσημαίνει ἐκτουρκισμὸν». Μερικὰ χαρακτηριστικὰ γεγονότα ἀλλαξοπιστήσεως ἀναγκαστικῆς ἢ διώξεως εἶναι πολὺ ἀξιομνημόνευτα, διότι ἀπεικονίζουν τὸν ρυθμὸν καὶ τὸν τόνον, πού ἔδιδαν εἰς αὐτὰς τόσον οἱ Τούρκοι, ὅσον καὶ οἱ

¹ Ἐνθ. ἀν. 161.

υποστηριζόμενοι από αυτούς Ἴαλβανοί πρὸς μείωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς Ἡπειρον.

Οἱ Λιάπηδες τοῦ Κουρβελεσίου ἦσαν Χριστιανοί μέχρι τοῦ 1730 καὶ ἠναγκάσθησαν δι' οἰκονομικοὺς λόγους νὰ ἐξισλαμισθοῦν, ὅπως τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀπέβαλον τὴν θρησκείαν των τὰ ἤδη μουσουλμανικὰ χωρῖα τῶν περιφερειῶν Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν¹. Τὸ 1744 ἔπειτα ἀπὸ σφοδρὰν μάχην μὲ τοὺς Τουρκαλβανοὺς πολλοὶ κάτοικοι τῶν νοτιοανατολικῶν χωρίων τῆς Χιμάρας ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν σφαγὴν καὶ τὸ 1875 οἱ πρόσφυγες αὐτοὶ κατῆλθον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς παλαιᾶς των πατρίδος ἴδρυσαν πλησίον τῆς Μανωλάδας τῆς Ἡλείας τὸ Νέον Πικέρνι.² Ὁ Ronqueville ἱστορεῖ ὅτι τὸ 1760 εἰς μίαν ἡμέραν 36 χωρῖα τῶν Κορμουρατάδων εἰς τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Πωγωνίου ἀπηνήθησαν ἀναγκαστικῶς τὸν χριστιανισμόν καὶ ὠπλισμένοι οἱ ἐξισλαμισθέντες ἐπετέθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Κολώνιας, τοῦ Λεσκοβικιοῦ καὶ τῆς Πρεμετῆς καὶ ἀρπάσαντες παιδιὰ καὶ γυναῖκας ὡς δούλους ἐληλάτησαν καὶ ἔκαυσαν τὸς περιφέρειας.³ Ἀπὸ τὸ 1770 αἱ διώξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον αὐξάνονται εἰς μέγαν βαθμόν καὶ τοῦτο ἀναγκάζει πολλοὺς Ἑλληνας νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πατρίδα των.⁴ Τὸ 1780 μεγάλη δίωξις γίνεται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μοσχόπολεως, ὅπου ἦσαν συμπαγῆς καὶ ἀμιγῆς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἄνω τῶν ἑκατὸν χιλιάδων κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν περιηγητῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀπὸ τὰ 23 χωρῖα τῆς περιοχῆς τῆς Χιμάρας τὰ 10 ἀναγκά-

¹ Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπέρου Α 245.

² Δ. Εὐαγγελίδης Ἡ βόρειος Ἡπειρος 63.

³ Voyage de la Grèce Α 259.

⁴ Σπ. Λάμπρου. Ν. Ἑλληνομνήμων Χ 1913 386.

ζονται νά ἐξισλαμισθοῦν¹ διατηρήσαντα τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ εἰς τοὺς κατόπιν ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας τοῦ ἐλευθέρου καὶ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Τὸ 1878 χιλιάδες οἰκογενειῶν προσφεύγουν εἰς Ἁγίους Σαράντα, διὰ νά διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν νῆσον Κέρκυραν καὶ σωθοῦν ἀπὸ τὸν κίνδυνον ποῦ διέτρεχαν ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς.² Εἰδικὰ μνημονεύω τὴν καταστροφὴν τοῦ χωρίου Λυκούρσι παρὰ τοὺς Ἁγίους Σαράντα.³ Εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Χιμάρας καὶ τοῦ Δελβίνου 60 χωρία κατεστράφησαν καὶ ἐλαφυραγωγῆθησαν ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς κατὰ τὸν βαλκανικὸν πόλεμον, οἱ δὲ κάτοικοι κατέβησαν εἰς τὴν νότιον Ἡπειρον ἢ εἰς ἄλλα τμήματα τῆς Ἑλλάδος.⁴ Ξένοι συγγραφεῖς ἀναβιβάζουν τοὺς κατὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον ἀναγκαστικῶς προσφυγόντας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ὑποδούλου Ἡπείρου εἰς 28 000, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπολογίζονται οἱ φονευθέντες ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς λαβόντας τότε τὸ μέρος τῶν Τούρκων.⁵

Πόσον καταβιβάζουν τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου μὲ βάσιν τὴν γλωσσικὴν ἄποψιν οἱ διωγμοὶ αὐτοὶ τὸ ἀντιλαμβανόμεθα ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὸ 1878 ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς παραλίας μόνον ἀπὸ τὸ Δυρράχιον ἕως τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἄωου ἦσαν περίπου 25,000⁶, κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1923 εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δυρραχίου ἦσαν μόνον 5910⁷. Ἄλλὰ καὶ πόσον ὑψηλὰ ἀναβι-

¹ Σπ. Λάμπρου. ἔνθ. ἀν. 391.

² Κ. Ἀμάντου. ἔνθ. ἀν. 159 καὶ S. Th. Lascaris La politique extérieure de la Grèce Paris 1924 120.

³ Κ. Ἀμάντου. ἔνθ. ἀν. 161.

⁴ Σπ. Λάμπρου. ἔνθ. ἀν. 159. Ἀμάντου ἔνθ. ἀν. 167.

⁵ Bianconi-Cheradame - Wesselitsky. La question albanaise. Paris 1913 63.

⁶ Παρνασσός τ Β. ἐν Ἀθήναις 1878 225.

⁷ R. Almagia Enciclopedia Italiana II ἄρθρ. Albania 1929

βάζουν τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου μερικὰ ἄλλα στοιχεία, πού χαρακτηρίζονται εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς βωβοί, ἀλλ' ἀψευδεῖς μάρτυρες τοῦ παρελθόντος· εἰς τὴν Βόρειον Ἠπειρον οἱ Τουρκαλβανοὶ σέβονται ἐξαιρετικῶς τὸν προφήτην Ἡλίαν, εἰς μουσουλμανικὰ χωρία σώζονται καὶ σημερινὸν χριστιανικοὶ ναοί, ἑλληνικὰ τοπωνύμια ἀκούονται ἐπίσης εἰς μουσουλμανικὰ χωρία, μεγάλαι οἰκογένειαι διατηροῦν ἀκόμη τὰ χριστιανικὰ ὀνόματα τῶν προγόνων τῶν.

2. Πληθυσμός.

Ἀλλὰ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην διαπίστωσιν ἢ παρακολούθησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰ βόρεια τμήματα τῆς Ἠπείρου εἶναι ἐπιβεβλημένη, διότι μὲ τὸν τρόπον τοῦτον θὰ ἴδωμεν ποῖα εἶναι τὰ νεώτερα γλωσσικὰ ὄρια καὶ πῶς ἤλλαξε ἐπὶ τὸ χειρότερον μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου ἢ γλωσσικὴ μορφολογία, ἐνῶ λογικῶς θὰ ἐπερίμενε κανεὶς τὸ ἀντίθετον.

Ἡ ἐπαρχία Δελβίνου κατὰ τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τὸ 1867 ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πέντε τμήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζεται ἡ διοίκησις τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι τοῦ Δελβίνου, τοῦ Τεπελενιοῦ, τῆς Πρεμετῆς, τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τῆς Πεγωνιανῆς. Ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου κατὰ τὰ ἐπίσημα βιβλία τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἀνέρχεται εἰς 57500 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 22.500 μωαμεθανοὶ καὶ 35000 χριστιανοί· τὸ τμήμα Τεπελενίου ἔχει 33.000 μωαμεθανοὺς καὶ 11.370 χριστιανούς, τὸ τῆς Πρεμετῆς 23.000 μωαμεθανοὺς καὶ 14 000 χριστιανούς, τὸ τοῦ Ἀργυροκάστρου 12.000 μωαμεθανοὺς καὶ 18.000 χριστιανούς¹.

¹ Παρνασσός Β 1878 393 ἐξ.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν τοῦ 1900 εἰς τὸ σαντζάκιον τοῦ Ἀργυροκάστρου, δηλαδὴ εἰς ὅλην τὴν Βόρειον Ἡπειρὸν ἐκτὸς τῆς περιφέρειας τῆς Κοριτσᾶς, εἶναι 72389 χριστιανοὶ καὶ 66374 μουσουλμᾶνοι.¹ Κατὰ τὴν στατιστικὴν αὐτὴν οἱ ὀρθόδοξοι εἰς ὅλην τὴν Ἀλβανίαν ἦσαν 250.000². Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπίσης στατιστικὴν ὡς ἐξῆς παρουσιάζεται ὁ πληθυσμὸς εἰς τὸ νῦν ὑπὸ τὴν Ἀλβανικὴν κυριαρχίαν τμήμα τῆς τότε διοικήσεως Ἰωαννίνων.

Κα.άδες	Χριστιανοὶ	Μουσουλμᾶνοι
Λιασκοβικίου	5.535.	10.816
Ἀργυροκάστρου	18.745	11.651
Πωγωνίου	19.235	1.102
Πρεμετῆς	10.150	17.826
Τεπελενίου	5.323	19.536
Δελβίνου	14.176	5.808
Κουρβελέσι (μὲ τὴν Χιμάραν)	4.753	10.441
Μπερατιοῦ	35.244	71.842
Αὐλώνος	3.616	24.487
Σκράπαρι	372	11.430
Τομορίτσας	—	7.641
Σύνολον ³ ...	117.149	192.490

Κατὰ τὴν στατιστικὴν ποῦ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυανὴν βίβλον ὑπάρχουν 82.000 Ἕλληνες καὶ 80.000 Ἀλβανοὶ εἰς τὴν περιοχὴν τὴν περικλειομένην μεταξὺ τοῦ Καλαμᾶ καὶ τοῦ Ἀφίου, ἤτοι ὁ καζᾶς Ἀργυροκάστρου ἔχει 18.000 Ἕλληνας καὶ 13.000 Ἀλβανούς, ὁ τοῦ Δελβίνου 18.000 Ἕλληνας καὶ 2.000 Ἀλβανούς καὶ ἀνὰ 8.000

¹ Baldacci Bolletino della Società Geografica 1900. Δ. Ἐὐαγγελίδης Ἡ βόρειος Ἡπειρος 83.

² Baldacci L'Albania Roma 306.

³ Baldacci ἐνθ. ἀν. 203.

ἙΑλβανούς αἱ ἑπαρχαῖαι Πρεμετῆς καὶ Τεπελενίου.¹ Ὁ μέγας ἀριθμὸς ἙΑλβανῶν ποὺ παρατηρεῖται εἰς τὴν ἀπογραφὴν αὐτὴν προέρχεται ἀπὸ τὸν καζᾶν τοῦ Αὐλῶνος, ὅπου οἱ ἄλβανόφωνοι ὑπερτεροῦν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τοῦ καζᾶ τοῦ Λεσκοβικιοῦ, ὅπου ἀντιθέτως οἱ Ἑλληνες εἶναι πολυαριθμότεροι. Ἡ στατιστικὴ αὐτὴ κάμνει ἐπίσης τὸ λάθος ὅτι τοὺς ἄλβανοφώνους ἢ τοὺς διγλώσσους Χριστιανοὺς τῆς Πρεμετῆς καὶ τοῦ Τεπελενίου καταλέγει εἰς τοὺς ἙΑλβανούς, καίτοι τὸ φρόνημά των εἶναι ἀντίθετον. Ἡ ἐπίσημος στατιστικὴ τοῦ ἔτους 1908, ποὺ παρουσιάζει τοὺς ἐκλογεῖς τῆς βουλῆς τῶν Τούρκων οἱ ψηφίσαντες ἄρρενες χριστιανοὶ τοῦ σαντζακίου Ἀργυροκάστρου ἦσαν 41584, οἱ Μουσουλμάνοι 34540.² Κατὰ τὴν ἰδίαν στατιστικὴν ἡ ἀμφισβητούμενη κατὰ τὸ 1914 Βόρειος ἙΠειρος εἶχε 120.000 ὀρθοδόξους καὶ 100.000 Μουσουλμάνους.³

Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶναι ἡ στατιστικὴ ποὺ συντάχθη διὰ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1910 γενομένης ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων εἰς ὀλόκληρον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Καταχωρίζω μόνον τὰς ἐνδιαφερούσας τὴν παρούσαν μελέτην περιφερείας μὲ τοὺς ἀριθμοὺς τῆς στατιστικῆς.

Σαντζάκια	Ὀρθόδοξοι	Μουσουλμάνοι	Καθολικοὶ
Σκούταρι	2.296	49.887	136.234
Δυρραχίου	6.167	86.167	101.772
Ἀργυροκάστρου	38.719	75.853	.
Μπερατιοῦ	26.903	115.104	
Ἑλμπασάν	5.359	46.811	1
Κοριτσᾶς	58.334	154.205	6
Δίβρης	8.254	112.226	6
Σύνολον ⁴	126.032	640.253	238.229

¹ Δ. Εὐαγγελίδη ἔνθ. ἀν. 84.

² Caston Gravier. L'Albanie et ses limite εἰς τὴν Revue de Paris 1913 (15 1-1913). Δ. Εὐαγγελίδη ἔνθ. ἀν. 84.

³ Ἀμάντου ἔνθ. ἀν. 162.

⁴ Baldacci ἔνθ. ἀν. 199 ἔξ. Εἰς τὸν πίνακα τοῦτον δὲν περιλαμβάνεται ὁ πληθυσμὸς τοῦ καζᾶ Λεσκοβικιοῦ, πρὸ ὑπήγετο εἰς τὸ σαντζάκιον ἙΙωαννίνων.

Κατὰ τὴν στατιστικὴν ποὺ κατήρτισε ὁ D' Aréte εἰς τὸ σαντζάκον Ἀργυροκάστρου ποὺ διεκδικεῖ ἡ Ἑλλάς ζοῦν τὸ 1913 78250 Ἕλληνες, 41250 Ἀλβανοὶ καὶ 7000 Τοῦρκοι, Ἑβραῖοι κλπ., εἰς δὲ τὸ σαντζάκιον τῆς Κοριτσᾶς 62250 Ἕλληνες καὶ 37000 Ἀλβανοὶ καὶ ἄλλοι¹. Καίτοι δὲν εἶναι στατιστικὸς πίναξ καταχωρίζω χωρίον τοῦ Galanti ποὺ ἀποδεικνύει εἰς ποῖα μέρη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ὠμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα· «ἡ χρῆσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδιώματος κυριαρχεῖ εἰς ὅλον ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς κάτω Ἀλβανίας δυτικῶς τοῦ Πίνδου καὶ βορείως τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης, ποὺ ἔχει ὡς κέντρα κύρια τὴν Πρέβεζαν, Ἄρταν, Ἰωάννινα καὶ Κοριτσάν, καὶ εὐρίσκεται μικτὸν μὲ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀλβανικοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Χιμάρας, εἰς τὴν περιοχὴν ποὺ ἔχει ὡς κέντρον τὴν Πρεμετὴν καὶ εἰς ὅλον τὸ τμήμα ἀνατολικῶς τοῦ Ἰονίου πελάγους, ποὺ ἔχει ὡς κύρια κέντρα τὸ Δέλβινον, τοὺς Φιλιάτες, τὴν Παραμυθιάν καὶ τὸ Μαργαρίτι».²

Διὰ νὰ καταδειχθῇ πόσος ἦτο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἰς τὸ μὴ ἐλεύθερον μέρος τῆς Ἠπείρου, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ μνημονευθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ποὺ ἐλειτούργουν ἄλλοτε ἐκεῖ. Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1926—27, ποὺ δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής, ἀπὸ τὰ 153 χωρία τοῦ νομοῦ Ἀργυροκάστρου, τὰ 66 ἦσαν ἑλληνικά με 4000 περίπου μαθητάς.³

Οἱ Ἴταλοὶ κατὰ τὸ 1917 ἔκαμαν τὴν πρώτην «βέ-

¹ Ligue Internationale pour la défense du droit des peuples No 1913. Paris 174 5.

² L'Albania Roma 1901 39. Ὁ Ant. Baldacci (L'Albania Roma 284) λέγει ὅτι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν προπαγάνδαν ἔχομεν ἐπέκτασιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς Ἀλβανίαν. Πόσον ουστηματικὰ εἰργάσθη ἡ ἑλληνικὴ προπαγάνδα τὸ δεικνύουν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὡς πρὸς τοὺς ξενοφώνους κατοίκους τῆς, καὶ μάλιστα ἔπειτα ἀπὸ ἑκατὸν χρόνια ἐλευθέρας κρατικῆς ζωῆς.

³ Ant. Baldacci. L'Albania 294.

βαίαν», ὅπως γράφουν, ἀπογράψην, πού ὡς πρὸς τὴν θρη-
σκευίαν ἔδωκε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα :

Ἐπαρχίαι	Κάτοικοι	Χριστιανοὶ	Μουσουλμάνοι
Ἀργυροκάστρου	38.977	24.025	14 952
Πρεμετῆς	23.875	14.087	9.788
Δελβίνου	24.445	16.785	7.660
Λεσκοβικιοῦ	10.627	9.451	1.176
Κολώνιας	10.010	4.210	5.800
Αὐλώνος	43.262	6.082	37.180
Χιμάρας	18.411	8.360	10.043
	<u>169.607</u>	<u>83.008</u>	<u>86 599</u>

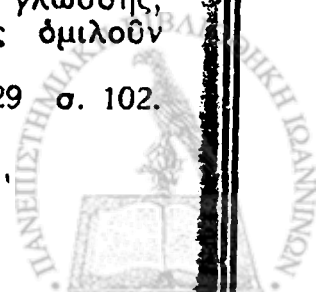
Εἶναι ἐπίσης σκόπιμον νὰ καταχωρίσω ἐδῶ καὶ τὰ ἀ-
ποτελέσματα τῆς ἐπισήμου ἀλβανικῆς ἀπογραφῆς τοῦ
1923, ἂν καὶ δι' αὐτὴν ἐκφράζονται ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς
τὴν ἀκρίβειάν της, ἀμφιβολίαι ἀσφαλῶς ὄχι μὲ ὠφέλειαν
τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐπαρχίαι	Μουσουλ- μάνοι	Ἑλληνορ- θόδοξοι	Καθολικοὶ
Ἀργυροκάστρου	60.578	63.056	
Μπερατιοῦ	83.926	31.372	
Διβρῆς	84.167	1.160	
Δυρραχίου	82.424	5.910	
Ἐλμπασάν	74.454	6.690	
Κοριτσᾶς	73.317	47.342	
Κόσσοβου	36.292	—	
Σκούταρι	36.618	1.803	
Αὐλώνος	28.572	15.277	
	<u>560.348</u>	<u>172.610</u>	<u>84.420</u>

μὲ σύνολον τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους 817.378¹.

¹ B a l d a c c i. L'Albania Roma 306. Εἶναι χαρακτηριστικόν
ὅτι πουθενά δὲν ὁμιλοῦν οἱ Ἴταλοι περὶ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ,
δηλαδή περὶ πληθυσμοῦ πού κάμνει χρῆσιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης,
ἐνῶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους ὁμιλοῦν
περὶ ἐλληνορθόδοξων !

² Ἀπὸ τὴν Encicl. Italiana II ἄρθρ: Albania 1929 σ. 102.

Ἡ παρακολούθησις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ διδακτικὴ διὰ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων περὶ τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ περὶ τῶν γεγονότων ἐκείνων, ποὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν τοπικῶν συνθηκῶν. Οἱ ὀλίγοι στατιστικοὶ πίνακες ποὺ κατεχωρίσθησαν ἀνωτέρω ἀποδεικνύουν πρῶτον ὅτι καταβάλλεται ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ἡ προσπάθεια νὰ εἶναι πάντοτε κατώτερος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλληνορθόδοξων εἰς τὴν Ἡπειρον ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀπὸ τὸ ἀλβανικὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς ἢ ἄλλους, διότι ὁδηγοῦνται εἰς πᾶσαν σχετικὴν μὲ τὴν Ἀλβανίαν ἐνέργειαν ἀπὸ πολιτικοὺς καὶ μόνον λόγους. Οἱ στατιστικοὶ πίνακες χρονολογοῦνται ἐπὶ τουρκοκρατίας διὰ τὴν Ἡπειρον καὶ δὴ μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ὅποτε ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν πρώτην περιθώριον ἐξηκριβωμένης ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ ἐθνικότητα καὶ θρησκείαν· διότι τοῦτο θὰ ἀπετέλει φυσικὴν ἀντινομίαν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν ἐπιμύθως ἤσκησε ὑπὲρ τῆς μὴ προωθήσεως τῶν βορειοδυτικῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ κανὼν οὗτος ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ διὰ τὸ ἀλβανικὸν κράτος. Κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἐλληνορθόδοξων, διὰ νὰ εἴμεθα ἀκριβεῖς, πρέπει νὰ προσθέτωμεν 20 ο)ο τοῦλάχιστον καὶ ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν Ἀλβανῶν νὰ ἀφαιροῦμεν ἀνάλογον ποσοστὸν. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἀνατρέπεται τελείως ἡ ἀναλογία τῶν πληθυσμῶν εἰς Βόρειον Ἡπειρον ὡς πρὸς τὰς ἐθνικότητας.

Ἀπλῆν μόνον σύγκρισιν πρὸς τὸν πίνακα τοῦτον δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Baldacci (Rivista geografica italiana 1901) καὶ ἐκ τούτου ὁ Barbareich (Albania Roma 1905· 335) μνημονεύει 660 μόνον ὀρθοδόξους εἰς τὸ σαντζάκιον τοῦ Σκούταρι ἔναντι 68.458 μουσουλμάνων καὶ 81042 καθολικῶν, εἰς δὲ τὸ σαντζάκιον τοῦ Δυρραχίου 6.642 ὀρθοδόξους, 133965 μουσουλμάνους καὶ 81.997 καθολικοὺς.

Μελετώντες βαθύτερον τούς πίνακας διαπιστώνομεν ἀκόμη μείωσιν ἢ στασιμότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀλβανικὸν κράτος. Τοῦτο ὄχι μόνον ἀποδεικνύει τὸ ἀνακριβὲς τῶν πινάκων ἀλλὰ καὶ πιστοποιεῖ ὅτι βαθύτερα αἷτια προκαλοῦν τὰ φαινόμενα ταῦτα, διωγμοὶ καὶ πιέσεις, ἐνῶ γενικῆ εἶναι ἡ τάσις τοῦ ἠπειρωτικοῦ πληθυσμοῦ, πού εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγροτικὸς—διότι ἀστικά κέντρα πολλὰ καὶ μεγάλα δὲν ἔχει—νὰ αὐξάνῃ κατὰ τρόπον καταπληκτικὸν τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν του.¹ Τοῦτο συνάγομεν ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐλευθέρας Ἡπείρου.

Τελευταῖον ἐκ τῶν στατιστικῶν πινάκων συνάγεται ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῶν χωρίων ἦτο μόνιμον καὶ ἐντόπιον· εἰς τὸν πίνακα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1900 βλέπομεν ὅτι εἰς μὲν τὰς πόλεις, ὅπως τὸ Ἀργυρόκαστρον, Πωγωνιανή, Πρεμετή, Τεπελένι, Δέλβινον, Λεσκοβίκι ὑπερισχύει τὸ ἀλβανόφωνον στοιχεῖον, ἐνῶ εἰς τὰ χωριὰ μερικῶν ἀπὸ τούς καζάδες αὐτῶν ὑπερισχύει ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός.² Ἄν ὑπῆρχε διείσδυσις ἑλληνικῆ, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μόνον εἰς τὰς πόλεις, διότι ὁ Ἕλλην συνηθίζει νὰ ταξιδεύῃ ὄχι διὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ἑαυτὸν του ὡς γεωργόν, ἀλλ' ὡς ἔμπορον ἢ τεχνίτην ἢ μικροεπαγγελματιαν εἰς ἀστικά κέντρα.

3. Λαογραφικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ στοιχεῖα

Ὅποιος σήμερα παρατήρησιν με προσοχὴν τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ ἐρευνήσῃ τὴν ἀνθρωπολογικὴν μορφήν

¹ Ἐπὶ τῆς γλώσσης στηριζόμενος ὁ Ethnological Map of European Turkey and Greece prepared at Standford's geographical establishment ἀνοβιβάζει τούς Ἕλληνας ὀλίγον τι νοτίως τοῦ Αὐλῶνος, βορείως τῆς Μοσχοπόλεως καὶ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀχρίδος. Σημειώνει ἐπίσης διεσπαρμένους εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς Ἡπείρου ἀλβανικοὺς πληθυσμούς.

² Baldacci ἐνθ. ἀν. 203.

των Ἀλβανῶν θὰ ἴδῃ ὅτι οἱ νότιοι—ἄς χρησιμοποιήσω-
 μεν παρά τὰ διδομένα τῆς ἱστορίας τὸν ὄρον αὐτὸν—δια-
 φέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς βορείους. Ὁ Ἀθ. Ψαλίδας ἤδη λέ-
 γει ὅτι «οἱ Γκέγγιδες διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἡπειρώ-
 τας Ἀρβανίτας καὶ κατὰ τὸν ἱματισμὸν καὶ κατὰ τὸ
 ἀνάστημα καὶ κατὰ τὸν ὄργανισμὸν καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα
 καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τοὺς ἰδιωτί-
 ζει καὶ ὁ ἰδιωτισμὸς τοῦτος ἐπαίνεῖται ἀπὸ τοὺς πολ-
 λούς Ἀρβανίταις τοὺς λοιπούς»¹. Ἐπίσης ὁ Ἀντ. Βαλδ-
 κάμπεφ ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ὑποδιαιρούμενοι εἰς
 δύο φυλάς, τοὺς Γκέγκηδες καὶ Τόσκηδες, χωριζομένας
 ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Σκούμπη, διαφέρουν μεταξύ τῶν περισ-
 σότερον ἀπὸ ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, διότι, καί-
 τοι ἡ γλῶσσα τῶν εἶναι ἡ ἴδια, μὲ ἰδυσκολίαν ἐννοεῖ ὅ-
 εἰς τὸν ἄλλον, οἱ Τόσκηδες εἶναι πολιτισμένοι, ἔχουν
 ξανθὴν κόμην καὶ φαιοὺς ὀφθαλμούς, ἐνῶ οἱ βόρειοι εἶναι
 μᾶλλον μελαψοί². Ὁ Jovan Cvijic λέγει ὅτι παρετήρησε
 πολὺ μεγάλην δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ διάκρινῃ «τοὺς Ἕλλη-
 νας ἀπὸ τοὺς Τόσκηδες, διότι καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ περισσό-
 τεροι ἑλληνορθόδοξοι, εὐρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρα-
 σιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁμιλοῦν ἑλληνικὰ οἱ πε-
 ρισσότεροί»³.

Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὴν γλῶσσαν, διὰ τὴν
 ὁποίαν ὁ ἀλβανολόγος Χαηη λέγει ὅτι εἰς τὴν περιφέρειαν
 τοῦ Αργυροκάστρου εἰς 50 Ἀλβανούς ποὺ ὁμιλοῦν τὴν
 ἑλληνικὴν μόλις ἀναλογεῖ ἕνας Ἕλληνα ποὺ νὰ ὁμιλῇ τὴν
 ἀλβανικὴν, ὅτι ἡ γραπτὴ γλῶσσα τοῦ Τόσκη εἶναι ἡ ἑλλη-
 νική,⁴ θὰ ἐρευνήσωμεν τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ τὴν κα-

¹ Γ. Χαριτάκης Ἡ Τουρκία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶ-
 νος ὑπὸ Α. Ψαλίδα Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ ΣΤ' (1931) 58.

² Ἑλλάς, Μακεδονία, καὶ Νότιος Ἀλβανία ἐν Ἀθήναις 1901
 103.

³ Στὸ Petermann's Mitteilungen τ. 59 1913 14.

⁴ Albanesische Studien 41.

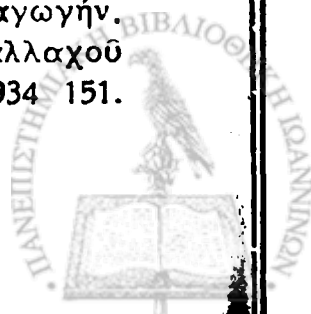

τασκευήν του ανθρώπου. Ἡ ἔρευνα τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῆς κάτω ἀπὸ τὸν Γενοῦσον ποταμὸν ἐκτεινομένης χώρας καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἱστορικῶν λειψάνων, ὅπως χαρακτηρίζονται οἱ ἀφανεῖς, ἀλλ' ἀσφαλεῖς μάρτυρες τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας (ἤθη, ἔθιμα, τραγοῦδι, σπίτι, τρόπος συνοικήσεως κλπ) καταδεικνύει ὅτι πράγματι ἡ παρατήρησις τοῦ Ψαλίδας εἶναι ἀληθινή, ὅτι δηλαδή ἡ χώρα ποῦ ἐκτείνεται νοτίως τοῦ Γενοῦσου ποταμοῦ ὁμοιάζει πολὺ ἢ μᾶλλον κατὰ πάντα πρὸς τὴν νότιον Ἡπειρον, διαφέρει δὲ οὐσιαστικῶς πρὸς τὴν. χώραν, ποῦ ἐκτείνεται εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ποταμοῦ τούτου.

Ὁ Art. Galanti βλέπει μεταξύ Γκέγκηδων καὶ Τόσκηδων, ποῦ εἶναι αἱ δύο ὁμάδες τοῦ ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ χωρισμέναι ἀπὸ τὸν Γενοῦσον διαφορὰς εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν θρησκείαν, εἰς τὰς παραδόσεις, εἰς τὰς ἐνδυμασίας, εἰς τὰς ἀσχολίας ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μῖσος τὸ θανάσιμον, τὸ ὁποῖον πιστεύει ὅτι ἀρχίζει νὰ ὑποχωρῇ μὲ τὴν ἐπέμβασιν τῶν κοινῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.¹ Τὴν πιστοποίησιν τῆς διαφορᾶς αὐτῆς τῶν Γκέγκηδων καὶ Τόσκηδων καὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν δευτέρων μὲ τοὺς Ἡπειρώτας, ἔκαμεν ἐκτὸς τῶν προγενεστέρων καὶ ἄλλων καὶ ὁ Herbert Louis μελετήσας μὲ τὸν Baron von Nopsca τὴν Ἀλβανίαν καὶ παρολονότι ἦτο προσκεκλημμένος διὰ πολιτικούς λόγους ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν κυβέρνησιν δὲν ἠμπόρεσε νὰ μὴ ὁμολογήσῃ² ὅτι κάποια βαθυτέρα αἰτία, ἡ ἀνθρωπολογικὴ

¹ E' Albania Roma 1901 33. Βλ. καὶ Barbarich Albania Roma 1905 152 ἔξ. Ὁ Ἄγγλος γεωγράφος Stanford (An ethnological map of the European Turkey and Greece with introductory remarks on the distribution of Races κλπ. London 1877 σ. 8) γενικὰ ἀποφαίνεται ὅτι, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς γλῶσσης, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν Ἀλβανῶν οὗτοι εἶναι γνήσιοι Ἕλληνες κατὰ τὴν ἀρχικὴν τῶν καταγωγὴν.

² Εἰς τὸ βιβλίον Albaniens, Stuttgart 1927 41, 47 καὶ ἄλλαχοῦ Ἐπίσης ὁ G. Stadtmüller. Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 1934 151.

διαφορά τῶν δύο λαῶν εἶναι ἐκείνη, ποῦ δημιουργεῖ τὰς διαφορὰς εἰς τὰ «ἱστορικὰ λείψανα», παρὰ τὴν ἔκδηλον τάσιν του νὰ ἀνακάλυψη ἔθνολογικοὺς δεσμοὺς μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ ἀνθρωπολογικὴ διαφορὰ Γκέγκηδων καὶ Τόσκηδων εὐρίσκεται εἰς τὸ ὅτι οἱ πρῶτοι εἶναι ὑπερβραχυκέφαλοι, μὲ σκοτεινὸν χρῶμα εἰς τὴν κόμην καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, οἱ δὲ Τόσκηδες ἔχουν ἀνοικτὸν χρῶμα ματιῶν καὶ μαλλιῶν, βραχύτερον ἀνάστημα καὶ εἶναι ὀλιγότερον βραχυκέφαλοι.¹ Ἡ διαφορὰ λοιπὸν αὐτὴ δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ τμήματος κάτω τοῦ Γενούσου ἔπαθαν περισσότερας ξένων λαῶν ἐπιδράσεις, παρὰ οἱ βόρειοι, ἀλλ' ἀποκλειστικὰ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι διάφορος ἦτο ὁ μόνιμος λαὸς τοῦ μέρους αὐτοῦ καὶ οἱ Τόσκηδες μὲ τὴν γλῶσσαν των, ἀφοῦ ἦλθαν ἀργότερα, ἐνέσπειραν τὸν φόβον, τὸν πανικόν, τὴν δίωξιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦσαν ὀλιγοί, ἔπαθαν κατάκτησιν εἰς τὸ ἀνθρωπολογικὸν μέρος καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς, ἐπεβλήθησαν ὅμως πολιτικῶς μετὴν ὑποστήριξιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὅταν ἠσπασθῆσαν τὸν ἰσλαμισμὸν.

λέγει ρητὰ ὅτι ἡ περιβολὴ εἶναι ὁμοία ἀπὸ τὸ Σκούμπην ἕως καὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, ἐνῶ εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν εἶναι πολὺ διαφορετικὴ.

¹ Ἡ διαφορὰ αὐτὴ εἶναι πιστοποιημένη ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητάς. Βλ. Galanti 35. Τὴν ὁμοιότητα τῶν Τόσκηδων μετὰ τοὺς Ἑπειρώτας ὁ Galanti ἀποδίδει εἰς τὸ ὅτι ἡ Ἀλβανία ἦτο ἕως τὴν Ἄρταν καὶ ὅτι μίαν μικρὰ μειονότητα ὑπῆρχε εἰς τὰς πόλεις καὶ ἐλαχίστη εἰς τὰ χωριὰ ἀπὸ Ἑλληνοαλβανούς. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸν συλλογισμὸν αὐτὸν δίδεται ἀλλαχοῦ τῆς μελέτης με στοιχεῖα: Βλ. ἐπίσης Eug. Barbarich Albania Roma 1905. 136. Σ. Γυαλίστρα. Ὁ Ἑλληνισμὸς κλπ. ἐν Ἀθήναις 1945. 177.

III. Η ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΠΟΛΕΜΟΝ

Τρίτος παράγων πού πρέπει νά καθορίση τὰ βορειο-δυτικά σύνορα τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἡ στάσις τῆς Ἀλβανίας εἰς τὸν παγκόσμιον πόλεμον ὄχι μόνον ἀπέναντι τῶν ἠνωμένων ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀλβανία ἐστάθη καὶ κατὰ τὸν προηγούμενον πόλεμον ἐναντίον τῶν νικητῶν καὶ κατὰ τὸν σημερινόν πόλεμον ἐπίσης ἐπῆρε τὸ μέρος τῶν νικημένων ὄχι μόνον ὡς ἐκδήλωσις μιᾶς μερίδος πού κυβερνᾷ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκδήλωσις ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Ἴσως προβληθῆ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ λογικὴ ἀντίρρησις ὅτι δυστυχῶς ἐνικήθησαν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ οἱ Ἀλβανοί, καὶ ὅτι, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς συμμάχους των νικημένους, δὲν πρέπει καὶ αὐτοὶ νὰ περιορισθοῦν ἢ νὰ ἀνυπαρκτήσουν κρατικῶς. Μὲ τὸ μέτρον τῆς ἀποδόσεως τοῦ τμήματος πού ἱστορικῶς καὶ ἐθνολογικῶς ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐφαρμόζεται τακτικὴ καταβροχθισμοῦ τοῦ μικροῦ ἀλβανικοῦ κράτους, ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν ὁμάδα τῶν νικημένων. Εἰς τὸ πολιτικόν της πρόγραμμα δὲν εἶχε ἡ Ἑλλάς θέσει τὸν σκοπὸν τοῦτον· τούναντίον μάλιστα αἱ νεώτεραι πολιτικά της πράξεις χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἐξαιρετικὴν ὑποχωρητικότητα ἀπέναντι τῶν ἀντιπάλων της γειτόνων καὶ ἀπὸ μίαν καταπληκτικὴν εὐαισθησίαν καὶ δισταγμὸν μήπως ζητοῦσα κάτι τὸ ἰδικόν της παρεξηγηθῆ καὶ παρουσιασθῆ ὀπισθοδρομικὴ, καθυστερημένη, σωβινιστικὴ. Ἀντιστρέφοντες τὰ ἀνωτέρω καὶ ἐξετάζοντες ἀντικειμενικῶς τὸ προκείμενον πρόβλημα παρατηροῦμεν ὅτι ὑφίσταται μία μεγάλη ἀντινομία, παρατυπία, ἀδικία, νικημένον δηλαδὴ κράτος κατακρατεῖ τεμάχιον γῆς, πού ἐθνολογικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀνήκει εἰς κράτος νικητὴν. Ἄλλο

τοιούτον παράδειγμα άνίσου και άδίκου όροθετήσεως δέν ένεφανίσθη κατά την τελευταίαν έκατονταετίαν.

Άλλά καλύτερον είναι νά μνημονευθοϋν γεγονότα, πού αποδεικνύουν πόσην οί Άλβανοί προσέφεραν ύπηρεσίαν εις τά κράτη του άξονος και ποία ύπήρξεν ή έπίσημος και άνεπίσημος πολιτική των γενομένη φανερά εις τάς κυβερνητικές πράξεις και εις τάς συλλογικές ή άτομικές ένεργείας αύτων.

Την 12 Άπριλίου 1939 ή άλβανική έθνοσυνέλευσις ψηφίζει όμοφώνως την ένωσιν της Άλβανίας με την Ίταλίαν και την 26 Μαΐου 1939 κατόπιν αίτήσεως του ύπουργικού συμβουλίου ένώνονται αί ένοπλοι δυνάμεις των δύο κρατών. Την 9 Ίουλίου 1940 με άλβανικόν βασιλικόν διάταγμα (άρ. 194 άρθ. 1) όρίζεται ότι το «άλβανικόν βασίλειον αναγνωρίζει ότι εύρίσκεται εις πόλεμον με εκείνα από τά κράτη, με τά όποία θα εύρίσκεται και ή Ίταλία». Υπό του είσηγητού του διατάγματος αύτου εις άλληνσυνεδρίαν της άλβανικής βουλής της 4 Ίουλίου 1940 διακηρύσσεται ότι «ή ένωσις του στέμματος της Σαβοΐας με το στέμμα του Σκεντέρμπεη έπισφρογίυεται με το αίμα και ό πτωχός και προδομένος λαός μας με την άδελφικήν βοήθειαν της Ίταλίας έρχεται εις αίματηράν σύγκρουσιν με την Γαλλίαν και την Άγγλίαν. Ήλθε ή έποχή τά έθνικά μας όνειρα και αί έθνικά μας βλέψεις πού σήμερα είναι μονάχα ένα νοσταλγικόν τραγοϋδι εις τά χείλη των Άλβανών, να γίνουν ταχέως και ασφαλώς μια έθνική πραγματικότης, χάρις εις την άκατάβλητον δύναμιν των μελανοχιτώνων. Σήμερα πάλιν ή άλβανική μιλίτσια και ό άλβανικός στρατός θα γράψουν ασφαλώς άλλας πιό φωτεινάς σελίδας και παρά το πλευρόν των συντρόφων και άδελφών Ίταλών και υπό τάς διαταγάς του βασιλέως αύτοκράτορος και του Ντουτσε θα σημειώσουν νέους θριάμβους προς δόξαν της Άλβανίας, ή όποία θα μεγαλώση και

θά λάμψη»¹. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ οἱ Ἀλβανοὶ χωρὶς καμμίαν διαμαρτυρίαν ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Κατόπιν ὄλον τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον ἕως τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 διακεκριμένοι Ἀλβανοὶ πατριῶται, ὅπως ὁ Κιαζίμ Κοτσοῦλι, ποὺ ἐπολέμησε ἐπιφανειακῶς ὡς ἀρχηγὸς ἐπαναστάσεως ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν εἰς τὸν Αὐλῶνα τὸ 1920, καὶ ὁ Τζαφέρ Ὑπι, ποὺ ἔγινε μὲ τὴν σειρὰν τοῦ ἀντιβασιλεύς, πρωθυπουργός, ὑπουργός εἰς τὴν Ἀλβανίαν, συνεκρότησαν ἐθελοντικὰ σώματα ἀπὸ Ἀλβανούς πατριώτας, διὰ νὰ πολεμήσουν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ τρομοκρατία, ποὺ ὠργανώθη τότε κατὰ τῶν Βορειοηπειρωτῶν, εἶναι πολὺ μεγάλη· αὐτοὶ ὁμαδικῶς συνελαβάνοντο καὶ ὠδηγοῦντο εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Αἱ διαδηλώσεις εἰς Ἀργυρόκαστρον, εἰς τὸ Δέλβινον καὶ εἰς τοὺς Ἀγίους Σαράντα ἐλάβανον πολὺ μεγάλην ὀξύτητα καὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἐχαλκεύθη ὁ μῦθος τοῦ Νταούτ Χότζα, τοῦ γνωστοῦ Ἀλβανοῦ ληστοῦ, ποὺ ἐστόλισαν μὲ τὴν αἷγλην καὶ τὸν θρῦλον τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος. Ἔτσι τὸ πρωτὶ τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1940 οἱ Ἀλβανοὶ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ φασισμού μὲ δύο τάγματα τακτικοῦ ἀλβανικοῦ στρατοῦ, μὲ τάγματα μελανοχιτώνων Ἀλβανῶν καὶ μὲ ἐθελοντὰς περισσοτέρους ἀπὸ 3000 ἐπολέμησαν μὲ λύσσαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος². Ἐχει δὲ σημασίαν τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀριθμητικὴν ἄποψιν· διότι ὁ τακτικὸς στρατὸς τῆς Ἀλβανίας ἦτο ἐν τῷ συνόλω του 12 τάγματα πεζικοῦ καὶ 22 πυροβολαρχίαι. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1940, τὴν 9 ὥραν τὸ πρωτὶ, ὁ γενικὸς τοποτηρητῆς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀλβαλίας ἀπὸ τὸν ἐξώστην τοῦ

¹ Β. Ζώγκου ἐφημ. Ἐλευθερία 23-11-1944.

² Λόγος Μουσολίνι εἰς τὴν Βουλῆν (περιοδικὸν Albania ἔτ. II ἀρ. 6—7 Ἰουλίου 1941).

δημαρχείου Ἀργυροκάστρου, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν θριαμβευτικὴν τοῦ εἴσοδον εἰς τὰ Ἰωάννινα, καὶ ὑπὸ τὰ χειροκροτήματα τοῦ συγκεντρωμένου τουρκαλβανικοῦ πληθυσμοῦ, ποῦ προέβη εἰς ἀνθελληνικὰς ἐκδηλώσεις, ἀνεκοίνωσε εἰς τοὺς πατριώτας Ἀλβανοὺς τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου καὶ εἶπεν ὅτι τὰ ἠνωμένα καὶ ἔνδοξα στρατεύματα ἐπέρασαν τὰ σύνορα, διὰ νὰ φέρουν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Τσάμηδες. Μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ὁ Μουσολίνι διώρισε τὸν Τζεμίλ Ντῖνο γενικὸν ἐπίτροπον τῆς Τσαμουργιάς, τοῦτο δὲ θὰ ἀποτελοῦσε τὴν ἀπαρχὴν τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Καὶ αὐτὰ μὲν ἔκομεν ἢ ἐπίσημος Ἀλβανία, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα. Ὑπάρχουν δὲ καὶ πράξεις τῶν Τσάμηδων τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας, οἱ ὁποῖοι εὗρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξουθενώσουν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τόσον μέσα εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἐλευθέρας Ἡπείρου ὅσον καὶ τῆς ὑποδοῦλου. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὅλοι οἱ Τσάμηδες τοῦ νομοῦ Θεσπρωτίας ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὴν ἐπίσημον πολιτικὴν τῆς Ἀλβανίας καὶ ἀπὸ τὸ φασιστικὸν καὶ φιλοαξονικὸν πνεῦμα, ποῦ ἔπνεε τότε εἰς τὴν Ἀλβανίαν, συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Γερμανοὺς στενὰ καὶ πολύπλευρα "Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰς διώξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἐξουθένωσιν αὐτοῦ, ἀπὸ τὰς σφαγὰς, ποῦ ἔκαμαν οἱ ἴδιοι ἢ προεκάλεσαν ὡς ἠθικοὶ αὐτουργοί, ἀπὸ τὴν ἐξόντωσιν κάθε ἑλληνικοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Θεσπρωτίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἀλβανία κατὰ τὴν παροῦσαν σύρραξιν ἐπῆρε θέσιν ἐναντίον τῶν συμμάχων παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν δυνάμεων τοῦ ἄξονος, χωρὶς νὰ ὑψωθῇ φωνὴ διαμαρτυρίας κατὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς καὶ μόνον, ὅταν μὲ τὴν εἴσοδον τῆς Ρωσσίας καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὸν πόλεμον εἶδαν οἱ Ἀλβανοὶ ὅτι ἡ πλάστιγξ τῆς νι-

κης ἤρχισε νὰ κλίνη πρὸς τὸν δίσκον τῶν συμμάχων καὶ ἀνελογίσθησαν τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχαν, ἐσκέφθησαν νὰ κινηθοῦν. Τότε ἐδημιουργήθη ἀνταρτικὸς ἀγὼν εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὰ ἀνταρτικά σώματα εἰς τὸ συνέδριον ποὺ ἔκαμαν τὸν Μάϊον τοῦ 1944 εἰς τὴν Πρεμετὴν διεκήρυξαν τὴν ἀλβανικὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα μὲ τὰ προπολεμικά σύνορα. Πόσην ἀξίαν ἔχει ὁ ὑστερογενὴς αὐτὸς ἀνταρτικὸς ἀγὼν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν. Λέγεται ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀγώνων τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ἡ Ἀλβανία κατετάχθη μεταξὺ τῶν ἠνωμένων ἐθνῶν. Ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθινόν, θὰ πρέπη νὰ διαβιβασθοῦν συγχαρητήρια εἰς τὴν ἀλβανικὴν προπαγάνδαν καὶ διπλωματίαν, ἀφοῦ τόσοσιν συντόμως κατώρθωσε νὰ μεταταχθῇ εἰς τοὺς νικητὰς καὶ νὰ ζητήσῃ ἰκανοποίησιν. Ἡ πρᾶξις ὅμως αὕτη διὰ τοὺς Ἕλληνας δὲν παύει νὰ ἀποτελῇ ἐπεισόδιον ποὺ θὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ καταστήσουν γνωστὸν εἰς τοὺς συμμάχους ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον καὶ ὀρθόν εἰς τὴν ἐπίσημον πολιτικὴν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν μεγάλην τοῦ πλειοψηφίαν ὁ ἀλβανικὸς λαὸς νὰ διαπράττουν ὄργια εἰς βάρος μικρῶν συμμάχων καὶ ἔπειτα μὲ τὴν διάγνωσιν τοῦ τέλους τοῦ πολέμου νὰ παίρνουν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τόσοσιν διὰ τὸν προηγούμενον ὅσον καὶ διὰ τὸν σημερινὸν πόλεμον. Ἴσως θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ ἀντιστραφῇ ὁ συλλογισμὸς. Ἡ Ἑλλάς πιστεύουσα εἰς μίαν ἰδέαν ἔπαιξε τὴν τύχην της καὶ ἐπῆρε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τὸ μέρος τῶν συμμάχων, ἔδωσε τὸ πρῶτον κτύπημα κατὰ τοῦ ἄξονος, κατελήφθη καὶ ὑπέστη ζημίαν· ἂν ἐνίκα ὁ ἄξων, ἐκτὸς αὐτῶν ποὺ ὑπέστη, θὰ ἠκρωτηριάζετο ὅπως ὅποτε μὲ κέρδος τῆς Ἀλβανίας καὶ μὲ ἀπόσπασιν καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν μερῶν, ὅπως ἐγίνε μὲ τὴν Δυτικὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν.

Ἡ Ἑλλάς, χωρὶς καθόλου νὰ ἐπιθυμῇ τὸν ἀκρωτηριασμὸν τῆς Ἀλβανίας, μὲ τὴν ὁποῖαν ἄλλοι κοινοὶ ἀγῶ-

νες τὴν συνδέουν, δὲν ζητεῖ παρά ἐδάφη, τὰ ὁποῖα τῆς ἀνήκουν ἱστορικῶς, ἐθνολογικῶς, πολεμικῶς καὶ ἀπὸ συνθήκας καθιερωμένας, ἔχουσα ὡς στήριγμα καὶ τὴν μεγάλην προσφορὰν, ποὺ παρέσχε κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον εἰς αἷμα, εἰς χρῆμα, εἰς ἠθικὸν φρόνημα, τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ ἄξων ἐνομιζέτο ἀνίκητος.¹ Κατὰ ταῦτα, ἂν δὲν μεταβληθῇ ἡ σημερινὴ μεθόριος γραμμὴ, ἡ μὲν Ἀλβανία δὲν θὰ λάβῃ τὴν δέουσαν ποινὴν διὰ τὴν βοήθειαν, ποὺ παρέοχε εἰς τὰς ἀξονικὰς δυνάμεις, ἡ δὲ Ἑλλάς ἀδικουμένη θὰ θεωρήσῃ ὅτι ματαίως ἠγωνίσθη καὶ ὑπέστη ἀνυπολογίστους θυσίας εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον ὕλικόν.

¹ Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ ἐκείνων ποὺ δέχονται μίαν ἔνωσιν Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας μὲ διατήρησιν τῶν σημερινῶν ὁρίων. Ἡ ἱστορία τῶν τελευταίων ἑκατὸν ἐτῶν διδάσκει ὅτι τοῦτο πραγματοποιούμενον τυχόν θὰ ἐπιφέρῃ μεγάλας ζημίας εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος· αἱ ἐπιρροαὶ τῶν μεγάλων δὲν θὰ πύσσουν εἰς τὸ μέλλον καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον πρέπει νὰ καθορισθοῦν τὰ σύνορα καὶ κατόπιν νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη ἔνωσις τῶν δύο κρατῶν. Ἡ ὑπαρξίς 25.000 ἀλβανοφῶνων τῆς Τσαμουργιάς εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπικράτειαν εἶναι γνωστὸν πόσα πράγματα παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πόσης ἐκμεταλλεύσεως ἔγινεν ἀντικείμενον τόσον ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν ὅσον καὶ ἀπὸ ἄλλας δυνάμεις.

IV. ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΑΠΟ ΑΠΟΨΕΩΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

“Οτι ή όροθετική γραμμή μεταξύ Έλλάδος και Άλβανίας, όπως είναι σήμερα χαραγμένη, αντίκειται εις τὰ ιστορικά και έθνολογικά στοιχεία, καθώς και εις τὰ δεδομένα, που προσδιορίζει ή απόδοσις των όφειλομένων εις τήν Άλβανίαν και τήν Έλλάδα αναλόγως προς τήν στάσιν αυτών κατά τον προηγούμενον και τον παρόντα πόλεμον, άπεδείχθη εις τὰ προηγούμενα κεφάλαια της παρούσης μελέτης. Έπειδή όμως τὰ σύνορα μεταξύ κρατών δέν είναι άπλᾶ ιστορικά φαινόμενα, αλλά και στρατιωτικής ύφης, είναι σκόπιμον νά εξετασθῆ άν ή σημερινή μεθόριος Έλλάδος και Άλβανίας ασφαλίζει τήν Έλλάδα από ένδεχομένην εισβολήν. Η άποψις αύτη είναι σπουδαία, διότι ή έλληνική χώρα εις τὸ σημεῖον αυτό υπέστη πολλές προσβολάς και διότι άλλαι χώραι πολύ μεγαλύτεραι από τήν ιδικήν μας, μακράν από τήν σκέψιν και διάθεσιν άποκτήσεως ζωτικού χώρου, ζητοῦν νά ασφαλισθοῦν καταλαμβάνουσαι περιοχάς που ιστορικῶς, έθνολογικῶς και οίκονομικῶς δέν έχουν δικαιώματα, όπως έχει τὸ έλληνικὸν κράτος ως προς τὰ βορειοδυτικά του σύνορα. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν προς εξέτασιν άρθρον τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος είναι άν τὰ σημερινά σύνορα εξασφαλίζουν τήν Έλλάδα εις τρόπον, ώστε νά δυναται νά αντιμετωπίζη κάθε επίθεσιν από τήν Άλβανίαν ή άλλην μεγάλην δύναμιν κρυπτομένην όπισω από αυτήν. Εις τὸ έρώτημα αυτό ήμποροῦμεν αντικειμενικῶς νά άπαντήσωμεν όχι. Τοῦτο άπεδείχθη και από τον παρόντα πόλεμον· τὸ τρίγωνον τοῦ Καλπακίου ἦτο τὸ μόνον ση-

μείον της έλληνοαλβανικής μεθορίου, επάνω εις τὸ ὁποῖον ὡσάν ἀπὸ θαῦμα ἐστάθη ἡ ἄμυνα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁ συνταγματάρχης τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ Murray, ποῦ εἶδε τὸν τόπον, ἔγραψε ὅτι «στρατηγικῶς ἡ ὀροθετικὴ αὐτὴ γραμμὴ (έννοεῖ τὴν γραμμὴν τῆς Φλωρεντίας) ἀφήνει τὰ Ἰωάννινα εἰς τὸν ἀέρα, ἀποκόπτουσα τὴν συγκοινωνίαν των μὲ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, ἀφοῦ μένουσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν οἱ Ἅγιοι Σαράντα, καὶ μὲ τὸ Αἶγαῖον μέσῳ τῆς Θεσσαλονίκης»¹ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐκτὸς τοῦ ἐθνογραφικοῦ προτείνει νὰ παραχωρηθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Χειμάρρα, τὸ Τεπελένι, ἡ Κλεισούρα καὶ ἡ Κοριτσά.

Τὰ ἴδια λέγει καὶ ὁ καθηγητὴς Κ. Ἀμαντος τονίζων ὅτι «ἡ Ἡπειρος ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ὀρέων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἀποτελεῖ γεωγραφικὴν ἐνότητα. Τουναντίον ἡ Ἀλβανία χωρίζεται ἀπὸ τῆς Β. Ἡπέρου διὰ τῶν Κεραυνίων καὶ ἄλλων ὀρέων. Ἡ Κοριτσά συνδέεται εὐκόλως μὲ τὴν Μακεδονίαν καὶ τοὺς Ἅγίους Σαράντα, χωρίζεται δὲ δι' ὀρέων ἀπὸ τῆς Ἀλβανίας. Εἶναι ἡ κλεῖς Ἡπέρου καὶ Μακεδονίας. Ἐάν ἐδίδετο ἡ Βόρειος Ἡπειρος εἰς τοὺς Ἀλβανούς, θὰ ὑπέφερε καὶ οἰκονομικῶς, ἐνῶ καὶ ἡ περιφέρεια Ἰωαννίνων θὰ ἔχανε τὸν λιμένα τῶν Ἁγίων Σαράντα καὶ θὰ ἔμενεν ἀκάλυπτος στρατιωτικῶς ἀπέναντι τῶν ἀλβανικῶν ἐπιδρομῶν. Θὰ ἐδημιουργεῖτο οὕτω ἐστία ταραχῶν καὶ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Βορ. Ἡπέρου θὰ ἐμαραίνετο»². Ἄλλος συγγραφεὺς γράφει ὅτι «ἀπὸ ἐδαφικῆς διαμορφώσεως ὡς ὄριον μεταξὺ τῆς κυρίως Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἡπέρου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ ποταμὸς Σκούμπης, καθ' ὅσον ἅπαντα τὰ νοτίως τοῦ ποταμοῦ τούτου ὄρη, ἐκσπώμενα τοῦ ὀρεογραφικοῦ κόμβου Γράμμος—Μέτσοβου, εἶναι δυτικὰ ἀντερείσματα τῆς ὀρο-

¹ Colonel Murray Address delivered, to the Anglo-Hellenic League on «Northern Epirus in 1913». London 1916 σελ. 13.

² Ἐνθ. ἄνωτ. 168.

σειράς τῆς Πίνδου, ἀποτελοῦντα τὴν διακεκομμένην ἑδαφικὴν περιοχὴν τῆς Ἠπείρου. Τούναντιον ἢ βορείως τοῦ Σκούμπε περιοχὴ ἀποτελεῖ διακεκριμένον ἑδαφικὸν συγκρότημα»¹. Καὶ ὁ Arturo Galanti διακρίνει δύο φυσικὰ τμήματα τῆς Ἀλβανίας, τὴν Ἄνω καὶ Κάτω, χωριζόμενα διὰ τοῦ ποταμοῦ Σκούμπε, τὴν δὲ κάτω διαιρεῖ εἰς κεντρικὴν καὶ μεσημβρινὴν μὲ ὄριον μεταξὺ αὐτῶν τῶν ποταμῶν Ἄωον².

Ἡ φυσικὴ αὐτὴ διαίρεσις εἶναι παράγων ὑπολογισμὸς διὰ τὴν ὀροθέτησιν τῆς γραμμῆς ἀσφαλείας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας. Πραγματικὰ ἡ περιφέρεια τῆς Κοριτσᾶς συνδέεται μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ παραμονὴ τῆς εἰς τὴν ἀλβανικὴν ἐπικράτειαν ἐκτὸς τῶν ἄλλων λόγων ἀποτελεῖ κίνδυνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Ἑλλάδος· τούναντιον μάλιστα μὲ φυσικὰ καὶ ἀπόρθητα μέρη χωρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον Ἀλβανίαν· ὁ Ἄωος ἐπίσης εἶναι ποταμὸς, ὅπου τελειῶνουν αἱ κοιλάδες τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τοῦ Ἄνω Ἄωου, ἀποτελῶν τὸ φυσικὸν ὄριον τῆς Ἠπείρου διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς· μὲ τὸν τρόπον τοῦτον πρέπει νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ Τεπελένι, ἡ παλαιὰ πύλη τῆς Ἠπείρου, διότι αὐτὴ κυριαρχεῖ εἰς ὅλους τοὺς χώρους, ποὺ προχωροῦν πρὸς τὸ Ἀργυρόκαστρον, Καλπάκι, Ἰωάννινα. Προχωροῦντες πρὸς τὴν παραλίαν εὐρίσκομεν ἀκόμη ἐπισφαλέστερα τὰ σύνορα· διὰ τὸν λόγον τοῦτον πρέπει νὰ ὑψωθοῦν ἕως καὶ τὸν Αὐλῶνα μαζὶ μὲ τὴν Σάσωνα, διότι ἔτσι ἐξασφαλίζεται τὸ στενὸν τοῦ Ὑδροῦντος, ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ ὁδὸς Ἀγίων Σαράντα-Κοριτσᾶς καὶ παρέχεται ὁ ἀπαιτούμενος εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καιρὸς νὰ ἀμυνθῇ εἰς τὰ Ἀκροκεραύνια, εἰς τὸ Τεπελένι καὶ ἀνατολικῶς εἰς τὰ βουνὰ τῆς Κοριτσᾶς.

Πλήρης ἀσφάλεια θὰ παρείχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ

¹ Μεγάλη στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα τ. III 444.

² L'Albania Roma 1901 17 καὶ 24.

τὴν παραχώρησιν τῆς περιοχῆς μέχρι τοῦ Γενούσου ποταμοῦ. Ἄν τὰ σύνορα προωθηθοῦν ἕως αὐτόν, περιλαμβάνονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Αὐλών, ἡ πεδιάς τῆς Μουζακιᾶς καὶ τὸ ὄρεινόν σύμπλεγμα, ποῦ ὑπάρχει μεταξύ Γενούσου καὶ τῶν σημερινῶν ὀρίων. Ὅποιαδήποτε ἐπίθεσις καὶ ἂν γίνῃ, θὰ σταματήσῃ εἰς τὴν Μουζακιᾶ, εἰς τὸν Αὐλώνα καὶ τὰ βουνά, ποῦ ἀρχίζουσιν ἀπὸ τὸ Μπόγραδετς καὶ τελειώνουσιν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Γενούσου. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἑλληνικὸν κράτος θὰ δύναται νὰ διαθέτῃ περισσότερον καὶ καταλληλότερον χῶρον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν κάθε προσβολῆς.

Κατὰ ταῦτα δύο γραμμαὶ ἀσφαλείας ὑπάρχουσιν, μία ἢ τῶν Κεραυνίων—Τεπελένι—Βόννια—Ἀχρίδα, ποῦ στοιχεῖ καὶ πρὸς τὰ γλωσσικὰ δεδομένα καὶ ἄλλη ἢ τοῦ ποταμοῦ Γενούσου, ποῦ διαγράφεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν μορφολογίαν τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ λαογραφικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ στοιχεῖα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Παρέσχομεν άνωτέρω τὰ άπαραίτητα άρθρα, πού διαρθρώνουν τὸ πολύπλοκον καὶ ὀνομαζόμενον συνήθως βιορειοηπειρωτικὸν ζήτημα, ἐνῶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἱστορικοπολιτικὸν καὶ γεωπολιτικὸν φαινόμενον, ὡς τοιοῦτον δὲ ἀντικρύζεται εἰς τὴν παροῦσαν σύντομον πραγματείαν. Ἐπάνω εἰς τὰ σημεῖα αὐτά, πού δὲν ἔχουν τὴν τάσιν τῆς ἀδηφαγίας ἀλλ' οὔτε ἀποπνέουν τὸ πνεῦμα τῆς ἀπεμπολήσεως στοιχειωδῶν δικαιωμάτων, πού κάθε ἄνθρωπος καὶ κάθε κράτος δὲν ἠμπορεῖ ἀτιμώρητα διὰ τὸ μέλλον νὰ παραιτηθῆ, θὰ ἀπαιτηθῆ κατὰ τὴν γνώμην μας νὰ στηριχθῆ ἢ ἐπίσημος ἐνέργεια ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ἀπασχολοῦντος τὸ ἑλληνικὸν κράτος ζητήματος.

Ἡ Ἑλλάς δὲν ἐπεζήτησε νὰ καταπίῃ τοὺς γείτονάς της· τὸ ἄντιον μάλιστα ὁ πληθυσμὸς της ἦτο διεσπαρμένος καὶ εἶτε ἀπὸ ἀτυχήματα διπλωματικά εἶτε ἀπὸ στρατιωτικά συμπτώματα ὑπέστη ἀκρωτηριασμοὺς μοναδικοὺς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, καθὼς ἐπίσης καὶ κατὰ τὰς καλὰς ἡμέρας ἠγνοήθη ἢ δὲν ἐξετιμήθη ὅσον ἔπρεπε· εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν αὐτὸ συμπέρασμα ὁδηγεῖ ἡ μελέτη τῆς νεωτέρας ἱστορίας της.

Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ διεκδικήσῃ ὅσα τῆς ἀπονέμουν ἡ ἱστορία, ἡ πραγματικότητα, τὸ δίκαιον, οἱ γραπτοὶ καὶ ἄγραφοι νόμοι, πού διέπουν τὰς τύχας τῶν ἔθνων. Μεταξὺ τῶν διεκδικήσεων τούτων εἶναι καὶ ἡ προώθησις τῶν βιορεινῶν συνόρων τῆς Ἠπείρου· οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἔθνομολογικοὶ ὅροι εἶναι εὐμενεῖς, ἡ ἀσφάλεια τὸ ἀπαιτεῖ. ἡ

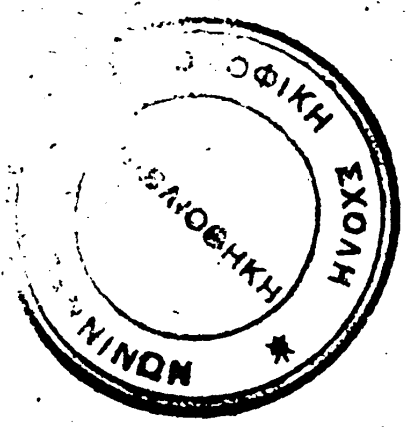

προσφορά τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν παγκόσμιον ἀγῶνα τόσον κατὰ τὸν προηγούμενον ὅσον καὶ τὸν σημερινὸν πόλεμον τὸ ἐπιβάλλει, ὅλα δὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συμφωνοῦν εἰς ἓνα σημεῖον, ὅτι πολὺ ἀδίκως εὐρίσκεται καθηλωμένη ἡ Ἑλλάς εἰς τὰ σημερινὰ σύνορα ὡς πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν αὐτὸ σημεῖον. Ἡ ἱστορία καὶ τὰ ἐθνολογικὰ στοιχεῖα πλὴν τῆς γλώσσης ἀνάγουν τὰ σύνορα μέχρι τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, ἡ γλῶσσα δὲ μέχρι τοῦ 1920 διαγράφει τὰ ὄρια ταῦτα ἐντὸς τῆς δημιουργηθείσης κατὰ τὸ 1914 νέας γεωγραφικῆς ἐννοίας μετὰ τὸ ὄνομα Βόρειος Ἡπειρος. Ἀλλ' εἰς ποῖον ἀκριβῶς σημεῖον θὰ ζητηθῆ ἐπίσημως νὰ χαραχθῆ ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ Ἑλλάδος—Ἀλβανίας, αὐτὸ ἀνάγεται εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἀφήνεται κατ' ἀνάγκην εἰς αὐτὴν νὰ διαμορφώσῃ τὸ γεωπολιτικὸν αὐτὸ πρόβλημα, νὰ τὸ συνθέσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ ἀρμοδίως τὴν λύσιν του, διότι αὐτὴ ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν της τὰ δεδομένα τῆς στρατευομένης διπλωματίας.

05

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΝΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΝΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΝΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΕΔΑΓΩΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΝΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Τυπώθηκε στο Τυπογραφείο Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ — Κ. ΜΙΧΑΛΑ
Χαριλάου Τρικούπη 1

ΥΠΟΜΗΝΗΜΑ
 Κλίμα Ε 1:1.000.000

- Πόλεις
- Κωριά και υποπόλεις
- Πρώτοι ελληνικοί συνοικισμοί
- ++++ Οριο επικρατειών κρατών
- Τα έθνη του 1913

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Προσχηματισμός εις τὴν μελέτην
 Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

